МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
„ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БРУСЕНКО Аліна Сергіївна

УДК 37.013.42:378.147:36-051

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНОГО ТЕАТРУ У ПОЗААУДИТОРНІЙ РОБОТІ

13.00.05 – соціальна педагогіка
231 – соціальна робота

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А. С. Брусенко

Науковий керівник –
Трубник Інна Василівна,
кандидат педагогічних наук, доцент

Слов’янськ – 2018

АНОТАЦІЯ

Брусенко А. С. Формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру у позааудиторній роботі. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктор філософії) зі спеціальності 13.00.05 „Соціальна педагогіка" (231 Соціальна робота). – Державний вищий навчальний заклад „Донбаський державний педагогічний університет", Слов'янськ, 2018.

Дисертаційну працю присвячено проблемі формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі.

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет завдання та методи дослідження. Сформульовано наукову новизну, практичне значення, наведено дані щодо апробації та впровадження результатів дисертаційної роботи в навчально-виховний процес вищих начальних закладів.

У першому розділі – „**Теоретичний аспект проблеми формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі**" – здійснено вивчення досліджуваної проблеми за чотирма напрямами наукового пошуку, а саме: аналіз наукової літератури, присвяченої феномену культури самопрезентації; аналіз наукових досліджень, що дають уявлення про підготовку майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі; аналіз наукових джерел, присвячених вивченню проблеми організації позааудиторної роботи зі студентами вищих навчальних закладів; аналіз наукових досліджень та публікацій щодо театральної педагогіки взагалі та соціального театру зокрема.

Сформульовано ключові поняття дослідження на основі аналізу філософської, соціологічної, психологічної, філологічної та педагогічної літератури щодо використання соціального театру як засобу формування

культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі: *соціальний театр* – сучасний вид театралізованої діяльності, що вирішує завдання розширення знань про актуальні соціальні процеси та проблеми; спрямовує на обговорення й осмислення питань, дотичних до життєвих потреб, інтересів; сприяє активізації соціальної взаємодії, розвитку соціального мислення, виробленню соціально-поведінкових навичок та вмінь передбачати різноманітні соціальні ризики й уникати їх; *студентський соціальний театр* – форма позааудиторної роботи, яка сприяє формуванню професійних умінь та навичок і створює умови для підвищення рівня саморозкриття, самовираження та культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів*; культура самопрезентації соціального педагога* – активне визначення своєї позиції щодо створення сприятливого образу в ситуаціях ділової взаємодії, що дозволяє управляти створюваним образом, ураховуючи чинники (вік, стать, національність, віросповідання, соціальний стан реципієнтів тощо), за яких відбувається процес самопрезентації.

Виділено критерії сформованості культури самопрезентації в майбутніх соціальних педагогів: *мотиваційний критерій* передбачає усвідомлення майбутніми соціальними педагогами необхідності оволодіння культурою самопрезентації; *когнітивний критерій* констатує наявність знань щодо культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів; *діяльнісний критерій* – сукупність умінь та навичок, пов’язаних з культурою самопрезентації.

Визначено відповідно до кожного критерію показники та рівні сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів. Перевірка рівнів відбувалась шляхом застосування діагностичного інструментарію (питальники, анкети, тести, бланки).

У другому розділі – „**Теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі**” теоретично обґрунтовано та

експериментально перевірено сукупність соціально-педагогічних умов:

– створення сприятливого психологічного мікроклімату для формування культури самопрезентації під час позааудиторної роботи майбутніх соціальних педагогів;

– застосування інтерактивних технологій у процесі формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі;

– використання соціального театру як засобу формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі.

Експериментальну перевірку визначених соціально-педагогічних умов здійснено шляхом їхнього впровадження в позааудиторну роботу вищих навчальних закладів. Перевірка сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів після проведення формувального етапу експерименту була здійснена через діагностику студентів експериментальної та контрольної груп. Для визначення достовірності збігів і відмінностей КГ і ЕГ ми здійснили кількісний аналіз отриманих даних з використанням статистичного критерію Пірсона (x^2). Отримані дані засвідчили, що в студентів експериментальної групи значно підвищився рівень мотиваційного критерію, з’явилася зацікавленість у формуванні самопрезентаційих знань, усвідомлення ролі культури самопрезентації в професійній діяльності соціального педагога. Так само підвищився рівень когнітивного критерію: рівень знань про сутність самопрезентації взагалі та культуру самопрезентації соціального педагога зокрема. У діяльнісному критерію також відбулись якісні й кількісні зміни: підвищився рівень володіння комунікативною та самопрезентаційною компетентністю, практичні вміння з використання соціального театру як засобу соціально-педагогічного впливу на особистість. У студентів контрольної групи відбулись незначні зміни за всіма трьома критеріями.

Експериментальна робота підтвердила ефективність запропонованого нами підходу до організації позааудиторної роботи з формування культури

самопрезентації майбутніх соціальних педагогів за умови реалізації соціально-педагогічних умов.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

– *уперше* розроблено та обґрунтовано соціально-педагогічні умови формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі (створення сприятливого психологічного мікроклімату для формування культури самопрезентації під час позааудиторної роботи майбутніх соціальних педагогів; застосування інтерактивних технологій у процесі формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі; використання соціального театру як засобу формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі) та визначено поняття „культура самопрезентації майбутнього соціального педагога”;

– *уточнено та конкретизовано* понятійно-термінологічний апарат проблеми дослідження, зокрема, поняття „культура майбутнього соціального педагога”, „культура самопрезентації”, „соціальний театр”, „студентський соціальний театр”; критерії, показники та рівні сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів;

– *набули подальшого розвитку* зміст роботи соціального театру в позааудиторній роботі, спрямований на формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів, та методи взаємодії керівника соціотеатру зі студентами-акторами.

Практичне значення результатів дослідження полягає в упровадженні в освітній процес вищого навчального закладу форм та методів формування культури самопрезентації, навчально-методичних матеріалів роботи студентського соціотеатру, а саме: ситуаційно-проблемних завдань, ділових і рольових ігор, тренінгів, які забезпечують ефективність формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі. Використання запропонованого

діагностичного комплексу уможливлює контроль і корекцію процесу формування культури самопрезентації. Окрім того, матеріали дослідження можуть бути використані в професійній діяльності соціальних педагогів та в системі підвищення кваліфікації працівників соціальної сфери.

Ключові слова: самопрезентація, культура самопрезентації, майбутні соціальні педагоги, культура самопрезентації майбутніх соціальних педагогів, позааудиторна робота, соціальний театр.

Список публікацій здобувача

Статті в наукових фахових виданнях України, зокрема, які включені до міжнародних наукометричних баз:

1. Брусенко А. С. Умови успішного формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка.* Чернігів: ЧНПУ, 2014. Вип. 122. С. 28–31.

2. Брусенко А. С. Самопрезентація особистості як соціально-педагогічний феномен. *Гуманізація навчально-виховного процесу*: збірник наукових праць. Слов'янськ: ДДПУ, 2014. Вип. LXX. Ч. 1. С. 195–201.

3. Брусенко А. С. Критерії та показники сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*: зб. статей. Ялта: РВВ КГУ, 2014. Вип. 46. Ч. 3. С. 21–27.

4. Брусенко А. С. Формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Старобільськ: ЛНУ, 2015. Вип. №1 (290). С. 48–53.

5. Брусенко А. С. Роль студентського театрального гуртка у формуванні культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів *Гуманізація навчально-виховного процесу*: збірник наукових праць. Слов'янськ: ДДПУ, 2015. Вип. 15. Ч. 1. С. 170–176.

6. Брусенко А. С. Створення сприятливого мікроклімату під час

позааудиторної діяльності студентів як соціально-педагогічна умова формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*: науково-методичний журнал. Слов'янськ, 2017. № 2. С. 46–48.

7. Брусенко А. С. Робота театрального гуртка як соціально-педагогічна умова формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Сєвєродонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. Вип. 2 (77). С. 30–36. *(Index Copernicus)*

8. Брусенко А. С. Реалізація програми соціального театру в роботі з майбутніми соціальними педагогами. *Молодий вчений*. Херсон, 2017. № 10.1. С. 89–93. *(Index Copernicus)*

Статті в зарубіжних наукових виданнях:

9. Брусенко А. С. Методи формування самопрезентаційної культури майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі. *International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences:* Conference Proceedings, June 28-30, 2016. Kielce: Holy Cross University, 2016. P. 55–59.

10. Брусенко А. С. Культура самопрезентації майбутніх соціальних педагогів як соціально-педагогічна проблема. *Contemporary issues of culture and art:* Monograph. Katowicach: The Civil Engineering and Applied Arts Katowice School of Technology, 2016; ISBN 978 - 83 - 9420093 - 6 - 0 (Paper). P. 300–307.

Статті та тези в збірниках матеріалів конференцій:

11. Брусенко А. С. Сучасні дослідження формування самопрезентаційних умінь майбутніх соціальних педагогів. *Проблеми і перспективи підвищення якості освітніх послуг на основі інновацій: регіональний аспект:* матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (м. Армянськ, 28–29 березня 2013 року). Ялта, РВВ КГУ, 2012. С. 38–40.

12. Брусенко А. С. Социотеатр как способ формирования культуры

самопрезентации будущих социальных педагогов. *Категория социального в современной педагогике и психологии:* материалы научно-практической конференции (заочной) с международным участием: 19–20 декабря 2013 г. / отв. ред. А. Ю. Нагорнова. Ульяновск: SIMJET, 2013. С. 297–301.

13. Брусенко А. С. Критерії та показники сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів. *Професійна підготовка студентів соціально-педагогічної сфери – освітня складова суспільного розвитку:* матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції (дистанційної) (Київ, 1 квітня 2014 року) / за заг. ред. проф. І. М. Ковчиної. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. С. 78–79.

14. Брусенко А. С. Використання засобів соціального театру під час професійної підготовки фахівців соціальної сфери. *Матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції «Перший крок у науку».* Луганськ : Глобус-Принт, 2014. Т.1. С. 23–26.

15. Брусенко А. С. Етапи формування самопрезентаційної культури майбутніх соціальних педагогів. *Підготовка соціального педагога на засадах партнерства:* матеріали науково-практичної конференції 24 листопада 2015 року / за ред. М. П. Васильєвої. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. С. 54–55.

SUMMARY

Brusenko A. S. Formation of the culture of self-presentation of future social educators by means of social theater in extra-curricular work. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of a candidate of pedagogical sciences (Doctor of Philosophy) in specialty 13.00.05 „Social pedagogy” (231 Social work). – State Higher Educational Establishment „Donbas State Pedagogical University”, Slaviansk, 2017.

The thesis is devoted to the problem of formation of the culture of self-presentation of future social teachers by means of social theater in extra-curricular work.

The **Introduction** substantiates the relevance of the research topic, defines the object, the subject of the task and the research methods. The author formulates scientific novelty, practical value, theoretical and methodological basis of the study, data on the approbation and implementation of the results of the dissertation work in the educational process of higher education institutions.

In the first section **– „Theoretical aspect of the problem of forming the culture of self-presentation of future social teachers by means of social theater in extra-curricular work",** the study of the investigated problem was implemented out in four directions of scientific research: the analysis of scientific literature devoted to the phenomenon of self-presentation culture; the analysis of scientific studies, which give an idea about the training of future social educators in higher educationl institution; the analysis of scientific research and publications about theater pedagogy in general and social theater in particular; the analysis of scientific sources devoted to the study of the problem of organization of extra-curricular work with students of higher education institutions.

The key concepts of the research on the basis of the analysis of philosophical, sociological, psychological, philological and pedagogical literature in relation to usage of social theater as a means of formation of the culture of self-presentation of future social pedagogues in extra-curricular work are formulated: social theater is a modern kind of theatrical activity that solves the problem of expanding knowledge about actual social processes and problems; directs for discussion and comprehension of issues, tangential to the vital needs, interests of student youth; promotes the activation of social interaction, the development of social thinking, the development of social behavioral skills and the ability to anticipate various social risks and to avoid them; creates conditions for self-presentation, self-disclosure, self-expression of future social educators; the culture of self-presentation of a social teacher – the ability of a specialist to establish

relations of mutual understanding and mutual acceptance with the audience (client) quickly and qualitatively, to manage the created way, based on the situation (employment, professional adaptation, professional activity) and factors (age, sex, social status of recipients, etc.) during which the process of self-presentation takes place.

The criteria for the formation of the culture of self-presentation of future social educators are highlighted: the motivational criterion involves the awareness of future social educators of the need to master the culture of self-presentation, the formation of interest in self-presentation knowledge, skills and abilities, the desire to learn the culture of self-presentation; the cognitive criterion states availability of knowledge about the culture of self-presentation of future social educators; the activity criterion is a set of skills related to the culture of self-presentation.

The indicators and levels of the culture of self-presentation of future social educators are determined according to each criterion. Level checking was done by using diagnostic tools (questionnaires, profiles, tests, letterheads).

In the second section –**„Theoretical substantiation and experimental verification of socio-pedagogical conditions for the formation of the culture of self-presentation of future social teachers by means of social theater in extra-curricular work"** – the set of social and pedagogical conditions has been theoretically substantiated and experimentally verified:

– creation of a favorable psychological climate for the formation of the culture of self-presentation during the extra-curricular work of future social educators;

– application of interactive technologies in the process of formation of the culture of self-presentation of future social pedagogues in extra-curricular work;

– use of social theater as a means of forming a culture of self-presentation of future social educators in extra-curricular work.

The experimental verification of certain socio-pedagogical conditions was carried out through their introduction into extra-curricular work of higher educational establishments. The examination of the formation of the culture of

self-presentation of future social educators after the formative stage of the experiment was carried out through the diagnosis of experimental and control groups of students. To determine the reliability of the coincidences and the differences between KG and EG, we performed a quantitative analysis of the data using the Pearson statistical criterion (x2). The obtained data showed that the students of the experimental group significantly increased the level of the motivational criterion, there was interest in the formation of self-presentation knowledge, awareness of the role of culture of self-presentation in the professional activities of social pedagogue. Similarly, the level of cognitive criterion has increased: the level of knowledge about the essence of self-presentation in general and the culture of self-presentation of a social pedagogue in particular. Qualitative and quantitative changes have also occurred in the activity criterion: the level of possession of communicative and self-representational competence, practical skills in using social theater as a means of social and pedagogical influence on the personality has increased. The students of the control group have undergone significant changes in all three criteria.

The experimental work has confirmed the effectiveness of our proposed approach to the organization of extra-curricular work on the formation of the culture of self-presentation of future social educators subject to the implementation of socio-pedagogical conditions.

The scientific novelty of the research is that for the first time the socio-pedagogical conditions for the formation of the culture of self-presentation of future social teachers by means of social theater in extra-curricular work (creation of a favorable psychological microclimate for the formation of the culture of self-presentation during the extra-curricular work of future social educators, the use of interactive technologies in the process of formation of the culture of self-presentation of future social pedagogues in extra-curricular work; use of social theater as a means of the formation of the culture of self-presentation of the future social teachers in extra-curricular work) have been developed and substantiated, and criteria, indicators, levels of formation of the culture of self-presentation of

future social educators have been defined; the concepts „culture of the future social pedagogue", „culture of self-presentation", „culture of self-presentation of the future social educator", „social theater" and terminology of the problem of research have been clarified and specified; the content of the work of social theater in extra-curricular work, aimed at forming a culture of self-presentation of future social educators, and methods of interaction of the head of social theatre with students-actors have acquired further development.

The practical significance of the research results is their sufficient readiness for use in the educational process of higher education: the social and pedagogical conditions for the formation of the culture of self-presentation of future social teachers by means of social theater in extra-curricular work are substantiated and implemented. Using the proposed forms and methods of forming a culture of self-presentation allows to evaluate differentiatedly the success of students in the educational process, to develop individual strategies for their development; the reliance on developed criteria for the formation of a self-presentation culture and the use of the proposed diagnostic complex enables the control and correction of the process. Implementation of such developed educational and methodological materials of the work of student social theatre in the educational process of a higher education institution as situational problems, business and role plays, trainings, ensures the effectiveness of work on the formation of the culture of self-presentation of future social teachers by means of social theater in extra-curricular work

Key words: self-presentation, self-presentation culture, future social educators, culture of self-presentation of future social educators, extra-curricular work, social theater.

The list of the published works

Articles in professional scientific and scientometric publications of Ukraine:

1. Brusenko A. S. Description of experimental work on the identification of the formation of a culture of self-presentation of future social educators. *Problems of modern pedagogical education*. Yalta: RVB KSU, 2014. 46. Part 3. P. 21–27.

2. Brusenko A. S. Conditions of the successful formation of the culture of self-presentation of future social pedagogues in extra-curricular work. *Bulletin of Taras Shevchenko Chernigiv National Pedagogical University*. Chernigov: ChNPU, 2014. 122. P. 28–31.

3. Brusenko A. S, Self-presentation of personality as a socio-pedagogical phenomenon. *Humanization of the educational process: a collection of scientific works*. Sloviansk: DDPU, 2014. LXX Ch.1 P. 195–201.

4. Brusenko A. S. Formation of the culture of self-presentation of future social educators in extra-curricular work. *Herald of Taras Shevchenko National University of Luhansk*. Starobilsk: LNU, 2015. No. 1 (290). P. 48–53.

5. Brusenko A. S. The role of the student theater circle in forming the culture of self-presentation of future social pedagogues *Humanization of the educational process: a collection of scientific works*. Sloviansk: DDPU, 2015. 15. Part 1. P. 170–176.

6. Brusenko A. S. Creation of a favorable microclimate during extra-curricular activities of students as a socio-pedagogical condition for the formation of a culture of self-presentation of future social educators. *Scientific Treasury of the Donetsk Education: Scientific and Methodological Journal*. Slaviansk, 2017. Number 2. P. 46–48.

7. Brusenko A. S The work of the theatrical circle as a socio-pedagogical condition for the formation of a culture of self-presentation of future social educators. *Spirituality of Personality: Methodology, Theory and Practice: a collection of scientific works*. Severodonetsk: Edition of the SNU named after V. Dahl, 2017. Issue 2 (77). P. 30–36.

8. Brusenko A. S. Realization of the program of social theater during the work with future social educators. *Young scientist Kherson*, 2017. No. 10.1. P. 89–93.

Articles in the foreign scientific publication:

9. Brusenko A. S. Methods of formation of self-presentation culture of future social teachers in extra-curricular work. *International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences*: Conference Proceedings, June 28-30, 2016. Kielce: Holy Cross University, 2016. P. 55–59.

10. Brusenko A. S. The culture of self-presentation of future social educators as a socio-pedagogical problem. *Contemporary issues of culture and art: Monograph. Katowice*: The Civil Engineering and Applied Arts Katowice School of Technology, 2016; ISBN 978 - 83 - 9420093 - 6 - 0 (Paper). P. 300–307.

Articles in other editions, materials of conferences:

11. Brusenko A. S. Modern studies of formation of self-presentation skills of future social educators. *Problems and prospects of development of the market of educational services: the regional aspect*: materials of the inter-university scientific-practical conference (Armyansk, March 28–29, 2013). Yalta, RVB KSU, 2012. P. 38–40.

12. Brusenko A. S. Socio-theater as a way of forming a culture of self-presentation of future social educators. *Social category in modern pedagogy and psychology: materials of scientific-practical conference (part-time) with international participation:* December 19-20, 2013 / Ed. A. Yu. Nagornova. Ulyanovsk: SIMJET, 2013. P. 297–301.

13. Brusenko A. S. Criteria and indicators of the formation of the culture of self-presentation of future social educators. *Professional training of students of socio-pedagogical sphere - educational component of social development: materials of the II International scientific and practical conference (distance)* (Kiev, April 1, 2014) / general edition by prof. I. M. Kovchyna. Kiev: NPU named after M.P. Drahomanov, 2014. P. 78–79.

14. Brusenko A. S. The use of social theater facilities during the training of specialists in the social sphere. *Materials of the IX All-Ukrainian Scientific and*

Practical Conference „The First Step in Science”. Lugansk: Globus-Print, 2014. T.1. P. 23–26.

15. Brusenko A. S. Stages of formation of self-presentation culture of future social educators. *Preparation of a social teacher on the basis of partnership: materials of the scientific and practical conference* of November 24, 2015 / ed. M. P. Vasiliev. Kharkiv: National Technical University named after G.S. Skovoroda, 2015. P. 54–55.

ЗМІСТ

ВСТУП……... 17

РОЗДІЛ 1. Теоретичні аспекти проблеми формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі…….. 26

1.1. Формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів як соціально-педагогічна проблема……...……. **26**

1.2. Соціальний театр як засіб формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі…….. **55**

1.3. Діагностика сформованості культури самопрезентації в майбутніх соціальних педагогів……. **85**

Висновки до розділу 1 ……...…….. **106**

РОЗДІЛ 2. Теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі…….. 110

2.1. Розробка соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі…….. **110**

2.2. Дослідно-педагогічна робота з формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі…….. **143**

2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи……. **176**

Висновки до розділу 2 ……...…….. **191**

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ..... 194

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... 197

ДОДАТКИ..... 236

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах ринкової економіки здатність ефективно репрезентувати себе, свої особистісні якості, здобутки входить у низку значущих чинників досягнення успіху. Знання, уміння, здібності в сукупності забезпечують ефективність самопрезентації, істотно визначають соціальну та професійну конкурентоспроможність. Системною якістю, яка інтегрує необхідні в цьому контексті характеристики особистості, є культура самопрезентації.

Актуальність вирішення завдання розвитку культури самопрезентації майбутнього соціального педагога в процесі навчання в закладі вищої освіти зумовлена процесами інтеграції та модернізації, які відбуваються в сучасному суспільстві і в освіті, зокрема поглибленням протиріч між вимогами, які висуваються до особистості й діяльності сучасного фахівця у вигляді соціального замовлення суспільства, і фактичним рівнем культури самопрезентації випускників вишів. Специфіка діяльності фахівця соціально-педагогічної сфери така, що його особистісні якості, поряд із професійними, є одним з основних інструментів впливу на клієнтів і чинником, що визначає ефективність професійної діяльності.

Професійна підготовка майбутнього соціального педагога має бути зорієнтована на формування високого рівня професійної компетентності й перебувати в тісному зв’язку з наукою та практикою. Сьогодні в студентів є реальна можливість оволодіти не тільки базовими професійними знаннями, а й культурою, на основі якої можливий розвиток усіх сторін особистості, урахування її суб’єктивних потреб і об’єктивних умов, пов’язаних з матеріальною базою й кадровим потенціалом освіти. Кожен, хто обирає професію соціального педагога, бере на себе відповідальність за тих, кого він буде виховувати, разом з тим він відповідає за самого себе, свою професійну підготовку, своє право бути педагогом, наставником, вихователем.

Дієвим способом розвитку емоцій, почуттів, комунікативних

здібностей завжди слугувало мистецтво, зокрема театральне. Використання потенціалу театрального мистецтва у формуванні загальної культури, а також культури самопрезентації в період професійного становлення є надзвичайно актуальним.

Окремі питання соціально-педагогічної роботи з молоддю, зокрема зі студентською, були розкриті теоретиками та практиками соціальної педагогіки (С. Курінна, О. Кузьміна, С. Омельченко, І. Трубавіна, Л. Цибулько).

Різні аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників вивчали вітчизняні й зарубіжні вчені: підготовка в системі середньої освіти (В. Масленникова), університетської освіти (О. Карпенко, С. Коношенко), культурологічної освіти (Л. Вітебський); педагогічний, психологічний та управлінський аспекти підготовки (Л. Міщик); системність професійної підготовки (Ю. Галагузова); формування професійної компетентності фахівців соціальної сфери (Л. Завацька, А. Капська, І. Ніколаєва) та окремих її складників у різних сферах діяльності (А. Ведмедюк, Я. Кічук, Н. Коношенко, Н. Лаута, С. Пащенко, Л. Смеречак, Т. Спіріна, Р. Чубук, М. Ярошко), формування окремих професійних умінь: формування вмінь іншомовного ділового спілкування (О. Канюк), підготовка до застосування особистісно зорієнтованих виховних технологій у спеціальних установах для дітей (О. Караман, О. Платонова), практична підготовка у вищих навчальних закладах (З. Фалинська), підготовка до використання казкотерапії в професійній діяльності (О. Філь); підготовка фахівців соціальної сфери за кордоном (Н. Карпенко, Н. Микитенко, О. Ольхович, О. Пришляк, Г. Слозанська, Н. Собчак та ін.); вивчалися також окремі засоби професійної підготовки, а саме: інтерактивні технології (І. Мельничук, І. Трубник, С. Харченко), електронні засоби (Л. Боднар), танцтерапія (К. Петровська) та ін.

Вітчизняними і зарубіжними вченими досліджено поняття

самопрезентації та самопрезентаційної діяльності (Н. Амяга, Ю. Артюхова, Г. Бороздіна, З. Карпенко, Н. Корчакова, Л. Кроль, І. Шкуратова), мотиваційні засади самопрезентації (І. Гофман, Д. Майєрс та ін.), стратегії й тактики самопрезентації (М. Котлярова, В. Футін, В. Шепель та ін.). Окремі якості особистості, що впливають на ефективність самопрезентаційної поведінки, обґрунтовані М. Апраксіною, Р. Вердербером, К. Вердербером та ін.

Останнім часом підвищився інтерес до проблеми формування самопрезентації з боку педагогів (Т. Астафурова, Є. Бєлінська, О. Булатова, О. Гойхман, В. Загвязінський, Г. Коджаспірова, О. Коджаспіров, А. Мудрик, А. Панфілова та ін.). Ці автори вивчали стратегії й техніки самопрезентації в педагогічному процесі, можливості формування самопрезентаційних умінь у майбутніх педагогів.

Отже, проблема формування культури самопрезентації, за винятком окремих її аспектів, спеціальному аналізу не піддавалася.

Ідеї поєднання театру та педагогіки, цінності театру як соціально-виховної інституції розкрито в працях В. Абрамян, К. Станіславського та ін. Роль театральної гри у становленні ефективної взаємодії людини та соціуму знайшла обґрунтування в студіях Т. Астафурової, С. Гіппіус, І. Гофмана та ін.

Виховну й корекційну функції самодіяльного дитячого та молодіжного театру виокремили свого часу А. Макаренко, С. Русова. Значення використання театрального мистецтва у вихованні молодого покоління розкрито в багатьох сучасних науково-педагогічних дослідженнях (Г. Аркавій, В. Букатов, Н. Горбунова, О. Кужнєва, А. Лаврик, С. Рудь, А. Степанова, В. Шахрай та ін.). Підготовку фахівців до застосування театрально-ігрових методів у професійній діяльності, розвиток комунікативної культури висвітлено в наукових доробках Д. Будянського, О. Булатової, Ж. Ваганової, В. Вартанової, Г. Гарипової, О. Ткачової та ін.

Протягом останніх років педагогічна наука дедалі частіше порушує

проблему використання театрального мистецтва в соціально-педагогічній роботі з дітьми та молоддю, зокрема для профілактики та корекції поведінкових девіацій (Є. Ганелін, А. Капська, М. Кіпніс, Р. Короткова). У соціально-педагогічну практику впроваджується технологія інтерактивного психологічного театру (І. Сергієнко), соціального театру, засоби якого порушують й аналізують важливі соціальні проблеми та спрямовані на поліпшення й гармонізацію соціальних відносин (А. Агавелова, Р. Іванян, Г. Петросян, Е. Савосін, В. Шахрай).

Водночас нами не виявлено робіт, у яких би визначалося й розкривалося поняття сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів і обґрунтовувалися соціально-педагогічні умови її формування в процесі професійної підготовки. Недостатня увага питанню забезпечення відповідності випускників об'єктивним вимогам соціуму, ринку праці та роботодавців, а також становленню здібностей до пред'явлення власних конкурентних переваг призводить до значних утруднень професійного старту молодих фахівців, а також істотно знижує конкурентоспроможність уже з досвідченими працівниками. Отже, формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів можна розглядати як актуальне завдання сучасної професійної освіти, яке сьогодні вирішується не цілком ефективно, зважаючи на наявність таких *суперечностей* між*:* потребою суспільства в підготовці конкурентоспроможних фахівців, значущістю в цьому аспекті формування в студентів здібностей демонструвати власні конкурентні переваги й недостатністю наукових знань про сутність і зміст культури самопрезентації особистості, що забезпечують цю здатність; потребою особистості в успішній соціалізації й відповідно самопрезентації та недостатньою увагою до створення умов, що забезпечують формування в студентів в освітньому процесі вищого навчального закладу культури самопрезентації; необхідністю формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів і нерозробленістю соціально-педагогічних умов, що забезпечують ефективний

розвиток культури самопрезентації засобами соціального театру в позааудиторній роботі.

Отже, актуальність зазначеної проблеми, її недостатня розробленість у соціально-педагогічній теорії та практиці зумовили вибір теми дисертаційної роботи: „**Формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру у позааудиторній роботі**”**.**

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами дослідження. Тема дисертації входить до плану науково-дослідної роботи кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Державного вищого навчального закладу „Донбаський державний педагогічний університет” як складова частина комплексної наукової теми „Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення” (державний реєстраційний номер 0115U003305). Тему затверджено на засіданні Вченої ради ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет” (протокол № 3 від 29.11.2012 р.) та погоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 26.02.2013 р.).

Об’єкт дослідження – процес формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні умови формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити соціально-педагогічні умови формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі.

Відповідно до об’єкта, предмета та мети дослідження визначено такі **завдання:**

1. Здійснити аналіз проблеми дослідження в історико-педагогічному аспекті й визначити ступінь її розробленості в сучасній соціально-

педагогічній теорії.

2. Уточнити та конкретизувати понятійно-термінологічний апарат дослідження, зокрема поняття „культура майбутнього соціального педагога”, „культура самопрезентації”, „культура самопрезентації майбутнього соціального педагога”, „позааудиторна робота”, „соціальний театр”, „студентський соціальний театр”.

3. Визначити критерії, показники та рівні сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів.

4. Розробити соціально-педагогічні умови формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі.

5. Експериментально перевірити й оцінити ефективність розроблених соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі.

Для вирішення окреслених завдань та досягнення поставленої мети використано такі **методи дослідження**: *теоретичні:* аналіз соціально-педагогічної, психологічної, педагогічної, філософської, культурологічної літератури з метою визначення та теоретичного обґрунтування досліджуваної проблеми; синтез, систематизація, порівняння, класифікація, узагальнення для з’ясування змісту базових понять дослідження, обґрунтування сутності та особливостей процесу формування культури самопрезентації, розробки соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі; *емпіричні:* діагностичні (анкетування, тестування); обсерваційні (пряме й непряме спостереження), педагогічний експеримент, з метою вивчення рівня сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів та перевірки ефективності розроблених соціально-педагогічних умов; *статистичні:* кількісна та якісна обробка даних за допомогою методів математичної статистики, зокрема критерію Пірсона (x^2),

для порівняння й підтвердження отриманих результатів дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

– *уперше* розроблено та обґрунтовано соціально-педагогічні умови формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі (створення сприятливого психологічного мікроклімату для формування культури самопрезентації під час позааудиторної роботи майбутніх соціальних педагогів; застосування інтерактивних технологій у процесі формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі; використання соціального театру як засобу формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі) та визначено поняття „культура самопрезентації майбутнього соціального педагога”;

– *уточнено та конкретизовано* понятійно-термінологічний апарат проблеми дослідження, зокрема, поняття „культура майбутнього соціального педагога”, „культура самопрезентації”, „соціальний театр”, „студентський соціальний театр”; критерії, показники та рівні сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів;

– *набули подальшого розвитку* зміст роботи соціального театру в позааудиторній роботі, спрямований на формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів, та методи взаємодії керівника соціотеатру зі студентами-акторами.

Практичне значення результатів дослідження полягає в упровадженні в освітній процес вищого навчального закладу форм та методів формування культури самопрезентації, навчально-методичних матеріалів роботи студентського соціотеатру, а саме: ситуаційно-проблемних завдань, ділових і рольових ігор, тренінгів, які забезпечують ефективність формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі. Використання запропонованого діагностичного комплексу уможливлює контроль і корекцію процесу

формування культури самопрезентації. Окрім того, матеріали дослідження можуть бути використані в професійній діяльності соціальних педагогів та в системі підвищення кваліфікації працівників соціальної сфери.

Результати дисертаційної роботи **впроваджено** в освітній процес Державного вищого навчального закладу „Донбаський державний педагогічний університет" (довідка № 68-17-468 від 22.06.2017 р.), Державного вищого навчального закладу „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди" (довідка № 813 від 04.10.2017 р.), Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (довідка № 2037/14-55/19 від 29.06.2017 р.) та Комунального закладу „Харківська гуманітарно-педагогічна академія" (довідка № 01-13/607 від 27.06.2017 р.).

Апробація результатів дослідження здійснювалася під час обговорення на науково-практичних конференціях різного рівня: *Міжнародних*: „Категория социального в современной педагогике и психологии" (Ульяновськ, 2013), „Професійна підготовка студентів соціально-педагогічної сфери – освітня складова суспільного розвитку" (Київ, 2014), International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences (Kielce, 2016), „Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика" (Харків, 2017); *Всеукраїнських:* „Перший крок у науку" (Луганськ, 2014), „Підготовка соціального педагога на засадах партнерства" (Харків, 2015); *регіональній*: „Проблеми та перспективи розвитку ринку освітніх послуг: регіональний аспект" (Армянськ, 2013).

Результати дослідження обговорювалися й були позитивно оцінені на щорічних звітних наукових конференціях, засіданнях кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Державного вищого навчального закладу „Донбаський державний педагогічний університет" (2012 – 2017 рр.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи висвітлено в 15 одноосібних наукових публікаціях автора, з них 8 – у наукових фахових

виданнях України, зокрема – 2 видання, що включено до наукометричної бази Index Copernicus; 2 – у зарубіжних наукових виданнях; 5 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (369 найменувань, із них 10 – іноземною мовою), 13 додатків на 47 сторінках. Робота містить 25 таблиць, 5 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 283 сторінки, з яких основного тексту – 182 сторінки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНОГО ТЕАТРУ В ПОЗААУДИТОРНІЙ РОБОТІ

1.1. Формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі як соціально-педагогічна проблема

Сучасний світ висуває нові вимоги до особистості – здатність до самостійної постановки життєвих цілей, можливість здійснювати особистий, вільний вибір, упевненість у собі, незалежність. Тобто кожна особистість повинна мати свою індивідуальність. Індивідуальність, своєю чергою, це – сукупність психічних властивостей, характерних рис і досвіду кожної особистості, що відрізняють її від інших індивідуумів [233, с. 26].

Від того, яке саме враження людина справляє на інших людей, при цьому проявляючи свою індивідуальність, залежать багато в чому її успіхи в різних життєвих сферах – у професійній діяльності, в особистому житті.

На сьогодні кожна людина, яка прагне досягти успіху в професійній діяльності, повинна бути здатна швидко адаптуватися до нових умов, успішно діяти в режимі конкуренції. Отже, перед вищим навчальним закладом стоїть завдання підготувати конкурентоспроможного фахівця, затребуваного на ринку праці. Це завдання полягає у формуванні самодостатньої особистості, з адекватною самооцінкою, здатної самостійно приймати рішення, брати на себе ініціативу та відповідальність, такої, що володіє культурою самопрезентації та вміннями ефективної взаємодії з іншими людьми [198].

Безсумнівним є те, що володіння культурою самопрезентації особливо важливе в діяльностях, що стосуються сфери „людина – людина”, до якої

належить професійна діяльність соціального педагога. На наш погляд, культурою самопрезентації майбутні соціальні педагоги мають оволодіти під час навчання у вищому навчальному закладі.

Для більш глибокого та детального вивчення науково-педагогічної літератури виокремлено найбільш значущі для нашого дослідження напрями наукового пошуку з проблеми формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі. *По-перше,* аналіз наукової літератури, присвяченої феномену культури самопрезентації. *По-друге,* аналіз наукових досліджень, що дають уявлення про підготовку майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі. *По-третє,* аналіз наукових джерел, у яких репрезентовано вивчення проблем організації позааудиторної роботи зі студентами вищих навчальних закладів. *По-четверте,* аналіз наукових досліджень та публікацій щодо театральної педагогіки взагалі та соціального театру зокрема.

Розглядаючи ***перший напрям*** наукового пошуку, приділимо увагу розвідкам, присвяченим висвітленню розвитку різноманітних аспектів загальної культури та культури самопрезентації особистості, а саме працям Д. Гугіна, М. Дудкіної, І. Захарової, О. Капустюк, С. Карасьової, Є. Крилова, Т. Спіріної [74; 85; 99; 113; 121; 163; 294].

Для нашої роботи інтерес становить дослідження Д. Гугіна, у якому автор розглядає поняття „культура” в різних напрямах:

– загальнонауковий – культура розглядається як соціальна творча діяльність людей, яка існує в об’єктивній формі (результати та продукти діяльності людей, що існують поза їх творцем);

– філософський – культура є специфічним засобом організації та розвитку людської життєдіяльності, який представлений у різноманітних цінностях, нормах та правилах, ставленні людей до інших, до себе й до природи;

– естетичний – культура розуміється як єдність естетичних норм і

цінностей, засобів їх створення та вживання (естетична свідомість людей, естетичне виховання, естетична діяльність);

– психологічний – культура як явище, яке накопичує духовну енергію людини та дає поштовх для її самопізнання й саморозвитку;

– педагогічний – культура трактується як велике надбання у сфері духовного та матеріального життя людей. Це історична сукупність надбання людей у різних сферах життя, залежно від народності та суспільства, що проявляється в загальній освіті, начитаності, освіченості, розумовій та моральній освіті [74, с. 9 – 10].

Для обґрунтування критеріїв сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі значущою є запропонована автором модель особистості студента, який володіє загальною культурою. Ця модель подана у вигляді системної сукупності наступних рівноцінних, взаємопов’язаних компонентів: інтелектуально-світоглядного, духовно-морального, діяльнісно-творчого [Там само, с. 15 – 16].

Погоджуємося з твердженням М. Дудкіної, зазначеним у роботі, присвяченій розвитку загальної культури в майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній діяльності, що головними складниками загальної культури соціального педагога є знання норм культури та професійної етики, системи духовно-моральних цінностей, якими керується соціальний педагог у своїй професійній діяльності, поведінці й міжособистісному спілкуванні [85, с. 30].

Також авторкою в межах власного дослідження з метою вдосконалення виховної роботи розроблено та впроваджено у виховний процес модель розвитку загальної культури в майбутніх соціальних педагогів. В основі цієї моделі – комплексне використання можливостей виховної системи вищого навчального закладу. Стратегія розвитку загальної культури в майбутніх соціальних педагогів базувалася на основних положеннях особистісно зорієнтованої парадигми освіти. Метою виховного процесу цієї моделі є розвиток загальної культури в майбутніх соціальних педагогів. Для реалізації

зазначеної мети поставлено та вирішено такі завдання: озброєння студентів системою знань, уявлень, понять про загальну культуру; розвиток позитивного ставлення до життєвих та професійних цінностей, здатності до емпатії, професійних якостей, усвідомлення необхідності розвитку загальної культури [Там само, с. 64].

В організації процесу формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі можливо орієнтуватися на запропоновані в дослідженні принципи процесу розвитку загальної культури в майбутніх соціальних педагогів: гуманізації, культуровідповідності, інтеграції, ефективної соціальної взаємодії, пріоритетності духовних і моральних цінностей у професійній спрямованості майбутнього соціального педагога, контекстності й детермінованості майбутньої діяльності, соціального розвитку й саморозвитку особистості, акмеологічної орієнтації [Там само, с. 65 – 67].

Своєю чергою, у дослідженні визначено основні напрями діяльності з розвитку загальної культури особистості в майбутніх соціальних педагогів: теоретичний, тобто культурна просвіта студентів; практичний – формування вмінь і навичок культурної поведінки; і соціально-особистісний, який полягає в активізації роботи студентів із культурного самовдосконалення, формування усвідомленого ставлення до професійних і культурних цінностей [Там само, с. 67 – 68].

Серед наукових праць, присвячених формуванню професійної культури соціальних педагогів, для нашої роботи становить інтерес розвідка Т. Спіріної [294], у якій дослідниця шляхом розробки та впровадження в професійну підготовку фахівців структурно-функційної моделі та спеціальної педагогічної технології (факультативний спецкурс „Професійна культура соціального педагога”) будує ефективний процес формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів. Функціонування цієї педагогічної технології можливе з урахуванням таких педагогічних умов:

– забезпечення цілісності, безперервності, системності підготовки

фахівців щодо формування їхньої професійної культури;

– засвоєння майбутніми соціальними педагогами сукупності психолого-педагогічних знань, цінностей та формування педагогічних умінь і навичок, що відповідають кваліфікаційним вимогам до фахівця;

– упровадження педагогічної технології формування професійної культури;

– використання методів активного та інтерактивного навчання майбутніх соціальних педагогів як засобів формування показників професійної культури;

– моніторингу показників професійної культури майбутніх соціальних педагогів і спрямованості навчально-виховного процесу на їх подальший розвиток [Там само, с. 12].

Ученою доведено, що найбільш ефективними засобами формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у освітньому середовищі вищого навчального закладу є проблемна лекція, творчі презентації, методичні майстерні, ділові ігри, установча конференція, олімпіади, творчі завдання, дебати, захист професій, виїзні заняття, захист авторських проектів, організація та проведення масових свят [Там само].

Продовжуючи аналіз наукових праць, присвячених першому напряму наукового пошуку, перейдемо до розвідок, які стосуються безпосередньо культури самопрезентації.

Так, важливим для нашого наукового пошуку є дослідження О. Капустюк, присвячене вивченню самопрезентації як засобу створення позитивного іміджу особистості, у межах якого авторка пропонує емпіричну модель процесу самопрезентації особистості, що дозволяє і планувати та систематично здійснювати процес діагностики, і слугує засобом формування та розвитку необхідних стратегій самопрезентації [113, с. 125 – 126]. Дослідниця виділяє три типи створення особистістю образу Я: особистісний, пластичний, експонований; та відповідні їм три стратегії (пізнавальна, адаптивна, самозахисна) обрання нею варіантів виявлення самототожності

(реальної, поточної, пред'явленої) в процесі реалізації комунікативних актів [Там само, с. 191].

Також О. Капустюк запропонована програма психотренінгу „Самопрезентація як засіб персоналізації особистості". Метою цієї програми є формування складників Я, які мають забезпечувати можливість успішної самопрезентації (здатність до рефлексії, усвідомлення власної унікальності, актуалізація творчого потенціалу, розуміння і прийняття інших), а також оволодіння відповідними для цього засобами [Там само, с. 128].

Для розробки соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі значущою є робота С. Карасьової, у якій вона виокремлює сукупність освітніх умов формування самопрезентаційної діяльності:

– методологічні умови, які передбачають орієнтацію в освітньому процесі на принципи: орієнтації на положення компетентнісного підходу, інтерактивності, акмеологічного процесу формування самопрезентаційної компетентності, його системності та гуманістичної орієнтації, перспективної спрямованості та мотиваційної доцільності готовності до самопрезентаційної діяльності;

– особистісні умови, що висувають вимоги до індивідуальних характеристик, поведінки та діяльності суб'єктів освітнього процесу, а саме: інноваційність, комунікативність, гуманістична орієнтація, зацікавленість у результатах освіти, дотримання етичних норм, активність, установка на співпрацю та ін.;

– організаційні умови: забезпечення мотиваційно-ціннісних засад освітньої та самопрезентаційної активності студентів; розробка й застосування оцінно-діагностичного інструментарію самопізнання студентів; організація виховної роботи та психологічного консультування, спрямованих на професійно-акмеологічний розвиток студентів, та ін.;

– дидактичні умови, які передбачають: створення навчальних ситуацій,

що забезпечують розвиток компонентів самопрезентаційної компетенції та їх інтеграцію; рішення системи самопрезентаційних ситуаційно-проблемних завдань; проведення тренінгів та консультацій у сфері діагностики, оцінки та саморозвитку особистісних якостей – чинників ефективної самопрезентації та ін. [121].

Не менш актуальним є дослідження Є. Крилова, у якому автор розглядає формування тактик цілеспрямованої самопрезентації в студентів у віртуальному середовищі [163]. Науковцем установлено, що в студентів, більш успішних у віртуальній самопрезентації, яскраво виражені такі особистісні якості, як: упевненість у собі, задоволеність собою, усвідомлення одержуваної поваги від інших, чутливість до впливу інших, готовність порушувати в спілкуванні теми, пов’язані з їхньою особистістю та взаєминами. Також у ході дослідження отримано емпіричні дані про те, що найбільш успішними у віртуальному середовищі є тактики самопрезентації, спрямовані на демонстрацію своєї привабливості й демонстрацію своєї особистості як приклад певних якостей. Менш успішна самопрезентація, пов’язана з використанням тактик, спрямованих на демонстрацію своєї компетентності й демонстрацію слабкості, потреби в допомозі [Там само].

У контексті проблеми дослідження корисними можуть бути визначені автором чинники, які сприяють успішній самопрезентації студентів у віртуальному середовищі:

– глибоке саморозкриття й незалежність від чужої думки;

– заповзятливість і обачність;

– товариськість, яка проявляється в контактності, перевазі саморозкриття за темами власних захоплень, інтересів, думок і установок;

– ділова спрямованість самопрезентації, яка проявляється в орієнтованості на встановлення прагматичних контактів, високому рівні самоповаги, схильності до самоствердження [Там само, с. 21].

Також становить інтерес робота І. Захарової [99], у якій охарактеризовано соціально-педагогічне забезпечення процесу орієнтування

студентів на успішну самопрезентацію в освітньому процесі, що здійснюється за допомогою сукупності певних умов і засобів. На думку І. Захарової, соціально-педагогічне забезпечення орієнтування студентів на успішну самопрезентацію містить: розробку й реалізацію програми соціально-педагогічного орієнтування студентів в освітньому процесі на успішну самопрезентацію, збагачення особистого досвіду самопрезентації студентів засобами театральної педагогіки та створення соціально значущих реальних ситуацій самопрезентації комунікативними вербальними засобами в освітньому процесі вищого навчального закладу [Там само, с. 124].

Дослідницею реалізована та описана програма соціально-педагогічного орієнтування студентів в освітньому процесі на успішну самопрезентацію, яка складалася з двох ступенів. Перший ступінь – осмислення потреби в самопрезентації. Другий – накопичення навичок самопрезентації засобами вербальної комунікації за рахунок організації освітньої лінгво-комунікативної тренінгової роботи. Цікавим є встановлений авторкою факт, що ця програма постає як засіб, який веде студента від осмислення потреби в самопрезентації до накопичення навичок самопрезентації, які передбачають послідовне його залучення до процесу усвідомлення й освоєння технік самопрезентації та міжособистісної взаємодії, участь у різних видах комунікативної вербальної діяльності [Там само, с. 155 – 156].

Особливий інтерес для нашого дослідження має досвід використання соціально значущих реальних ситуацій, які є важливою умовою соціально-педагогічного орієнтування студента на успішну самопрезентацію засобами вербальної комунікації. Позитивним результатом проведеної роботи став розвиток у студентів готовності вступати в контакт, ставити питання, уміння надихнути партнера до пояснення його позиції, почути й зрозуміти висловлювання, дати зрозуміти партнеру, що його почули й зрозуміли, „вирівнювати” емоційне напруження в бесіді, і все це – засобами вербальної комунікації. Виходячи з цього, І. Захаровою було створено чотири групи ситуацій, умовно названі: консультування, репетиція, резюме, співбесіда в

агентстві [Там само, с. 157 – 158].

Отже, вивчення першого напряму наукового пошуку дало змогу зробити висновок, що розвиток загальної культури взагалі та культури самопрезентації особистості зокрема є важливим аспектом під час навчання та виховання майбутніх соціальних педагогів.

Вивчення ***другого напряму*** наукового пошуку в межах нашого дослідження засвідчило, що до проблеми підготовки соціальних педагогів звертаються багато вчених. Так, проблеми професійної підготовки фахівців соціальної сфери у вищих і середніх навчальних закладах знайшли відображення в студіях вітчизняних науковців: підготовка соціальних педагогів у системі культурологічної освіти (Л. Вітебський [57]), системна професійна підготовка соціальних педагогів (Ю. Галагузова [61]), підготовка соціального педагога в системі середньої професійної освіти (В. Масленникова [194]), теорія і практика професійної підготовки соціального педагога (Л. Завацька [89], С. Коношенко [137], Л. Міщик [206]), організація самостійної роботи учнів середніх професійних навчальних закладів (на прикладі соціальної педагогіки) (Т. Пігалова [240]), практична підготовка майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах (З. Фалинська [324]), спеціалізації в професійній підготовці соціальних педагогів у ВНЗ (М. Черкасова [338]) та ін.

Проблеми професійної підготовки та професійної діяльності фахівців соціальної сфери за кордоном відображено в розвідках вітчизняних (Н. Карпенко [123], Н. Микитенко [203], О. Ольхович [220], О. Пришляк [252], Г. Слозанська [284], Н. Собчак [288], С. Харченко [330] та ін.) та зарубіжних (М. Доуел та С. Шардлоу [84], М. Пейн [232], Ш. Рамон [215], Е. Хеджерті [363] та ін.) учених.

Проведено дослідження, присвячені окремим аспектам професійної підготовки фахівців соціальної сфери: підготовка до організації фізкультурно-оздоровчої діяльності молоді (А. Ведмедюк [53], С. Омельченко [221]), формування професійних комунікативних якостей

соціального педагога (О. Гура [75]), формування правової компетентності майбутнього соціального педагога (Я. Кічук [127]), підготовка до організації освітньо-дозвіллєвої діяльності учнівської молоді (Н. Коношенко [134], С. Пащенко [230]), підготовка до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі (Ю. Рябова [269]), підготовка до роботи зі студентською молоддю (Р. Чубук [343]), підготовка до профілактично-корекційної роботи з педагогічно занедбаними підлітками (М. Ярошко [359]) та ін. Нижче розглянемо детальніше найбільш дотичні дослідження до проблеми формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі з окреслених вище.

Цікавою для нас у контексті проблеми дослідження є робота Ю. Галагузової [61], у якій розглянуто підготовку майбутніх соціальних педагогів у контексті певної системи, яка містить такі етапи:

– визначення складників системи, які визначають цілісність бачення всієї системи;

– виокремлення головної ідеї, навколо якої будуть об’єднуватися елементи системи;

– виділення складника, який об’єднує загалом систему, та визначення його інтегративних якостей;

– визначення структури системи та зв’язків між її елементами;

– визначення процесів управління системою;

– перевірка теоретичних положень шляхом проведення експерименту [Там само, с. 81 – 82].

Спираючись на викладену вище систему, учена визначає професійну підготовку соціальних педагогів як „багаторівневу освітню систему, що складається із взаємопов’язаних і взаємообумовлених компонентів (структурного, змістовного, функційного, технологічного, особистісного), організаційно-процесуальна та структурно-змістовна сторони якої спрямовані на безперервне особистісне і професійне становлення, розвиток,

самореалізацію соціального педагога” [Там само, с. 178]. Виходячи з цього, Ю. Галагузова в межах дослідження вирішує такі завдання професійної підготовки соціальних педагогів:

– задоволення потреб особистості на будь-якій стадії навчання (багатоступенева, додаткова система освіти);

– забезпечення професійного становлення соціального педагога: профорієнтація, професійне навчання, професійна адаптація, професійна досконаліть, професійна майстерність;

– створення передумов саморозвитку особистості;

– підготовка конкурентоспроможного фахівця, здатного досягати поставлених цілей у різних нестійких освітніх ситуаціях за рахунок володіння методами розв’язання великого кола професійних завдань [Там само, с. 176].

Близькою для цього дослідження є рефлексивно-гуманістична модель побудови навчального процесу, за Л. Міщик, запропонована в роботі, присвяченій проблемі професійної підготовки соціального педагога. Згідно з цією моделлю вона виділила такі функції навчання:

1) відкриття проблемності й змісту дійсності, яка оточує людину, зокрема й у професійній сфері;

2) створення умов вільного вибору сфер долучення до соціально-культурних цінностей;

3) виявлення зон невизначеності й розвитку життєдіяльності студента та формування його професійно значущого досвіду;

4) культивування всіляких форм творчої активності [206].

Не можна не погодитися з Л. Міщик, яка стверджує, що в основу професійної підготовки особистості соціального педагога має бути покладений системний, особистісно-діяльнісний та індивідуально-творчий підходи. Індивідуально-творчий підхід, долаючи масово-репродуктивний характер сучасної педагогічної освіти, виводить його на особистісний рівень, забезпечує виявлення й формування у студентів творчої індивідуальності

[Там само].

Для виконання завдань дослідження важливим є аналіз роботи З. Фалинської, яка під професійною підготовкою соціальних педагогів розуміє процес формування фахівця нового типу, здатного швидко й адекватно реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві, компетентно вирішувати соціально-педагогічні проблеми в усіх типах та видах навчально-виховних установ і закладів соціальної роботи, на всіх рівнях управління. Усе це можливо за умови добре організованої та керованої неперервної практичної підготовки [324, с. 70].

Виходячи з цього, дослідниця пропонує умови ефективної неперервної практичної підготовки майбутніх педагогів у вищих навчальних закладах: організація єдиної неперервної практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів; координація практичної підготовки за схемою ВНЗ – заклад соціальної й соціально-педагогічної сфери; наявність ділових контактів організаторів практики з працівниками соціальної сфери; залучення студентів до волонтерської діяльності; формування корпусу супервізорів [Там само, с. 112]. На основі описаних вище умов З. Фалинська теоретично обґрунтовує та впроваджує модель неперервної практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів, до якої входять такі складники: зміст, завдання, принципи, компоненти, критерії, види практик, організаційно-педагогічні умови, результат. Модель неперервної практичної підготовки містить не лише традиційні та визнані в багатьох навчальних закладах елементи, як-от: практика, стажування в межах спеціалізації, але й істотні зміни та доповнення до теоретичних курсів, лабораторних, практичних і курсових робіт, що поєднуються з елементами практики концептуально, змістовно й організаційно; спеціально розроблені тренінги й семінари; обмін досвідом та науково-практичні й методичні конференції; волонтерську діяльність у професійних асоціаціях і громадських об’єднаннях [Там само, с. 125 – 128].

На важливість практичної підготовки в процесі фахової підготовки

майбутніх соціальних педагогів указувала також Л. Завацька [89], яка пропонує використання компетентнісного підходу під час підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності. Саме завдяки співпраці викладачів з різноманітними соціальними інституціями, у вигляді запрошення фахівців до участі в круглих столах, брифінгах, наукових семінарах, освітній процес наближається до активного навчання та практичного спрямування.

Для розробки соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі становить інтерес робота О. Гури, у якій розглянуто педагогічні умови формування професійних комунікативних якостей соціального педагога. Автор розглядає умови формування професійних комунікативних якостей соціального педагога, які є невід'ємним складником самопрезентації особистості. Дослідник зазначає, що вони є базовими характеристиками, які розкривають продуктивність реалізації всіх функцій професійної діяльності фахівця. Педагогічні умови формування професійних комунікативних якостей соціального педагога автор розглядає як властивості особистості, тобто як здатності особистості перейти на позицію (емоційну, когнітивну) іншої людини, що відповідає принципу децентрації [75, с. 15]. Виходячи з цього, О. Гура теоретично обґрунтовує та впроваджує такі педагогічні умови формування професійних комунікативних якостей соціального педагога у вищій школі:

– визначення моделі професійних комунікативних якостей соціального педагога як інтегративних характеристик на основі методологічних вимог до категорії якості та її формування;

– забезпечення рефлексивного управління процесом формування професійних комунікативних якостей фахівця;

– реалізація особистісного підходу як базової ціннісної орієнтації, яка визначає стратегію взаємодії викладача та студента;

– координація методів формування професійних комунікативних

якостей відповідно до змісту професійної діяльності соціального педагога [Там само, с. 16].

Окрім цього, при розробці вказаних соціально-педагогічних умов будемо керуватися виділеними С. Омельченко [221] чинниками ефективності освітньо-виховного процесу, а саме:

– педагогічні – вибір необхідних засобів, методів, форм і технологій навчання та професіоналізм викладацького складу;

– соціальні – доступність факультативних занять;

– біологічні – вікові та індивідуальні особливості студентів;

– особистісні – умотивованість студентів до освітньо-виховної роботи [Там само, с. 257].

Особливого значення серед виділених у другому напрямі досліджень для нас мають праці, у яких акцентовано увагу на окремих аспектах самопрезентаційних умінь у фахівців соціальної сфери. Розглянемо їх.

Так, С. Пащенко [230] під час вивчення готовності майбутніх соціальних педагогів до діяльності в освітньо-дозвіллєвій сфері виокремлює такі складники цієї готовності (наведемо ті, що стосуються саме самопрезентації особистості):

– педагогічна готовність: організованість і здатність до нестандартних, творчих рішень; емпатійність; гнучкість та оригінальність мислення; уміння брати на себе відповідальність при прийнятті рішень;

– змістова готовність: глибокі знання з психології й соціології виховання; закономірності психічного розвитку людини; методології, методів і понятійного апарату педагогіки і психології та їх теоретико-пізнавального, світоглядного й практичного значення; вимог до педагогічного управління вихованням дітей, підлітків і молоді в мікросоціумі;

– технологічна готовність: уміння брати на себе відповідальність у конкретних ситуаціях; здійснення організаційної та управлінської діяльності; спостереження, порівняння, аналіз і систематизування психолого-

педагогічних фактів і явищ у сфері освітньо-дозвіллєвої діяльності; самостійний добір методів удосконалення власної роботи [Там само, с. 107 – 110].

Розвиток складників готовності майбутніх соціальних педагогів до діяльності в освітньо-дозвіллєвій сфері здійснювався шляхом проведення у творчій лабораторії занять з проектування соціально-виховних і соціально-розважальних ігор з їх подальшим аналізом і корекцією, вирішення педагогічних завдань у змодельованих ситуаціях („Я особливий", „Як стати лідером", „Я вирішив створити дозвіллєвий центр", „Відпочинок дівчат-підлітків в оздоровчому таборі" та ін.), розробки міні-проектів та фрагментів освітньо-дозвіллєвих проектів [Там само, с. 148]. Саме під час освітньо-дозвіллєвої діяльності майбутній соціальний педагог має можливість розкрити власні здібності та вміння. Допомогою в цьому, на наш погляд, слугуватиме володіння на високому рівні самопрезентацією.

Для обґрунтування показників та критеріїв сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі значущою є студія Ю. Рябової [269], у якій основними ознаками та складниками структури міжкультурної компетентності під час професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі визначено:

– відкритість до пізнання чужої культури;

– здатність до сприйняття міжкультурних відмінностей;

– усвідомлення значущості культурних відмінностей;

– здатність долати непорозуміння, що виникають у процесі міжкультурної взаємодії;

– налаштованість на співпрацю з представниками різних національностей;

– здатність отримувати знання про іншу культурну дійсність та використовувати їх;

– допитливість та відкритість у ставленні до представників різних національностей;

– здатність долати соціальні, національні та культурні стереотипи;

– здатність легко адаптуватися до нового соціокультурного середовища [Там само, с. 45].

Формування зазначених вище ознак та складників структури міжкультурної компетентності під час професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі відбувалося шляхом реалізації моделі, що представлена організаційним (мета, підходи, принципи, компоненти готовності до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі), змістовим (педагогічні умови та етапи підготовки), діагностичним (критерії, показники, рівні) та результативним блоками [Там само, с. 103].

Отже, під час навчання у вищому навчальному закладі в майбутніх соціальних педагогів формується толерантність до інших поглядів, віросповідання, володіння емоційною пластичністю, умінням швидко пристосовуватися до змінюваних обставин. Усе це неможливо без оволодіння засадами культури самопрезентації.

Інтерес для нашого дослідження мають визначені Л. Міщик професійні уміння соціального педагога:

1) здатність забезпечувати допустиме та доцільне посередництво між особистістю, сім'єю, з одного боку, і суспільством, різними державними й суспільними структурами – з іншого, виконувати своєрідну роль „третьої людини", ланки, що зв'язує особистість і мікросередовище, дітей та дорослих, сім'ю й суспільство;

2) уміння впливати на спілкування, стосунки між людьми, на ситуацію в мікросоціумі, стимулювати, спонукати клієнта до тієї або тієї діяльності;

3) уміння працювати в умовах неформального спілкування, залишаючись „за спиною" в позиції неформального лідера, помічника, порадника, який сприяє появі ініціативи, активної, суб'єктивної позиції

клієнта;

4) здатність співчувати, співпереживати клієнту в розв'язанні його проблем;

5) уміння будувати стосунки на основі діалогу, на рівних [206, с. 67].

Зауважимо, що серед визначених Л. Міщик професійних умінь соціального педагога, а саме: добре володіння вербальною та невербальною технікою спілкування, емпатійні здібності; уміння виконувати різноманітні ролі відповідно до ситуації, що виникає – зазначено ті, які є складниками самопрезентації.

Так, вивчення другого напряму наукового пошуку показало недостатність вивчення проблеми формування культури самопрезентації в майбутніх соціальних педагогів. Окремі дисертаційні праці присвячені лише деяким аспектам самопрезентаційної культури.

Далі перейдемо до аналізу праць за ***третім,*** окресленим раніше напрямом наукового пошуку, у яких розглянуто проблему організації позааудиторної роботи зі студентами вищих навчальних закладах.

Вивчення науково-педагогічної літератури свідчить, що питання організації позааудиторної роботи досліджувалося в різних напрямах. Вивченням теоретичних засад організації виховної роботи з молоддю займалися І. Бех [19], І. Зимня [102]; теоретико-методичних закономірностей організації позааудиторної роботи – О. Стоян [299]; професійні інтереси майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі вивчали В. Попова [249], Л. Смеречак [285]; соціальне виховання – Ю. Мануйлов [190], А. Мудрик [209]; готовність студентів до творчої діяльності – Т. Козирева [131], Т. Сарафанова [274]; формування професійних інтересів майбутніх соціальних педагогів – О. Буренок [50].

У своєму дослідженні Л. Смеречак [285] виділяє п'ять педагогічних умов формування професійних інтересів майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі педагогічного університету:

– цілеспрямований, комплексний підхід до формування різних видів

професійних інтересів майбутніх соціальних педагогів з чіткою визначеністю суб'єктів його здійснення в позааудиторній роботі та забезпеченням провідної ролі випускової кафедри й активної участі наставника академічної групи;

– послідовність, наступність у досягненні визначених завдань, дотримання у формуванні професійних інтересів діагностично-спрямувального, процесуально-формувального, результативно-моніторингового етапів;

– урахування особливостей спеціалізації майбутніх соціальних педагогів, доцільно обґрунтований відбір тематики та змісту позааудиторних заходів;

– урізноманітнення форм, методів і засобів формування професійних інтересів з використанням спеціальних прийомів впливу на емоційну сферу майбутніх соціальних педагогів;

– інтеграція теоретичної та практичної підготовки студентів із активним залученням їх до самостійної соціально-педагогічної діяльності [Там само].

Для розробки формувального етапу цікавими є запропоновані дослідницею форми та методи позааудиторної роботи: тижні професійної майстерності соціального педагога, семінари-тренінги, скарбниці соціального педагога, прес-релізи, зустрічі з випускниками, провідними фахівцями в галузі соціальної педагогіки та соціальної роботи, прес-конференції, майстер-класи для дітей-інвалідів та дітей-сиріт за участю студентів [Там само, с. 12 – 13].

Т. Сарафанова у дисертаційній праці, присвяченій педагогічним умовам формування готовності студентів до творчої діяльності в позааудиторній роботі [274], пропонує аналіз позааудиторної роботи у формі творчої майстерні як засобу формування готовності студентів до творчої діяльності. Авторка надає методичні рекомендації щодо процесу формування готовності студентів до творчої діяльності в позааудиторній роботі та

презентує програму дослідно-експериментальної роботи.

Цікавим є те, що творчу майстерню вчена розглядає як форму організації позааудиторної роботи, при якій формується готовність учнів до самостійного, творчого вирішення поставлених перед ними завдань. Центральним орієнтиром у творчій майстерні є особистість, яка самоактуалізується, рефлексує, відкрита до пізнання нового. У структурі майстерні інтегруються різні види діяльності (інтелектуальна, комунікативна, рефлексивна), що забезпечують інтеріоризацію знання й ситуативного досвіду: від зовнішніх дій – до внутрішніх розумових дій; від використання слова як головного носія інформації, сенсу і спілкування – до рефлексії [Там само].

Актуальними для нашого дослідження є педагогічні умови формування готовності студентів до творчої діяльності в позааудиторній роботі, які виділяє Т. Сарафанова:

– навчальна взаємодія, основою якої є добровільність;

– комплексний вплив на мотиваційну, інтелектуальну, емоційну та діяльнісну сфери особистості;

– створення ситуації успіху;

– включення у варіативну, творчу діяльність;

– особистісно зорієнтоване спілкування;

– актуалізація розвитку творчого потенціалу особистості [Там само].

Становлять інтерес сформульовані Т. Козиревою [131] основні принципи організації соціальної творчості студентів вищого навчального закладу в позааудиторній діяльності: принцип самоцінності самовираження студентів у різних видах творчості; принцип адекватності змісту позааудиторної діяльності для професійної підготовки майбутніх фахівців; принцип пріоритету студентської самоорганізації; принцип побудови взаємин між педагогами вищого навчального закладу зі студентами [Там само].

Також у дослідженні запропоновано модель організації соціальної

творчості студентів вищого навчального закладу в позааудиторній діяльності, що має темпоральну структуру і складається з трьох рівнів: макрорівня (час навчання студента в навчальному закладі); мезорівня (існування студента в річному циклі життя виховної спільноти); мікрорівня (існування студента в рамках виховної події) [Там само].

Крім цього, Т. Козиревою визначено основні педагогічні умови, що забезпечують успішність реалізації запропонованої в дослідженні моделі організації соціального творчості студентів у позааудиторній діяльності: процес організації діяльності стає об'єктом спільної творчості студентів і викладачів; здійснюється педагогічний супровід становлення суб'єктності студента; у виховному середовищі підтримується організаційна культура, заснована на цінностях самостійності, відповідальності, креативності, естетичності [Там само].

Своєю чергою, І. Зимня розглядає позааудиторну роботу в ракурсі основних вимог до її організації. Наведемо ці вимоги:

– позааудиторна робота повинна поглиблювати, розширяти, закріплювати знання, уміння та навички, отримані під час занять;

– форми позааудиторної роботи повинні викликати інтерес та бажання брати в ній участь;

– під час позааудиторної роботи необхідно дотримуватися міжпредметних та міждисциплінарних зв'язків;

– позааудиторна робота за своєю суттю повинна бути добровільною, активною та масовою [102].

Для виконання поставлених дослідницьких завдань корисною для використання є запропонована О. Стоян структура позааудиторної діяльності студентів [299, с. 21]:

1. Самостійна робота з підвищення професійного рівня (конспектування першоджерел, підготовка до лекцій і семінарів, виконання курсових робіт, читання спеціальної літератури).

2. Участь у створенні культурних цінностей (суспільна робота, заняття

на факультеті суспільних професій, науково-дослідна робота, участь у художній самодіяльності, аматорські і творчі заняття).

3. Засвоєння культурних цінностей (читання художньої, документальної й науково-технічної літератури, журналів і газет, прослуховування музичних записів, відвідування кіно, театрів, концертів, музеїв, виставок, лекцій, зустрічі з письменниками, артистами, художниками).

4. Відпочинок і розваги (заняття спортом, зустрічі з друзями, знайомими, родичами, відвідування ресторанів, кав'ярень, зустрічі з коханою людиною, прогулянки містом, заміські виїзди, настільні ігри, бездіяльний відпочинок, байдикування).

Продовжуючи аналіз джерел у цьому напрямі, звернемося до кандидатської дисертації В. Попової, у якій позааудиторна робота розглядається як найбільш успішна сфера для розвитку та становлення особистості, вона сприяє взаємодії під час спілкування між студентами та викладачами, актуалізує вже набуті знання завдяки їх застосуванню на практиці та сприяє отриманню й покращенню вже наявних умінь з організації позанавчальної діяльності [249, с. 35]. Авторка зазначає, що позааудиторна діяльність повинна мати випереджальний характер, випереджаючи базові курси з педагогіки й методики викладання предмета з перших днів навчання у вищому навчальному закладі. Крім того, доповнюючи навчальні заняття зі „Вступу до фаху", позааудиторна діяльність дозволяє створювати індивідуальні програми з розвитку й підтримки професійно-педагогічної спрямованості впродовж усіх років навчання у вищому навчальному закладі [Там само].

Цікавими для розробки соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів є запропоновані В. Поповою умови ефективної реалізації програми розвитку професійно-педагогічної спрямованості студентів у позааудиторній діяльності:

– систематична діагностика спрямованості студентів (вхідна,

проміжна, підсумкова);

– активізація позааудиторної діяльності студентів, яка перебігає з позицій ускладнення змісту, форм і методів професійно наближеної діяльності, що базується на знаннях, отриманих у навчальний час;

– організація студентами позанавчальної лінгвістичної діяльності учнів у школі і в позашкільних об'єднаннях установ додаткової освіти [Там само, с. 85].

У своєму дослідженні О. Буренок [50] здійснює структурно-функційний аналіз позааудиторної діяльності, який відображає особливості її будови:

– мотиваційно-цільовий компонент містить набір спонукань, що забезпечують розвиток і підкріплення внутрішньої мотивації особистості, що надає особистісний сенс важливості позааудиторної діяльності;

– змістовно-операційний компонент забезпечує додатковість освітніх структур загальноосвітньої підготовки студентів, різноманіття предметної діяльності в соціумі, розширює життєвий і пізнавальний простір;

– результативно-оцінний компонент інтегрує показники ходу діяльності, її ефективності, що допомагають відстежити здійснення вертикального сходження особистості в професійному самовизначенні [Там само].

Також О. Буренок виокремлює низку особливостей, що відрізняють позааудиторну роботу від навчальної, а саме:

– організовується у вільний час студентів;
– тісний зв'язок з навчальною програмою;
– добровільність участі;
– залучення учасників до активної діяльності;
– гнучкість, рухливість, різноманітність форм;
– яскраво виражений творчий характер;
– розвиток здібностей і виховання значущих особистісних якостей;
– поповнення і збагачення новими знаннями [Там само].

Завершуючи вивчення науково-педагогічної літератури з проблеми нашого дослідження, перейдемо до розгляду робіт, присвячених ***четвертому напряму*** наукового пошуку – потенціал соціального театру та театральної педагогіки в підготовці майбутніх фахівців.

Вивчення наукової літератури за третім напрямом дало підставу говорити, що проблемі педагогічного артистизму присвячено досить багато наукових праць та досліджень, наприклад, формування педагогічного артистизму засобами театральної педагогіки (Д. Будянський [46]), театральні технології в гуманізації процесу навчання школярів (В. Букатов [47]), використання можливостей театральної педагогіки в процесі становлення особистості вчителя (О. Булатова [48]), артистизм педагога як компонент його творчої індивідуальності (Ж. Ваганова [51]), формування професійної компетентності студентів – майбутніх учителів у контексті театральної діяльності (В. Вартанова [52]), формування артистизму особистості майбутнього вчителя музики (Г. Гарипова [64]) та ін.

На важливість використання театральної педагогіки в професійній підготовці педагогів указує Д. Будянський [46]. Автор наголошує на тому, що саме завдяки комплексному використанню методів і прийомів театральної педагогіки, драмогерменевтики та драматизації має забезпечуватися оволодіння вчителем теоретико-методологічними, методичними, психолого-педагогічними засадами навчально-виховного процесу (знаннями з фаху, методики викладання) [Там само, с. 2].

Корисним для організації формувального етапу нашого дослідження є вивчення досвіду роботи студентського театрального колективу в межах розробленої технології формування педагогічного артистизму, яка базується на засадах театральної педагогіки, елементах системи К. Станіславського, М. Чехова, Л. Курбаса, драмогерменевтики, драматизації. Автором здійснено аналіз досвіду роботи студентських театрів „На Оболоні” та „Березіль” (філологічного факультету) Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. На основі цього в межах власної

технології запропоновано ігри, вправи, тренінги театральної педагогіки, спрямовані на розвиток основних складників педагогічного артистизму майбутніх учителів гуманітарних дисциплін, а також методичні рекомендації щодо їх застосування на заняттях педагогічного циклу. Зазначена робота можлива за умови дотримання умов, які забезпечують ефективність технології формування педагогічного артистизму, таких як: зовнішні (суспільні, професійно-освітні, діяльнісні) та внутрішні (професійна спрямованість, високий соціально-моральний та культурний рівень, певні психофізичні особливості студента) [46, с. 8 – 10].

На особливу увагу заслуговує розроблений В. Букатовим „соціо-ігровий стиль навчання” у межах вивчення проблеми театральних технологій в гуманізації процесу навчання школярів [47]. Автор пропонує використовувати розігрування невеличких ситуацій під час щоденного навчання. Розігрування мініатюри не потребують довгих попередніх репетицій, вони створюються в реальному часі під час заняття. Практика проведення занять у стилі соціоігрової педагогіки допомагає зняти напругу в учнівському колективі, легше засвоїти матеріал, що вивчається (саме емоційна пам’ять є найбільш стійкою). Дослідник розглядає театр, по-перше, як засіб навчання та виховання дітей під час уроків, який допомагає викликати зацікавленість до того, що вивчається, краще засвоїти матеріал та вдало підтримувати дисципліну; по-друге, як засіб навчання та виховання самого вчителя [Там само, с. 145].

Також автор виокремлює два шляхи оволодіння та розвитку педагогічної майстерності, що відкривають технології театрального мистецтва. По-перше, це шлях, пов’язаний з моделюванням педагогом такої своєї поведінки, під час якої центр взаємної уваги при спілкуванні з учнем переміщується від протистояння в питаннях „далекого” цілепокладання у сферу співробітництва в цілепокладанні „ближньому”: тут і зараз. Коли вчитель за допомогою театральних технологій опановує вмінням змінювати масштаб і конкретність мети, що реалізується в професійній поведінці або

розгляді ситуації, що склалася, то всі дисциплінарні проблеми, з якими вчитель стикається у своїй роботі, усі недоліки навчання, виховання й розвитку дітей стають для вчителя вдалим приводом для ділового підходу, ділової режисури, для прояву своєї наполегливості, винахідливості, оптимізму. По-друге, це шлях, пов'язаний з умінням учителя конструювати таку ігрову режисуру навчального завдання, яка концентрує увагу учнів на цілепокладанні учнівському (їх власному і своїх однокласників), знімаючи конфронтацію учнів з учительським цілепокладанням [47, с. 176 – 179].

Багато дослідників, які використовували методи театральної педагогіки в процесі професійної підготовки, зверталися до системи К. Станіславського. О. Булатова застосувала за прикладом К. Станіславського систему творчих завдань. Використання творчих завдань створює атмосферу особистісної включеності в процес оволодіння основами педагогічної майстерності та дозволяє „пропускати через себе" (К. Станіславський) навчальну інформацію, що впливає не тільки на засвоєння знань і вмінь, а й на розвиток спрямованості педагогічних здібностей, „привласнення" знань, тобто на формування професійно-педагогічної позиції [48, с. 158].

Ефективним також виявився досвід використання психогімнастики, моделювання педагогічних ситуацій, рольової гри, активного застосування методів і прийомів з арсеналу підготовки акторів і режисерів під час практичної підготовки та підвищення кваліфікації педагогів, звичайно, у певній інтерпретації та з цільовою установкою на педагогічну діяльність. Ці форми роботи використовувалися в розробленому авторському спецкурсі-практикумі, який був покликаний допомогти в підвищенні професійної кваліфікації майбутніх учителів, розвитку їхніх творчих, адаптаційних, емоційних здібностей, образного й теоретичного мислення [Там само, с. 103].

Не можна не погодитися з авторкою, що слід починати виховання студентів і вчителів з учення про надзавдання як результат цілеспрямованої дії. Студенти повинні зрозуміти, що надзавдання спецкурсу-практикуму – максимальний розвиток творчих, емоційних, адаптивних здібностей,

оволодіння системою управління своїм психофізичним апаратом шляхом тренінгу за методикою К. Станіславського або її сучасних модифікацій [Там само, с. 136].

Для обґрунтування соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі становить інтерес робота Ж. Ваганової, присвячена артистизму педагога як компоненту його творчої індивідуальності [51]. У межах цього дослідження вчена виокремлює складники педагогічного артистизму, що проявляються в педагогічній діяльності та створюють привабливий образ педагога:

– вербальний образ педагога – портрет духовного плану, що складається за рахунок стилістики, мелодики й загальної будови мовлення, ритмічності фраз, багатства інтонацій;

– мімічний образ – зовнішній портрет педагога, що створюється за допомогою погляду, посмішки, загальної рухливості особистості, що доповнюється поворотом голови;

– пластичний образ – зовнішній вигляд педагога, що складається з жестів, постави, темпоритму рухів, змінюваних поз, здатних створювати гармонійне враження [Там само, с. 76].

У дисертаційній праці Ж. Ваганової запропоновано аналіз поняття „педагогічна режисура”, що передбачає прогнозування можливих результатів навчання; визначення й правильне формулювання педагогічного завдання; доцільне планування своєї роботи на уроці; конструювання та організацію навчально-виховного процесу; педагогічно обґрунтовану структурно-композиційну побудову уроку; уміння подумки поставити себе в позицію вихованця; здатність захоплювати учнів, зацікавлювати їх новими цінними перспективами; швидке прийняття рішень і знаходження найбільш сильних і ефективних засобів педагогічного впливу; установлення педагогічно доцільних взаємин з учнями; знаходження контакту та правильного тону спілкування в різних обставинах; орієнтування в умовах, що змінюються, і

перебудова діяльності в залежності від них [51, с. 78].

Також дослідниця наголошує на тому, що професійні якості режисера не менш важливі і для педагога – почуття простору й відчуття часу в їх динамічному поєднанні та єдності. Близький план повинен використовуватися для повідомлення якихось особливо важливих відомостей. За законами психофізіології сприйняття, прямолінійний вихід (анфас) на аудиторію насторожує учнів, оскільки композиційно „вирощує" фігуру вчителя, надає їй рішучість, багатозначність. Полуфас – одна з найцінніших мізансценічних можливостей, що дають красномовний і вигідний для прямого й непрямого спілкування ракурс корпусу в три чверті [Там само, с. 79 – 80].

Не менш корисним для розробки та впровадження соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі є дослідження В. Вартанової [52], у якій запропоновано педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх педагогів у контексті театральної діяльності, а саме:

– створення виховного простору студентів засобами театральної діяльності;

– застосування інтегративно-рефлективних технологій в освітній діяльності;

– розвиток співтворчості викладача і студентів через реалізацію суб'єкт-суб'єктної моделі їхньої взаємодії в освітній діяльності [Там само, с. 99].

Виходячи з цього, В. Вартанова стверджує, що театральна діяльність майбутнього вчителя може здійснюватися в освітній практиці з урахуванням таких принципів: принцип глобальності культурно-освітнього процесу; принцип полікультурної толерантності; принцип діалогу культур; принцип самоактуалізації особистості; принцип інтеграції навчальної та позанавчальної діяльності; принцип гуманістичної спрямованості

особистості педагога [Там само, с. 105].

Крім того, становлять інтерес для організації формувального етапу експерименту запропоновані нею форми організації виховного простору студентів – майбутніх учителів у контексті театральної діяльності:

1. Організація екскурсій у театри, перегляд театральних вистав.

2. Розробка програми „Основи акторської майстерності”, яка налічує культурологічні, гуманістичні, комунікативні аспекти театральної творчості; зорієнтована на компетентнісний підхід у сучасній освіті, на діалектичний взаємозв’язок навчання, виховання й розвитку особистості в єдиному педагогічному процесі. Програма містить заняття з акторської грамоти, художнього слова, світової художньої культури та історії театру, сценічного руху.

3. Діяльність театральної студії, що моделює театр як самостійний художній організм, у якому беруть участь студенти. Це цікава форма додаткової освіти, позанавчальної роботи. Заняття студентів у театральних студіях сприяють розвитку їхнього творчого потенціалу, мовлення, морально-естетичного самовиховання, зміцненню співпраці між студентами і викладачами, придбання режисерського та акторського досвіду, формування комунікативних навичок.

4. Використання методів театральної педагогіки на навчальному занятті для стимулювання, мотивації освітньої діяльності, більш успішного засвоєння навчальної інформації [Там само, с. 105 – 109].

Окремих дисертаційних праць, присвячених проблемі соціального театру, нами не було знайдено. Однак діяльність соціальних театрів входить у практику соціально-педагогічної роботи. Так, є цікавим зарубіжний досвід роботи Лондонської театральної організації Cardboard citizens („Мешканці картонних коробок”), що має на меті роботу з безпритульними людьми, тими, хто опинився за межами суспільства. Під час показу своїх постановок актори ставлять критичні запитання суспільству загалом та соціальним інститутам зокрема. Не менш важливою є діяльність ізраїльського

театрального центру „На Лагаат” („Дотик”), що працює з глухими (туговухими) і сліпими (слабозорими) акторами. Під час виступу глядачі взаємодіють з акторами та мають змогу приміряти на себе спосіб життя людей з обмеженими можливостями, що допомагає краще усвідомити нагальні проблеми допомоги цим людям. Своєю чергою, у США більш поширена назва community-theatre (ком’юніті-театр), а в Канаді – popular theatre (народний театр). У цих країнах більше акцентовано на роботі з групами населення і спільнотами (ком’юніті) [291].

В Україні відомий досвід роботи театральних студій „Театру Переселенця”, „Дикого театру”, „PostPlayТеатру”. У своїх виставах актори порушують важливі соціальні проблеми сьогодення нашої держави. Так, головним завданням „Театру Переселенця” є перетворення отриманих раніше травм на позитивний досвід. Метою інших театральних студій є також прагнення звернути увагу соціуму на наявні труднощі, з якими стикаються люди, що опинилися у складній життєвій ситуації. Під час деяких вистав глядачі мають змогу долучитися до полілогу акторів та разом з ними знайти вирішення складної соціальної ситуації [307].

Аналіз наукової літератури за окресленим напрямом дав можливість установити, що соціальний театр як засіб виховного впливу на майбутніх педагогів не був предметом окремого наукового дослідження, що зумовлює актуальність і доцільність вивчення цієї проблеми.

Отже, здійснений у цьому підрозділі аналіз наукових праць з проблеми формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів дає підстави стверджувати, що науковці досліджували окремі аспекти феномену культури самопрезентації, підготовки майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі, театральної педагогіки та соціального театру; питання організації позааудиторної роботи зі студентами вищих навчальних закладів. Проте комплексно проблема формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі не була предметом окремого наукового дослідження,

що зумовлює її подальше вивчення.

1.2 Соціальний театр як засіб формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі

У попередньому підрозділі дисертаційної роботи нами обґрунтовано, що проблема формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі не була предметом окремого наукового дослідження.

Вирішення цього питання передбачає, у першу чергу, аналіз основних ключових понять окресленої проблеми, а саме: „культура самопрезентації", „позааудиторна робота", „соціальний театр".

Перш ніж перейти до визначення „культури самопрезентації", розглянемо складники цього поняття й почнемо з поняття „культура".

Для конкретизації феномену „культура" ми використовуємо інтегративний аналіз. Розглянемо позицію філософів, соціологів, психологів, філологів і педагогів з цього питання.

Культура у *філософії* – це „специфічний спосіб організації і становлення людської життєдіяльності, матеріальної та інтелектуальної праці, в системі соціальних норм і переконань, цінностей, в сукупності ставлення людей до природи, до інших і до самих себе" [326, с. 292]. У філософії виділено кілька рівнів культури: культура суспільства, культура соціальних груп, культура окремої людини. Розрізняють матеріальну культуру (житло, одяг, твори мистецтва), духовну культуру (звичаї, мова, писемні пам'ятки, література та ін.), громадську культуру (громадські й державні установи, закони та ін.) [Там само, 294].

У *соціології* існують і конкурують один з одним три взаємопов'язаних підходи у вивченні культури:

– предметний, що вивчає зміст культури як системи цінностей, норм і

значень або сенсів, тобто способів регуляції життя в суспільстві;

– функційний, що виявляє способи задоволення людських потреб або способи розвитку сутнісних сил людини в процесі її свідомої діяльності;

– інституційний, який досліджує типові одиниці або стійкі форми організації спільної діяльності людей.

Так, у Великому тлумачному соціологічному словнику культуру визначено як „творіння людини і використання символів, виробів. Культура може розумітися як „життєвий шлях" усього суспільства, і це буде включати норми звичаїв, одягу, мовлення, ритуалів, поведінки і систему переконань" [76, с. 341].

Дослідники в галузі *психології* під культурою розглядають „напружені зв'язки між минулим і майбутнім. Культура – це зростання світу, культ розуміння, мова, яка об'єднує людство, середовище, що зрощує та живить особистість" [103, с. 85]. Як зазначає В. Зінченко, культура накопичує духовну енергію людини, дає поштовх для самопізнання, самореалізації, визначає межі поведінки [Там само]. Тобто жоден аспект життя суспільства – політика або економіка, освіта або сім'я, мораль або наука, спорт або дозвілля – не існує без культури.

Нам імпонує думка В. Маслової, що „культура – це сукупність усіх форм діяльності суб'єкта у світі, що ґрунтується на системі установок..., цінностей та норм, прикладів та ідеалів, це пам'ять колективу, що існує тільки в діалозі з іншими культурами" [195, с. 11].

Фахівці в галузі *філології* під культурою розуміють:

– усі досягнення людства в громадських, розумових і виробничих відносинах;

– те саме, що й людина культури (людина високої культури);

– високий рівень, високий розвиток, навички [177, с. 163].

Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови подано таке визначення культури: „сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством упродовж його історії. Рівень розвитку

суспільства у певну епоху. Те, що створюється для задоволення духовних потреб людини" [54, с. 596].

З погляду *естетики* культура розглядається як комплекс естетичних цінностей, методів створення та їх споживання. Естетична культура багатовимірна, у ній виділяються такі аспекти:

– естетична свідомість людей (яка виражається в установці, потребах, смаках, ідеалах);

– естетичні моменти різних видів діяльності (праця, спілкування, життєдіяльність, дозвілля);

– естетичне виховання як цілеспрямований і свідомий перехід естетичного досвіду від одного покоління до наступного, від суспільства до людини, яке здійснюється у вихованні в школі, сім'ї, через спілкування людей та засобами мистецтва [315].

За переконаннями науковців-*педагогів* культура – це:

– досягнення людини в суспільному, виробничому та духовному житті, рівень таких досягнень у певну епоху певного народу, суспільства, класу;

– начитаність, освіченість, вихованість, а також умови життя, які відповідають потребам людини;

– освіта (моральна й розумова) [129].

О. Воронін у Словнику термінів із загальної та соціальної педагогіки визначає культуру як „сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених і створюваних людством у процесі суспільно-історичної практики, що характеризують історично досягнутий ступінь у розвитку суспільства" [59, с. 46].

Автори енциклопедії для фахівців соціальної сфери розглядають такі поняття, як: культура людства, культура певних історичних епох, культура певного суспільства, культура певної діяльності, духовна культура тощо. Для нашого дослідження цікавим є визначення поняття культури певної діяльності – „рівень, ступінь розвитку певної галузі господарської або

розумової діяльності, як духовний вимір будь-якої діяльності, у якому формуються мотиви, принципи, правила, цілі і сенси діяльності" [87, с. 391 – 394].

Аналіз наукової літератури з означеного питання дав можливість зробити висновок, що культура – це результат життєдіяльності людини, і без розвитку культури не може існувати жодне суспільство.

Продовжуючи аналіз джерел у цьому напрямі, звернемося до розкриття змісту функцій культури.

Попереднє вивчення поняття „культура" дозволяє дійти висновку, що культура відіграє важливу роль у житті суспільства, яка полягає насамперед у тому, що слугує засобом акумуляції, збереження й передачі людського досвіду. Цей досвід реалізується в житті суспільства через низку функцій.

Так, Д. Гугін виділяє такі функції загальної культури студента: гуманістичну (загальна культура має гуманістичну спрямованість і сприяє розвитку моральної, духовної, гуманітарної культури особистості), комунікативну (загальна культура як система способів емоційної взаємодії, комплексу рефлексивних, емпатійних умінь, що зумовлюють розвиток культури спілкування й поведінки), аксіологічну (загальна культура як процес створення, зберігання й засвоєння культурних цінностей, ініціює розвиток методологічної, дослідницької, інтелектуальної, творчої культури), навчальну (загальна культура як спосіб оволодіння інваріантною системою знань, умінь, навичок, соціальним досвідом, спрямованої на розвиток культури мислення, творчих здібностей), нормативну (загальна культура як сукупність професійних норм відносин і стандартів поведінки, найбільше проявляється в правовій та управлінській культурі), регулятивну (загальна культура як система культурних якостей, які є регулятором взаємовідносин, вона включає також забезпечення ефективності процесів саморегуляції, самоорганізації, самоконтролю, самовдосконалення), коригувальну (загальна культура як процес саморозвитку та самореалізації, прогресу, оновлення індивідуального й суспільного буття в усіх сферах життя людини), розвивальну, виховну (загальна культура як

чинник, що формує моральну культуру учасників професійної взаємодії, основні напрями прояву – моральний, естетичний, валеологічний) [74, с. 12 – 13].

У контексті вивчення функцій культури змістовно значущою для нашої дисертаційної роботи є класифікація, запропонована О. Коджаспіровим:

1. Збереження й передача досягнень культури (знань, світоглядних установок, поглядів, методів і т. ін.), а також досягнення певного особистісного культурного рівня, що створює спадкоємність поколінь і умови для послідовного прогресу людства (трансляційна).

2. Забезпечення соціальної адаптації, ефективної взаємодії, взаєморозуміння, спілкування людей, які розрізняються за національною, віковою, статевою та іншими ознаками, забезпечення ефективності внутрішньої та зовнішньої діяльності людини, що спрямована на вирішення проблем, ґрунтуючись на життєвому досвіді, освіченості, культурному розвитку, індивідуальних якостях (адаптаційна).

3. Забезпечення ефективності процесів саморегуляції, самоконтролю, самоорганізації, самовдосконалення, (регулятивно-корекційна).

4. Планування в процесах культурного самовизначення, свідомого проектування, „створення” людиною свого життя (проектувально-орієнтаційна).

5. Забезпечення процесів саморозвитку та самореалізації, прогресу, оновлення індивідуального й суспільного буття в усіх сферах життя людини (продуктивно-розвивальна) [129, с. 68-69].

Далі в контексті аналізу окресленого напряму розглянемо зміст культури педагога (соціального педагога), що входить до предмета нашого дослідження.

Культура педагога – більш вузьке поняття, частина загальної культури, що стосується манери поведінки, спілкування, системи знань і вмінь педагога спрямованих на ефективну взаємодію, а також розвиток і виховання. Актуальною є думка К. Ушинського про культуру педагога та його

педагогічну майстерність: „У вихованні все повинно ґрунтуватися на особистості вихователя, тому що виховна сила випливає тільки із живого джерела людської особистості. Ніякі статути та програми, ніякий штучний організм, наскільки добре він не був би осмислений, не може заступити особистість у вихованні... Без особистого безпосереднього впливу вихователя на вихованця істинне виховання, що проникає в характер, неможливе. Тільки особистість може впливати на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна формувати характер" [323, с. 63 – 64]. Саме тому здобуттям та розвитком педагогічної культури необхідно займатися ще навчаючись у вищому навчальному закладі та підвищувати свою професійну майстерність шляхом самоаналізу та саморозвитку.

Так, О. Кузьмін [167] у контексті власного дослідження, присвяченого проблемі розвитку педагогічної культури викладача коледжу у світоглядному аспекті, пропонує визначення поняття „педагогічна культура викладача" – частина загальнолюдської культури, у якій з найбільшою повнотою відбилися духовні й матеріальні цінності освіти та виховання, а також способи педагогічної діяльності викладача, які необхідні йому для обслуговування історичного процесу зміни поколінь, соціалізації особистості, освітньо-виховних процесів [Там само, с. 68].

Погоджуємося з А. Самородовою, що педагогічна культура є умовою педагогічної діяльності, яка сприяє подальшому становленню й саморозвитку професійних і особистісних якостей педагога. Зазначений вид культури дає можливість побачити не тільки проблеми, а й шляхи їх вирішення, перспективи розвитку, забезпечує оволодіння досягненнями науки, передовим педагогічним досвідом, але головне – активне якісне перетворення педагогом свого внутрішнього світу, що призводить до нового способу життєдіяльності, творчої самореалізації особистості в професії. Розвиток педагогічної культури не може завершуватися з отриманням спеціальної підготовки у вищому навчальному закладі, а проходить шлях тривалого професійного розвитку в процесі практичної діяльності

[272, с. 47].

Дотичним до нашого дослідження є визначення загальної культури соціального педагога, запропоноване М. Дудкіною: „рівень культурного розвитку особистості, який проявляється в позитивно-соціальному ставленні до себе та інших, своєї професійної діяльності, потребі і готовності до культурного і професійного самовдосконалення” [85, с. 30].

Важливим є розуміння майбутнім соціальним педагогом значущості професії, розуміння її основних цінностей та норм, бажання виховувати молоде покоління шляхом передачі знань та культурного досвіду, бути взірцем загальнолюдської культури.

У нашому дослідженні *культуру майбутнього соціального педагога* розглянуто не тільки як засіб життєдіяльності студента вищого навчального закладу в соціальній та професійній сферах, заснований на позитивному ставленні до себе, до інших людей та до майбутньої професійної діяльності загалом, а й навички його спілкування з вихованцями, колегами, керівництвом, стиль діяльності, уміння самопрезентації як складова професійної компетентності.

Продовжуючи аналіз окресленого в підрозділі дослідження поняття „культура самопрезентації”, перейдемо до висвітлення феномену самопрезентації.

У науковій літературі існують різноманітні визначення поняття „самопрезентація”. Розглянемо деякі з них, які є найбільш актуальними для нашого дослідження.

Так, в Оксфордському тлумачному словнику самопрезентацію розглянуто як „процес подання себе щодо соціально та культурно прийнятих способів дії та поведінки” й зазначено, що процес самопрезентації має спиратися на використання певних стратегій, розроблених для формування думки інших про себе [219].

Короткий психолого-філологічний словник визначає самопрезентацію як „подання себе щодо прийнятих способів дії, поведінки для формування

думки інших про себе” [177, с. 313].

Самопрезентація, за енциклопедичним словником за редакцією О. Бодальова, – це „акт самовираження в процесі спілкування, спрямований на створення певного враження про себе в аудиторії, у якості якої може поставати і окрема людина, і група людей” [255].

Продовжуючи аналіз, розглянемо погляди дослідників на зміст феномену „самопрезентація”.

Так, у дослідженні О. Капустюк, присвяченому проблемі самопрезентації як засобу створення позитивного іміджу особистості, аналізоване поняття розглядається як акт самовияву особистості, унікальне джерело інформації про людину, про рівень її соціалізації, особливості формування когнітивних структур психіки, механізмів особистісної поведінки. Керування увагою, сприйняття партнера, втручання в процес формування в нього власного образу [113, с. 39].

Своєю чергою, І. Гофман розглядає самопрезентацію як створення певного образу Я, що визначається як загальна особливість соціальної поведінки, постійний процес, характер якого змінюється залежно від цілей „актора” й обставин. Людина може і зумисно та усвідомлено виражати себе певним чином, і створити потрібне їй враження ненавмисно [361].

Цікавим для нашого дослідження є визначення, запропоноване Т. Чигирин, що визначає самопрезентацію як поведінковий компонент структури особистості, у якому реалізується прагнення особистості створити бажаний і водночас адекватний соціальній ситуації образ власного „Я” у сприйнятті інших людей у процесі взаємодії та спілкування з соціумом [339, с. 17].

Вивчення наукових та довідкових джерел дозволило зробити висновок, що дослідники визначають самопрезентацію як: особливість поведінки, акт самовираження, тактику, уміння, спосіб самоподання; створення певного образу Я (іміджу), створення сприятливого враження про себе та процес управління враженням про себе.

Для розробки показників і критеріїв сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі корисними є праці О. Леонтьєва, присвячені педагогічному спілкуванню. Самопрезентацію (самоподання) науковець розглядає як необхідний компонент професійних комунікативних умінь, який допомагає установленню контакту з іншими людьми. О. Леонтьєв виокремлює три основні мотиви самоподання:

– прагнення до розвитку стосунків, тобто від успішності встановлених зв'язків між контактуючими залежить позитивний розвиток їхніх подальших взаємин;

– самоствердження особистості. Успіх, якого людина може досягти завдяки вмінню представляти себе в суспільстві, впливає на покращення власного Я-образу;

– необхідність професійного плану. Володіння мистецтвом самоподання (самопрезентації) є необхідним для людей різноманітних професій, особливо допомагає самовираженню педагога під час установлення власного авторитету [176, с. 41 – 43].

Останній мотив, визначений О. Леонтьєвим, підтверджує наші припущення щодо значущості володіння культурою самопрезентації майбутніми соціальними педагогами, а отже, підтверджує важливість спеціальної роботи з формування самопрезентаційної культури.

Продовжуючи розгляд окресленої проблеми, проаналізуємо погляди соціальних психологів та соціологів як фундаторів на сам процес самопрезентації.

Американські соціологи Дж. Мід і Г. Блумер уважали, що самопрезентація є засобом створення власного „Я образу". Вони виділяють два рівні соціальної взаємодії – несимволічний і символічний. Під несимволічним рівнем мається на увазі безпосередня реакція людей на певні дії і вчинки одне одного, своєю чергою, символічний рівень – це вже обмін певною інформацією за допомогою символів [186].

Досліджуючи соціальні відносини, Дж. Мід відзначив, що соціальне життя може продовжуватися лише завдяки прийняттю символів однієї людини іншою. Виходячи з цього, він увів термін „прийняття ролі", тобто вміння поставити себе на місце іншої людини, тим самим зрозуміти, що хоче донести співрозмовник, і відповісти йому належним чином. Саме завдяки вмінню приймати роль іншої людини й відбувається процес взаємодії [Там само].

На думку Дж. Міда, під час прийняття ролі людина розвиває „замість" (self) – я сам. Самість формується під час накопичення соціального досвіду за двома основними напрямами:

– Я (англ. I) – суб'єктивний образ того, як бачить себе людина;

– Я (англ. Me) – образ того, як бачить себе людина очима інших, на цей образ впливають суспільні норми і правила життя соціальних груп [Там само].

Коли особистість усвідомлює, як її бачать інші, яких вчинків очікують від неї, індивід здатен подавати себе в більш виграшному світлі, тобто проводити успішну самопрезентацію.

Своєю чергою, Г. Блумер розглядає особистість як частину колективу, для взаємодії якого кожен індивід приймає на себе роль іншого, за рахунок чого колектив розвивається [186].

Слідом за Дж. Мідом та Г. Блумером американський соціолог Ч. Кулі також вивчав самість особистості, однак його теорія отримала назву „дзеркальне Я". Основною думкою теорії є те, що кожна особистість під час соціальної взаємодії розуміє ставлення інших до себе, усвідомлює реакцію інших людей на власну поведінку, тобто бачить себе як у дзеркалі. Від того, подобається людині її відображення чи ні, залежить, як саме людина буде коригувати свою поведінку під час програвання певної соціальної ролі [Там само].

Нам імпонують думки дослідників (Дж. Мід, Г. Блумер, Ч. Кулі) щодо розуміння процесу взаємодії між людьми, як „прийняття ролі" іншої людини

і умов успішної самопрезентації, розуміння ставлення інших до себе, усвідомлення їхньої реакції. Саме знання цих умов, на нашу думку, дозволять соціальному педагогу вносити зміни у свою поведінку в процесі ділового спілкування [Там само].

Розглядаючи сутність процесу самопрезентації, звернемося до основних стратегій та технік самопрезентації.

Одну з перших класифікацій стратегій самопрезентації в 1987 році створили Е. Джонс та Т. Піттман, вони виділили п’ять стратегій:

1. Прагнення сподобатися – інграціація. Основна тактика цієї стратегії побудована на владі чарівністю. Мета – здаватися привабливим.

2. Самопросування – демонстрація своїх знань і можливості виступити експертом з будь-якого питання. Основна тактика полягає у хвастощах і демонстрації своєї переваги. Мета – здаватися компетентним.

3. Зразковість – прагнення бути прикладом для інших людей. Основна тактика полягає також у хвастощах і прагненні обговорювати і засуджувати інших людей. Мета – здаватися морально бездоганним.

4. Залякування – демонстрація сили і влади. Основна тактика полягає в загрозі. Мета – здаватися небезпечним.

5. Демонстрація слабкості або благання. Основна тактика – прохати про допомогу, благати. Мета – здаватися слабким [365].

Більш детальну класифікацію стратегій самоподання здійснив А. Шутц [367]. Він виділив власні критерії стратегій самоподання: це установка на створення позитивного образу чи уникнення негативного, ступінь активності суб’єкта у створенні образу і ступінь прояву агресивності суб’єкта в процесі самопрезентації. На основі поєднання цих критеріїв він виділяє чотири групи стратегій самоподання.

1. Позитивне самоподання. Девіз „Я хороший”. Дії людини мають активний, але не агресивний характер при створенні позитивного образу. До цієї групи належать стратегії прагнення подобатися, самопросування, бути прикладом. Основні тактики такі:

– грітися в променях чужої слави. Ця тактика заснована на порівнянні себе з видатними поважними людьми;

– асоціювання себе з важливими й позитивними подіями;

– підсилення значущості тих подій, у яких людина брала участь, та людей, з якими спілкувалася;

– демонстрація впливу. Людина вселяє іншим упевненість у позитивних наслідках своїх справ;

– демонстрація ідентифікації з аудиторією. Людина демонструє близькість своїх поглядів, установок тим людям, на яких спрямоване самоподання.

2. Наступальне самоподання. Ґрунтується на прагненні виглядати добре, при цьому засуджуючи інших людей. Це агресивний спосіб створення необхідного образу, усі тактики якого спрямовані на критику конкурента. Використовуються такі тактики:

– підрив опозиції. Повідомляється негативна інформація про конкурента для того, щоб на його фоні краще виглядати;

– критична установка в оцінці будь-яких явищ дійсності. Тобто мовець створює ілюзію компетентності до обговорюваної теми;

– критика на адресу тих, хто критикує його. Це створює ілюзію упередженості з боку тих, хто критикує;

– зміна теми дискусії у виграшний для себе бік.

3. Запобіжне самоподання. Головна мета – не виглядати погано. Людина уникає взаємодії з іншими людьми, тим самим не дає можливості створити про себе негативне враження. Використовують такі тактики:

– уникнення публічної уваги;

– мінімальне саморозкриття;

– обачний самоопис. Людина не розповідає не тільки про свої недоліки, але й про свої переваги, на випадок, якщо не зможе підтвердити свою майстерність;

– мінімізація соціальної взаємодії.

4. Оборонне самоподання. Суб'єкт поводиться активно у створенні образу, але має установку на уникнення негативного образу. Ця стратегія зазвичай розгортається тоді, коли людину звинувачують у причетності до якої-небудь небажаної події. Чим більша роль людини в цій події й чим вона важче, тим складніше людині змінити свій негативний образ у бік позитивного. Для цієї стратегії характерні такі тактики самовиправдання:

– заперечення події. Людина заперечує сам факт негативної події, у зв'язку з якою її звинувачують;

– зміна інтерпретації події з метою зниження негативності її оцінки. Людина визнає сам факт події, але подає її більш позитивно;

– дисоціація. Людина занижує ступінь своєї негативної участі в цій події;

– виправдання. Людина або наполягає на законності своїх вчинків, або наводить аргументи на свою користь;

– вибачення. Людина стверджує, що не могла вчинити інакше, оскільки не мала змоги контролювати хід подій;

– визнання вини і каяття [Там само].

Американський соціальний психолог Девід Майєрс [186, с. 55] розглядає самопрезентацію як тактику „управління враженням". Він зазначає, що люди мають схильність подавати себе не такими, які вони є насправді, і найчастіше це не фальшива гордість, а фальшива скромність. Під фальшивою скромністю Д. Майєрс має на увазі ситуацію, у якій людина починає критикувати себе, свої фізичні, розумові здібності в розрахунку на те, що люди, які її оточують, у відповідь почнуть переконувати її у зворотному, і при цьому будуть говорити компліменти. Також фальшива скромність може проявлятися при написанні автобіографічних нарисів, у яких автор перераховує свої заслуги, досягнення й перемоги, але часто приписує це не своїм старанням, а підтримці близьких, сім'ї, друзів і т. ін. Це пов'язано з тим, що автор припускає прочитання автобіографії багатьма людьми, перед якими планує створити собі образ скромної, вдячної людини.

Процес самопрезентації належить до прагнення людини представити бажаний образ і для аудиторії зовні (інші люди), і для аудиторії всередині (самої себе). Як зазначає Д. Майєрс, кожна людина по-різному ставиться до презентації себе іншим. Не всіх цікавить, яке враження вони створюють у партнерів спілкування. Для таких людей характерним є низький рівень самомоніторингу. Навпаки, люди з високим рівнем самомоніторингу завжди піклуються про те, яке справляють враження, як виглядають з боку і намагаються привести свою поведінку відповідно до тих вимог, які висувають інші люди [Там само, с. 78].

Соціальний психолог Роберт Чалдіні в роботі „Психологія впливу" [336] виділяє дві непрямі техніки управління враженням:

– купання в променях чужої слави. Передбачає використання чужого успіху в інтересах створення власного образу. Асоціюючи себе з успішними людьми або переможцями в різних спортивних змаганнях, людина піднімає свій Я-образ не тільки у своїх очах, але й в очах інших. Для того, щоб „погрітися в променях чужої слави", використовують різні способи. Найпоширеніший і простий – використання займенника „Ми", наприклад: „Ми перемогли", „Ми досягли високих результатів" і т. ін. Найчастіше особистість удається до цієї техніки, коли завдано шкоди її іміджу і необхідно себе реабілітувати в суспільстві;

– псування, зашкодження – навмисне перебільшення чужих недоліків для виставлення себе в більш вигідному світлі. Ця техніка також спрямована на підвищення свого Я-образу, яке здійснюється за рахунок приниження іншої людини. Велике значення для успіху має контраст між тим, кого намагаються висвітлити з найгіршого ракурсу, і тим хто, підіймається за рахунок цього.

Г. Бороздіна [25], розглядаючи процес самоподання особистості, визначає чотири основні техніки самоподання:

– самоподання переваги, полягає в тому, що в процесі соціальної взаємодії робиться акцент на одяг, культуру мовлення, манеру поведінки.

Успіх самоподання залежить від того, наскільки ці чинники виділені й помітні. Якщо люди, які спілкуються, перебувають у рівних умовах (наприклад, однаково одягнені), то самоподання переваги не матиме успіху. Найчастіше таке самоподання необхідне людям, посада яких передбачає професійне спілкування;

– самоподання привабливості полягає в якості і кількості тих зусиль, які затратив індивід, створюючи привабливий, схвалюваний суспільством образ. Численні дослідження підтверджують, що привабливі люди більш успішні в особистій, діловій, професійній сферах;

– самоподання ставлення є одним з найчастіших способів самоподання. У будь-якій соціальній взаємодії важливо показати партнеру своє ставлення до нього – будь-то погане або гарне. Способи самоподання ставлення можна розділити на вербальні й невербальні. Вербальні засоби часто застосовуються підлабузниками, які намагаються розташувати до себе керівництво. Невербальні засоби можуть проявлятися в нахилі голови, у погляді, поплескуванні по плечу і т. ін. Також є важливим положення тіла й поза;

– самоподання актуального стану та причин поведінки. Під час цього самоподання використовуються такі мовленнєві звороти: „так вийшло, що ...”, „я не винен, що ...” і т. ін. Отже, людина привертає увагу співрозмовника до тих обставин, які змусили чинити її певним чином.

Ситуації професійного спілкування соціального педагога настільки різноманітні, що в них можуть простежуватися всі перераховані вище техніки самоподання.

Знайомити майбутніх соціальних педагогів доцільно з усіма стратегіями та техніками самопрезентації, щоб вони могли впізнавати їх у поведінці своїх клієнтів. Хоча зазначимо, що в експериментальній роботі саме цим стратегіям (інграціація, самопросування, зразковість; демонстрація впливу, демонстрація ідентифікації з аудиторією) ми будемо приділяти більше уваги в плані вправляння.

При організації формувального етапу експерименту перевага буде надаватися таким стратегіям:

– інграціація, самопросування, в окремих випадках зразковість (за Е. Джонс, Т. Піттман);

– демонстрація впливу, демонстрація ідентифікації з аудиторією (А. Шутц).

Найбільш дотичними до нашого дослідження та ефективними для організації формувального етапу експерименту є погляди американського соціолога І. Гофмана [73], який проводить аналогію між повсякденним життям та соціальними ролями, які відіграє кожна людина, та акторською грою. Ця концепція отримала назву „соціальна драматургія". З її появою з'явилося багато суперечок, чи можливо взагалі розглядати концепцію соціальної драматургії як наукову, а всі публікації з цієї теми віднести до художньої літератури. Свою теорію І. Гофман виклав у монографії „Подання себе іншим у повсякденному житті". Він розглядає людину як носія певних ролей, при цьому абстрагуючись від цілісності особистісних характеристик. Тобто людина в процесі бесіди дивиться на себе з боку співрозмовника і корегує свою поведінку так, щоб представити себе більш вигідно. Це говорить про те, що спеціальне формування культури самопрезентації можливе.

Важливе значення має те, наскільки сам індивід вірить у виконання своєї ролі. Якщо людина захоплена грою і сприймає свій образ як реальний, то й аудиторія не матиме сумнівів у правдивості образу.

Подання або програвання певної ролі людиною відбувається в конкретних умовах і має стандартні складники. Розглянемо їх:

1. Обстановка. До неї належать меблі, фізичне розташування учасників, декорації.

2. Особистий передній план – це те, що ідентифікує людину, завдяки чому інші розуміють, яку саме соціальну роль вона відіграє. Це може бути: професія індивіда, посада, стать, вік, зовнішні дані, правильність мовлення,

міміка і т. ін.

Особистий передній план поділяється на реквізити – те, що говорить про соціальний статус виконавця, та манери поведінки, які вказують на те, яку саме роль відіграє виконавець у цій ситуації.

Найчастіше люди програють ролі згідно з соціальними очікуваннями суспільства, тим самим намагаючись заслужити схвалення інших.

Під час представлення (програвання ролі) І. Гофман виділяє зони переднього й заднього плану. Зона переднього плану є місцем, де відбувається вистава. Ця зона визначається правилами ввічливості й пристойності, властивими цьому суспільству.

Зона заднього плану визначається так званими залаштунками, куди не може вторгнутися жоден глядач.

На думку І. Гофмана, людина повинна контролювати те враження, яке вона справляє на інших. Він виділяє три групи помилок, яких може припуститися людина під час програвання певної ролі. Розглянемо їх:

– утрата м’язового контролю над своїм тілом;

– виконавець демонструє невпевненість у ролі, яку грає, або навпаки переграє, невлучно використовує емоційні прийоми, що викликає недовіру публіки;

– з самого початку вся вистава може програватися в неправильному напрямі, причиною можуть бути невідповідні декорації.

Ураховуючи специфіку дослідження, а саме те, що засобом формування культури самопрезентації було обрано соціотеатр, ми поділяємо погляди І. Гофмана, які стосуються „соціальної драматургії”. Особливий інтерес викликають його думки щодо створення „правдивого” образу (ролі), а також наведення помилок щодо подання себе іншим.

На основі аналізу окресленого в підрозділі поняття визначено *культуру самопрезентації* як інтегративну якість особистості представляти себе іншим, вигідно підкреслювати свої найкращі якості, спираючись на загальноприйняті норми та правила поведінки, притаманні цьому

суспільству, застосовуючи для цього адекватні стратегії, тактики та техніки самопрезентації.

Відповідно до визначення культури самопрезентації виокремлено складники цієї дефініції:

- умотивованість (бажання) справити приємне враження на інших людей (позитивна самопрезентація);
- наявність знань про техніки, тактики самопрезентації;
- уміння створювати привабливий образ, застосовуючи відповідні техніки та тактики самопрезентації.

Саме ці складники були орієнтирами при визначенні критеріїв та показників сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів.

Сприятливим середовищем для розвитку особистості майбутнього соціального педагога загалом і зокрема його культури самопрезентації є позааудиторна робота у вищому навчальному закладі.

Теоретико-методологічний аналіз наукових підходів до визначення поняття „позааудиторна робота” допускає існування різних її трактувань, включаючи синонімічне – „позанавчальна (позааудиторна) діяльність”, „виховна робота”.

Перш за все розглянемо, у чому полягає змістовна відмінність понять позанавчальна та позааудиторна діяльність. Позанавчальна робота організовується вищим навчальним закладом і найчастіше в стінах самого закладу вищої освіти, не пов’язана безпосередньо з навчальним процесом і виконує переважно соціальні та виховні функції. Своєю чергою, позааудиторна робота, на відміну від позанавчальної, спрямована на розв’язання завдань навчального процесу за межами навчальної аудиторії у вільний час та безпосередньо пов’язана з вирішенням завдань навчання [235].

Далі розглянемо відмінність термінів „позааудиторна робота” і „позааудиторна діяльність”. Вивчення літератури [74; 80; 96; 170; 235; 244; 260; 274; 286; 302; 344] дозволяє стверджувати, що така різниця змісту

визначає відмінність педагогічних позицій і дій: робота – це дії викладача: організація занять студентів. Діяльність – активність самого студента як суб'єкта власної лінії поведінки на свій розсуд, у свій особистий час. Якщо робота здійснюється на благо майбутньої професії, то така діяльність стає значущою, яка відображає рівень професійної, педагогічної спрямованості особистості. У межах позааудиторної роботи в студента з'являється можливість набути соціального, особистісно значущого досвіду як сукупності умінь, навичок і знань, способів діяльності і мислення [96].

Позааудиторна діяльність є одним із засобів виховання готовності студентів до професійної діяльності, успіх якої залежить від оригінальності, унікальності, навичок і досвіду; організована у вільний від навчання час і впливає на загальнокультурний розвиток студентів.

Простежимо детальніше, як науковці розглядають процес позааудиторної діяльності. Так, М. Донченко [80] аналізує позааудиторну діяльність у вищому навчальному закладі як необхідний складник цілісного навчально-виховного процесу, оскільки вона поєднує різноманітні заходи і навчального, і виховного характеру.

Своєю чергою, Т. Сарафанова, розглядаючи позааудиторну роботу студентів вищих навчальних закладів, пропонує власне визначення цього поняття: „робота, яка спирається на професійні інтереси студентів, тісно пов'язана з навчальним процесом, що має вихід на наукову діяльність студентів, що забезпечує потребу у творчій праці, що створює можливості для формування особистості з високим рівнем загальнокультурного розвитку" [274].

У контексті вивчення означеного напряму перейдемо до розгляду поняття „виховна робота".

За педагогічним словником виховна робота є цілеспрямованою діяльністю щодо організації життєдіяльності дорослих і дітей, що ставить собі за мету створення умов для повноцінного розвитку особистості. Саме через виховну роботу реалізується виховний процес [129, с. 25 – 26].

Так, розглядаючи виховну роботу, З. Бондаренко зазначає, що для цілеспрямованого формування особистості майбутнього фахівця, його підготовки до виконання професійних функцій необхідно створити програму виховання студентів на період їхнього навчання у вищому навчальному закладі [24, с. 446 – 447].

Своєю чергою, Н. Калашникова характеризує виховне середовище як багатовимірне соціально-педагогічне явище, пов'язане в єдине ціле різними комунікативними механізмами: у ньому відбувається занурення учнів у специфіку професійної діяльності; воно забезпечує особистісно-професійний розвиток і саморозвиток майбутнього професіонала на основі індивідуально-творчого підходу, вибіркового ставлення до дійсності, вільного вибору суб'єктивної позиції, добровільного прийняття життєвих цінностей і пріоритетів, що можливе за участю у творчих об'єднаннях і клубах, студентському самоврядуванні, волонтерських загонах, науково-дослідницькій діяльності [109].

Виходячи з цього, у цьому дослідженні вважаємо за доцільне розглядати в єдності поняття „виховна робота" та „позааудиторна робота".

Характеризуючи поняття „позааудиторна робота", уважаємо, що вона є сукупністю перетворювальних дій, які відбуваються поза навчальним процесом, але в тісному зв'язку з ним. У неї є власна специфіка і логіка, властиві їй елементи, функції, принципи, зміст, форми, методи, критерії оцінки результатів діяльності.

Позааудиторна робота у вищому навчальному закладі є формою суспільної роботи й особистою ініціативою викладачів. Специфіка позааудиторної роботи – суспільне спрямування, зв'язок з роботою громадських організацій, факультетів. Отже, позааудиторна робота володіє великими можливостями для самореалізації студента, а також найбільшим ступенем свободи в процесі навчання у вищому навчальному закладі. Саме в цій діяльності відбувається більш тісне міжособистісне неформальне спілкування студентів, викладачів, адміністрації, культурне збагачення й

духовне самозміцнення особистості, розвиток і поглиблення смаків, задоволення запитів та інтересів кожного студента тією мірою, у якій неможливо це зробити в навчальному процесі.

Викладене вище положення дозволяє нам судити про те, що позааудиторна діяльність та позааудиторна робота сприймаються як подібні, оскільки мають кілька схожих ознак:

– відрізняються гнучкістю і нестандартністю форм і напрямів роботи, тому що не обмежені обов'язковими програмами;

– студенти беруть участь у цій діяльності добровільно;

– організовуються в межах вільного від занять часу студентів і викладачів;

– у діяльність можуть включитися всі бажаючі;

– форми і зміст роботи залежать від зацікавленості та запитів студентів, їхніх особистих і професійних інтересів, можливостей вищого навчального закладу й переваг викладачів.

У контексті нашого дослідження *позааудиторна робота* буде розглядатися як робота, що спирається на професійні інтереси студентів; тісно пов'язана з навчальним процесом; відбувається у вільний час студента в стінах вищого навчального закладу або поза ним; має вихід на наукову діяльність студентів; задовольняє потребу у творчій праці та створює можливості для формування особистості з високим рівнем культури самопрезентації.

Вивчення наукової літератури з означеного питання [74; 80; 96; 170; 235; 244; 260; 274; 286; 302; 322, 344] дало можливість стверджувати, що в сучасних вищих навчальних закладах реалізуються різні напрями позааудиторної роботи зі студентами:

– інформаційне забезпечення культурно-дозвіллєвої діяльності студентів;

– аналіз соціально-психологічних проблем студентства і окремих студентів, організація консультаційної допомоги та психологічної підтримки;

– створення оптимального виховного середовища, спрямованого на творчий саморозвиток і самореалізацію особистості;

– стимулювання інтересу до різноманітних видів діяльності, у які можуть бути включені студенти, заохочення їхньої самостійності, самопізнання, самоврядування, саморозвитку й самореалізації, ініціативи й творчості в усіх сферах життя студентського колективу;

– організація науково-дослідної роботи студентів у позанавчальний час відповідно до їхніх персональних професійних і позапрофесійних інтересів;

– залучення студентів до змагальної діяльності, зокрема з метою розвитку конкурентоспроможної особистості;

– організація забезпечення оплачуваної зайнятості зацікавлених у цьому студентів (зокрема за профілем підготовки);

– організація фізичного виховання і здоров'язбереження, профілактика тютюнокуріння, алкоголізму, наркоманії та антисоціальних явищ у студентському середовищі.

Перераховані вище напрями позааудиторної роботи зі студентами реалізуються в різноманітних формах роботи. Розглянемо їх детальніше.

Вивчення педагогічної літератури [74; 80; 96; 170; 235; 244; 260; 274; 286; 302; 344] дозволило класифікувати форми за такими показниками:

1) за часом проведення:

– короткочасні (тривалістю від кількох хвилин до кількох годин);

– тривалі (тривалістю від кількох днів до кількох тижнів);

– традиційні (регулярно повторюються);

2) за суб'єктом організації:

– організаторами дітей є педагоги, батьки та інші дорослі;

– діяльність організовується на основі співпраці;

– ініціатива та її реалізація належить студентам;

3) за результатом:

– результатом є інформаційний обмін;

– результатом є вироблення спільного рішення (думки);

– результатом є суспільно значущий продукт;

4) за кількістю учасників:

– індивідуальні (педагог – студент);

– групові (педагог – група студентів);

– масові (педагог – кілька груп).

У нашому дослідженні будемо розглядати позааудиторну роботу в контексті виховної роботи вищого навчального закладу.

Форми виховної та позааудиторної роботи були предметом дослідження різних науковців [74; 80; 96; 106; 131; 286; 310]. Для вибору та обґрунтування власних форм роботи з формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів звернемося до деяких з них.

У межах цього дослідження інтерес становить запропонована О. Титовою класифікація форм виховної роботи [310]. Вона вважає, що можна говорити про три основні типи форм виховної роботи: заходи, діяльність, ігри.

Виходячи з поставлених завдань дослідження, детальніше розглянемо форми роботи, які можна зарахувати до діяльності: трудові десанти та операції, рейди, ярмарки, фестивалі, самодіяльні концерти і вистави, агітбригади, вечори, а також інші форми колективних творчих справ.

О. Титова зазначає, що в реальній практиці ці форми можуть бути втілені по-різному, залежно від того, хто є їх організатором і який ступінь творчості учасників. Фактично за характером реалізації діяльності можна розрізнити три її підтипи:

– діяльність, у якій організаторську функцію виконує певний орган або навіть хтось персонально (голова ради, відповідальний або педагог). Вона може виглядати просто як організована, продуктивна спільна робота – посадка дерев, концерт для батьків, виготовлення сувенірів для гостей і т. ін.;

– творчі справи, що відрізняються, перш за все, організаторською творчістю будь-якої частини колективу (творчої або ініціативної групи, мікроколективу та ін.), яка задумує, планує й організовує їхню підготовку та

проведення. Такі справи часто припускають виконавську творчість усіх учасників, наприклад, творча група розробила ідею фестивалю мальованих фільмів, роздала командам ролі представників кіностудій країн світу і завдання: намалювати та „озвучити" фільм на будь-яку тему, виступила в ролі ведучих і журі кінофестивалю;

– колективні творчі справи, в організації яких і творчому пошуку кращих рішень і способів діяльності беруть участь усі члени колективу.

Крім того, у контексті нашої роботи, а саме організації формувального етапу експерименту, цікавими є запропоновані І. Івановим колективні творчі справи. Основу методики їх організації становить колективна організаторська творча діяльність, що передбачає участь кожного члена колективу в усіх етапах організації діяльності від планування до аналізу й становить „спільний пошук кращих рішень життєво важливого завдання" [106].

І. Іванов зазначає, що колективні творчі справи мають найбільші об'єктивні виховні можливості, оскільки вони:

– надають можливість кожній дитині зробити свій особистий внесок у загальну роботу, проявити свої особистісні якості (творчі, організаторські, практичні, інтелектуальні та ін.);

– забезпечують активну реалізацію й збагачення індивідуального та колективного досвіду;

– сприяють зміцненню колективу, його структури, розмаїтості й мобільності внутрішньоколективних зв'язків і відносин;

– емоційно привабливі для дітей, дозволяють спиратися на значущі для них зміст і способи організації діяльності в різних ситуаціях виховного процесу.

Також становить інтерес запропонована Т. Козиревою [131] студійна форма організації соціальної творчості студентів у позааудиторній роботі. Учена зазначає, що, зважаючи на особистісно зорієнтований характер освіти, міжсуб'єктних відносин, творчих контактів, студія стає творчою майстернею,

моделлю простору для творчого саморозвитку особистості, зі своїми специфічними міжособистісними відносинами. Саме ці внутрішньостудійні відносини створюють умови, при яких стає можливим самовираження і педагога, і студента як рівного, серед рівних (творчість без віку); розвиваються креативні здібності особистості [Там само, с. 45].

Крім того, Т. Козирева пропонує характеристику студії за такими параметрами:

– система відносин ближче до демократичної: теплий внутрішній мікроклімат, що сприяє розкріпаченню свідомості;

– інформаційний обмін залежить від спектра й рівня конкретних завдань;

– основні форми роботи – індивідуальна та групова творчість, груповий і міжмікрогруповий обмін результатами такого роду діяльності;

– допоміжні форми роботи – концерти клубних авторів, участь у виставках, але в невеликих масштабах, в основному для отримання можливостей для самооцінки;

– ключова цінність у групі – талант, критерій успіху – хороший відзив авторитетної людини [Там само, с. 46 – 47].

При підборі форм (відповідно до предмета нашого дослідження) особливо значущими є праці, у яких показується потенціал соціального театру як форми виховання, навчання, позааудиторної роботи. Перш ніж розглянути ефективність соціального театру, надамо його визначення.

Вивчення довідкової та соціально-педагогічної літератури показало недостатність дослідження феномену соціального театру та відсутність чіткого визначення поняття „соціальний театр”.

У довідковій літературі найчастіше трапляються визначення театру як виду мистецтва. Так, у Великому енциклопедичному словнику за редакцією О. Прохорова театр визначається як „рід мистецтва, специфічним засобом вираження якого є сценічна дія, яка виникає в процесі гри актора перед публікою” [23]. Подібно театр визначається і в Словнику української мови:

„вид мистецтва, що відображає життя в сценічній дії, яку виконують актори перед глядачами. На відміну від літератури, музики, живопису, скульптури мистецтво театру є насамперед мистецтвом живих діючих сценічних образів” [283].

За основу в нашому дослідженні буде взяте визначення театру, запропоноване в Законі України „Про театри і театральну справу”: „заклад культури (підприємство, установа чи організація) або колектив, діяльність якого спрямована на створення, публічне виконання та публічний показ творів театрального мистецтва” [98].

Виходячи з мети та завдань дослідження, уважаємо за доцільне розглянути зміст театральної педагогіки.

Г. Аркавій [10], розглядаючи соціально-моральне виховання студентів засобами театрального мистецтва, розглядає театральну педагогіку як галузь педагогічної науки про закономірності навчання й виховання творчої особистості, здатної втілювати зразки соціально-моральної поведінки за допомогою сценічних образів [Там само, с. 49].

Також автор зазначає, що театральна педагогіка будується на принципах навчання акторської майстерності, головними з яких є:

– обов’язкове включення уяви при розв’язанні будь-якого завдання, яке зумовлене творчою діяльністю в запропонованих обставинах або ситуаціях;

– активність при виконанні завдань;

– використання засобів художньої виразності в процесі передачі інформації.

Дотичними до завдань нашого дослідження є думки О. Булатової [49], що педагогу, який прагне навчитися працювати творчо й використовувати у своїй діяльності засоби, що оптимізують форму діалогового контакту педагога й учня, театральна педагогіка пропонує знання з:

– оволодіння методикою визначення й засобами досягнення надзавдання взаємодії з дітьми;

– оволодіння засобами акторської виразності, умінням тонко поєднувати, з одного боку, образне, а з іншого – логічне;

– оволодіння прийомами впливу на увагу аудиторії;

– оволодіння вміннями з управління своїм психофізичним апаратом і умінням „викликати” в себе творче самопочуття для успішної організації спілкування, взаємодії з учнями [Там само, с. 56 – 57].

Проте О. Булатова зазначає, що мистецтво самовираження в педагогічній професії не збігається повністю з акторським самовираженням, перевтіленням. Специфіка акторських проявів, уважає науковець, у діяльності педагога полягає в тому, що він не перевтілюється кожен раз у нову особистість, а залишається самим собою, і саме його особистісні якості, його духовне багатство – основна сила його праці, а педагогічне перевтілення здійснюється у внутрішньому плані. Воно проявляється в тому, що педагог представляє давно відомий навчальний матеріал ніби вперше і заражає учнів цим враженням новизни та несподіванки, а також у тому, що педагог перевтілюється в учня, разом з ним проходить шлях від незнання до знання і робить це так достовірно, що дитина активно включається в спільну діяльність. Артистизм педагога проявляється в тому, що він займає позицію учня, дивиться на світ його очима [Там само, с. 42 – 43].

Не менш цікавою в межах нашого дослідження є робота В. Варатанової [52], у якій виділено функції театральної педагогіки:

– комплексно впливає на процеси розвитку особистості, впливаючи на почуття й мислення студентів, охоплюючи їхню духовну сферу за допомогою пізнавальної, естетичної, комунікативної та інших функцій;

– активізує моральний і духовний розвиток майбутнього вчителя, інтерес до себе, підвищує ефективність занять, удосконалює форми навчально-виховного процесу.

– розвиває творчу співпрацю викладача і студента, формуючи і розвиваючи вміння та навички педагогічної режисури, проектування педагогічних ситуацій. Авторка пояснює, що в театральній діяльності обидва

учасники – педагог і студент – зайняті одним предметом, оскільки „остаточних" відповідей на питання, що виникають у процесі його обговорення, не знає ніхто. Результатом такого спільного вибудовування предмета вивчення є живе знання, а воно – продукт співтворчості педагога і учня [Там само, с. 92 – 93].

Далі розглянемо у словосполученні „соціальний театр" соціальний складник. Так, у тлумачному словнику Т. Єфремової частина „соціо" визначається як початкова частина складних слів, що вносить значення: пов'язаний із суспільством, що належить до суспільства або до наук про суспільство [88, с. 35].

Вільна інтернет-енциклопедія Вікіпедія надає таке визначення терміну соціальне: „з латинської socialis – товариський, громадський – одна з основних категорій соціології та соціальної філософії. Соціальне – це сукупність певних рис та особливостей суспільних відносин, інтегрована індивідами чи спільнотами у процесі спільної діяльності в конкретних умовах, яка виявляється в їхніх стосунках, ставленні до свого місця в суспільстві, соціальних явищ і процесів" [293].

Своєю чергою, автори підручника з соціальної філософії розглядають соціальність як внутрішню потребу, яка змушує людей вступати в контакт один з одним заради задоволення власних потреб. Взаємозв'язок індивідуумів відбувається шляхом спілкування. Уміння слухати та говорити є обов'язковими для самопрезентації, налагодження зав'язків, взаєморозуміння між індивідами [305, с. 176-177].

Пріоритетним для нашого дослідження є запропоноване в енциклопедії для фахівців соціальної сфери визначення поняття „соціальність", яка розглядається у двох формах: по-перше, як „комплексна характеристика соціального суб'єкта (людина, група, країна та ін.) виявляється через індивідуальне позитивно-творче ставлення до соціального буття й забезпечує реалізацію індивідуальності суб'єкта в умовах від сімейного, етнічного, регіонального, громадянського тощо до глобального соціуму"; по-друге, як

„система соціальних (сімейних, національних тощо) ціннісних орієнтацій, якостей і поведінки соціального суб'єкта, спрямована на зміцнення спільності, консолідованості, доцентрованих спрямувань соціуму" [87, с. 58].

Продовжуючи розгляд сутності соціального з позиції соціальної філософії, звернемося до наявних підходів у тлумаченні цього поняття:

– субстратно-редуктивний підхід розуміє під собою генетичну, біохімічну чи іншу матеріально-речову основу, на якій ґрунтується соціальність;

– інтерактивний підхід розглядає соціальність як взаємовигідну міжіндивідуальну взаємодію;

– структурно-функційний підхід пов'язує соціальність із функціонуванням різноманітних закладів та інституцій, створених суспільством;

– менталітетно-трансцендентальний підхід містить в основі соціальності принципи, норми, цінності певного суспільства, його віросповідання та культуру, яка склалася історично;

– діяльнісний підхід розглядає соціальність як залежність людських стосунків від певних речей, які є продуктами людської діяльності [305].

З викладеного вище розуміємо, що соціальне виникає лише в природі, поза природою ніяких соціальних явищ та зв'язків не існує.

Тобто соціальний театр, як і будь який інший, розрахований на людей, але він повніше та глибше розкриває соціальні проблеми та негаразди суспільства. Наведемо визначення поняття „соціальний театр".

Особливий інтерес для нас мають праці, у яких надається визначення терміна „соціальний театр".

Так, В. Шахрай пропонує ввести в соціально-педагогічну роботу з учнями шкіл соціально центрований театр, що визначається як театр широкої функційності (від соціально-орієнтаційної до терапевтичної) та масштабності (від змалювання й актуалізації проблем і суспільства загалом, і групових проблем) [345, с. 293].

Окрім того, автор розглядає окремо соціальний театр як сучасний вид театралізованої самодіяльної творчості, що вирішує завдання розширення знань про актуальні соціальні процеси та проблеми, спрямовує на обговорення й осмислення питань, що є найбільш дотичними до життєвих потреб, інтересів підлітків та учнівської молоді, сприяє активізації соціальної взаємодії, розвитку соціального мислення, виробленню соціально-поведінкових навичок та вмінь передбачати різноманітні соціальні ризики й уникати їх [Там само, с. 293].

Американські дослідники Д. Томпсон і Р. Шехнер визначають соціальний театр як вид мистецтва, що об'єднує будь-які види театру та має специфічні соціальні завдання. Вони виокремлюють такі об'єднувальні ознаки:

– естетика може стати важливим складником такого театру, однак головна роль віддається соціальним завданням;

– соціальний театр не є комерційним продуктом;

– соціальний театр характерний для авангардного мистецтва;

– соціальний театр може бути в найбільш різних місцях – від в'язниць, лікарень, зон бойових дій до власне театрів;

– учасниками соціального театру можуть стати і професійні актори, і місцеві жителі, люди з обмеженими можливостями, малолітні злочинці та інші групи людей [364, с. 12 – 13].

Аналіз філософської, соціологічної, психологічної, філологічної та педагогічної літератури довів доцільність використання соціального театру як засобу формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі та дав можливість сформулювати визначення *соціального театру* – сучасний вид театралізованої діяльності, що вирішує завдання розширення знань про актуальні соціальні процеси та проблеми; спрямовує на обговорення й осмислення питань, дотичних до життєвих потреб, інтересів; сприяє активізації соціальної взаємодії, розвитку соціального мислення, виробленню соціально-поведінкових навичок та вмінь

передбачати різноманітні соціальні ризики й уникати їх.

Відповідно до об’єкта та предмета нашого дослідження визначено *студентський соціальний театр* як форму позааудиторної роботи, яка сприяє формуванню професійних умінь та навичок і створює умови для підвищення рівня саморозкриття, самовираження та культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів.

Отже, визначені теоретичні положення щодо сутності та змісту соціального театру як засобу формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі стануть концептуальною основою нашого подальшого наукового пошуку з організації діагностики сформованості та розробки соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації в майбутніх соціальних педагогів.

1.3. Діагностика сформованості культури самопрезентації в майбутніх соціальних педагогів

Стрімкий розвиток суспільства, а разом із ним і педагогічної освіти, потребує підготовки соціального педагога нового типу, здатного ефективно працювати в сучасних соціально-економічних умовах, творчо мислити, знаходити індивідуальний підхід до вирішення соціально-педагогічних проблем. На наш погляд, саме культура самопрезентації є основним регулятором професійної діяльності соціального педагога, забезпечуючи її ефективність, оскільки норми культури орієнтують і обмежують застосування професійних знань і навичок у конкретних випадках. Це зумовлює необхідність формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів під час професійної підготовки.

Для формулювання одного з ключових понять нашого дослідження – культура самопрезентації соціального педагога – розглянемо спочатку

сутність професії „соціальний педагог” та специфіку його діяльності.

Автори „Енциклопедії для фахівців соціальної сфери” визначають соціального педагога як фахівця, що має певний рівень освіти (бакалавр, магістр) і здійснює соціально-педагогічну діяльність у соціумі, виконуючи роль посередника, захисника, помічника, експерта [87, с. 172]. Не можна не погодитися з О. Безпалько, що професійна діяльність соціального педагога має будуватися на принципах „гуманізму”, „толерантності”, „незалежності”, „клієнтоцентризму”, „конфіденційності”, „опори на потенційні можливості людини”, які визначають професійні якості і професійну поведінку соціального педагога [15].

Зазначимо, що соціальний педагог повинен бути обізнаним щодо особливостей розвитку особистості і середовища, оскільки перед ним постає необхідність самостійно виявляти чинники, які негативно впливають на особистість, для надання допомоги. Деталізація діяльності соціального педагога походить від його основних професійних функцій, виокремлених О. Безпалько:

– діагностична – виявлення окремих соціальних аномалій у певному мікросоціумі, конкретизація проблем клієнта та виявлення індивідуальних і специфічних особливостей особистості чи певної групи;

– організаторська – характеристика соціально-педагогічної діяльності з погляду соціального менеджменту, що полягає в структуруванні, плануванні, розподілі видів професійної діяльності та координації роботи з різними соціальними інститутами та представниками споріднених професій;

– прогностична – прогнозування розвитку подій, процесів, які відбуваються в сім’ях, школах, і вироблення моделі соціального взаємодії;

– охоронно-захисна – відстоювання прав та інтересів дітей і молоді на основі державних та міждержавних документів, з метою забезпечення для неповнолітніх та молоді гарантованих прав та умов життєдіяльності;

– попереджувально-профілактична – виявлення, запобігання та обмеження асоціальних явищ, причин соціальної дезадаптації серед різних

соціальних груп та окремих осіб, забезпечення умов для формування соціально позитивної спрямованості особистості;

– корекційно-реабілітаційна – робота щодо зміни та вдосконалення особистих якостей клієнта, особливостей життєдіяльності та створення умов для розвитку потенційних можливостей осіб з функційними обмеженнями, активне залучення їх до участі в суспільному житті;

– соціально-терапевтична – вчасне подолання кризових ситуацій та проблем клієнта на основі самоусвідомлення особистістю ставлення до себе, інших та довкілля;

– комунікативна – налагодження взаємодії особистості, соціальної групи та державних і недержавних організацій, що є клієнтами, волонтерами, спонсорами та партнерами в соціально-педагогічній роботі [15].

Вивчення практичного досвіду доводить, що професія соціального педагога пов’язана безпосередньо з широким колом спілкування (клієнти, партнери, адміністрація). З усіма партнерами ділового спілкування соціальний педагог має встановити контакт із відповідним ставленням до себе. Так, в очах клієнтів соціальний педагог повинен бути впевненим, що має вплив на інших людей; перед партнерами він має виглядати як однодумець, надійний і відповідальний; перед представниками адміністрації повинен постати кваліфікованим, компетентним фахівцем, справжнім професіоналом, дисциплінованим працівником, гарним виконавцем і т. ін.

Уважаємо, що в якісному здійсненні професійних функцій соціального педагога пріоритетну роль відіграє самопрезентаційна культура. Ми розглядаємо її як один зі складників професійної культури соціального педагога. Культура самопрезентації включає високі рівні розвитку таких властивостей, якостей психіки й особистості людини, які надають професійній діяльності соціального педагога відмінні якісні характеристики (змінюють індивідуальний стиль діяльності, розвивають компетентність та комунікативні навички).

Отже, уже на етапі професійної підготовки соціальних педагогів

необхідно формувати відповідальне ставлення до власної презентації та підвищувати рівень культури самопрезентації.

Таким чином, у цьому дослідженні будемо розглядати *культуру самопрезентації соціального педагога* як активне визначення своєї позиції щодо створення сприятливого образу в ситуаціях ділової взаємодії, що дозволяє управляти створюваним образом, ураховуючи чинники (вік, стать, національність, віросповідання, соціальний стан реципієнтів тощо), за яких відбувається процес самопрезентації.

Вивчення реального стану сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів передбачає визначення критеріально-рівневої бази як наукового підґрунтя для здійснення констатувального етапу дослідницької роботи.

Як указують О. Рудницька та співавтори [267], головними критеріями ефективності науково-педагогічного дослідження є отримання нового наукового результату, збагачення теоретичних знань, що сприяють удосконаленню процесу виховання, навчання й розвитку студентів, дають змогу ефективно та якісно вирішувати конкретні навчально-виховні завдання. Загалом готовність до оволодіння культурою самопрезентації визначається наявністю теоретичних, практичних та психологічних конструктів, зміст яких складають знання, уміння та мотиви, необхідні для ефективного оволодіння цією діяльністю. Це інтегративна якість особистості фахівця, що формується в результаті оволодіння всіма компонентами самопрезентаційної діяльності й характеризується прагненням і здатністю фахівця здійснювати самопрезентаційну діяльність.

На основі вказаного вище були виділені критерії сформованості культури самопрезентації в майбутніх соціальних педагогів: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний.

Мотиваційний критерій передбачає усвідомлення майбутніми соціальними педагогами необхідності оволодіння культурою самопрезентації. Показниками цього критерію є:

– наявність мотивів досягнення успіху в оволодінні культурою самопрезентації (питальник для дослідження мотивації до успіху в оволодінні культурою самопрезентації (адаптований питальник Т. Елерса) (див. додаток А);

– зацікавленість у формуванні самопрезентаційних знань та навичок (методика „Вивчення мотивації навчання у виші” (адаптована методика Т. Ільїна) (див. додаток Б);

– потреба в оволодінні культурою самопрезентації під час навчання у вищому навчальному закладі (питальник для дослідження мотивів оволодіння культурою самопрезентації (адаптований питальник С. Карасьової) (див. додаток В).

Когнітивний критерій констатує наявність знань щодо культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів. Указаний критерій визначається такими показниками:

– наявність знань про сутність самопрезентації (анкета для майбутніх соціальних педагогів щодо наявності в них самопрезентаційних знань (адаптований питальник С. Карасьової) (див. додаток Г);

– володіння теоретичними знаннями щодо культури самопрезентації майбутнього соціального педагога (тест на наявність теоретичних знань з культури самопрезентації) (див. додаток Д);

Діяльнісний критерій – сукупність умінь та навичок, пов’язаних з культурою самопрезентації. Для цього критерію характерними є такі показники:

– володіння комунікативною та самопрезентаційною компетентністю (самоаналіз (адаптована методика Г. Трофімової) (див. додаток Е);

– володіння культурою самопрезентації (експертна оцінка) (див. додаток Ж);

– практичні вміння використання соціального театру як засобу соціально-педагогічного впливу на неповнолітніх (експертна оцінка використання соціального театру як засобу соціально-педагогічного впливу

на неповнолітніх) (див. додаток З). Критерії, показники та методи діагностики культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів узагальнено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Діагностика сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів

Критерії	Показники	Методи діагностики
Мотиваційний	Наявність мотивів досягнення успіху в оволодінні культурою самопрезентації	Питальник для дослідження мотивації до успіху в оволодінні культурою самопрезентації (адаптований питальник Т. Елерса)
	Зацікавленість у формуванні самопрезентаційних знань та навичок	Методика „Вивчення мотивації навчання у виші” (адаптована методика Т. Ільїна)
	Потреба в оволодінні культурою самопрезентації під час навчання у виші	Питальник для дослідження мотивів оволодіння культурою самопрезентації (адаптований питальник С. Карасьової)
Когнітивний	Наявність знань про сутність самопрезентації	Анкета для майбутніх соціальних педагогів щодо наявності в них самопрезентаційних знань (адаптований питальник С. Карасьової)
	Володіння теоретичними знаннями з культури самопрезентації майбутнього соціального педагога	Тест на наявність теоретичних знань з культури самопрезентації майбутнього соціального педагога
Діяльнісний	Володіння комунікативною та самопрезентаційною компетентністю	Самоаналіз (адаптована методика Г. Трофімової)
	Володіння культурою самопрезентації	Експертна оцінка
	Практичні вміння використання соціального театру як засобу соціально-педагогічного впливу на неповнолітніх	Експертна оцінка

Для оцінки ефективності сформованості культури самопрезентації в майбутніх соціальних педагогів ми розробили критерії та показники, що дозволяють виявити рівень її розвитку. Беручи до уваги те, що сформованість культури самопрезентації в майбутніх соціальних педагогів може бути різною, нами встановлені такі рівні: *високий, середній, низький*.

Високий рівень характеризується наявністю мотивів досягнення успіху в оволодінні культурою самопрезентації, зацікавленістю у формуванні самопрезентаційних знань під час навчання у вищому навчальному закладі, наявністю високої мотивації до культурного та професійного самовдосконалення; високою ціннісною мотивацією до вивчення соціально-педагогічної діяльності; високими професійними пізнавальними потребами в оволодінні культурою самопрезентації, прагненням до оволодіння навичками публічної промови, ведення діалогу, дискусії; наявністю знань про сутність самопрезентації, сформованістю глибоких і повних знань: психологічних, педагогічних, соціальних та етико-правових, високим рівнем знань про культуру самопрезентації в контексті професійної діяльності; володінням теоретичними знаннями з культури самопрезентації майбутнього соціального педагога; володінням комунікативною та самопрезентаційною компетентністю, навичками культурно-професійної взаємодії і спілкування на високому рівні (уміння висловлювати свою думку, уміння підтримати розмову); умінням нестандартно застосовувати набуті знання з культури самопрезентації для побудови власної поведінки, рефлексією власної поведінки; умінням будувати відносини і діяльність відповідно до норм загальної культури; умінням керуватися у своїй діяльності принципами толерантності, діалогу і співпраці; володінням культурою самопрезентації, практичними вміннями використання соціального театру як засобу соціально-педагогічного впливу на неповнолітніх.

Середній рівень характеризується нерегулярністю керівництва професійною мотивацією й мотивацією професійного саморозвитку при

виборі засобів, змісту і способів самопрезентації, нестійким інтересом до професійної діяльності, прагненням до її виконання як до засобу досягнення професійного успіху, повагою інших, почуттям власної ефективності; недостатньою професійною пізнавальною потребою в оволодінні культурою самопрезентації, прагненням до оволодіння навичками публічної промови; недостатньою мотивацією до вивчення самопрезентаційного складника соціально-педагогічної діяльності майбутнього соціального педагога; знаннями самопрезентаційних норм, але недостатнім володінням ними (недостатньо сформована підтримка міжособистісних і міжгрупових відносин у процесі професійно-педагогічної діяльності); сформованістю знань про закони, правила і нормативи у сфері самопрезентаційної поведінки, діалогу і співпраці, які сприяють ефективній реалізації соціально-педагогічної діяльності; несамостійністю самопрезентаційних дій на різних етапах підготовки, здійсненням і оцінкою результатів самопрезентації, неоригінальністю засобів, способів, прийомів, змісту самопрезентації, недосконалим володінням навичками культури самопрезентації під час взаємодії і спілкування (вміння точно висловлювати свою думку, уміння підтримати розмову).

Низький рівень характеризується небажанням професійного саморозвитку як способу досягнення професійного успіху, повагою інших, почуттям власної ефективності; слабко сформованими уявленнями про психологічні, педагогічні, соціальні і етико-правові знання, відсутністю або низьким рівнем знань про культуру самопрезентації в контексті професійної діяльності; нездатністю узагальнювати й застосовувати знання, що належать до різних наукових галузей (іміджелогія, теорія комунікації, соціальна педагогіка, соціологія і т. ін.); відсутністю ініціативи в побудові відносин і діяльності відповідно до норм культури самопрезентації, невмінням приймати професійні рішення в ході подолання самопрезентаційних проблем, недостатністю володіння навичками культури самопрезентації під час взаємодії і спілкування (невміння точно висловити свою думку,

підтримати розмову).

Запропонований критеріальний апарат спрямований на розвиток культури самопрезентації в майбутніх соціальних педагогів і є досить ефективним у межах виробленої стратегії. Він надає можливість студентам отримати цілісне уявлення про процес розвитку власної культури самопрезентації, спрямувати свій досвід у бік самовиховання і забезпечуючи успішність позааудиторної роботи.

Експериментальне дослідження проводилося на базі вищих навчальних закладів, у яких здійснюється підготовка фахівців зі спеціальності „Соціальна педагогіка", а саме: Державного вищого навчального закладу „Донбаський державний педагогічний університет", Державного вищого навчального закладу „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди", Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка та Комунального закладу „Харківська гуманітарно-педагогічна академія". В експерименті брали участь 86 студентів – *експериментальна група (ЕГ)* та 84 студенти – *контрольна група (КГ).* Відібрана кількість студентів є достатньою для проведення дослідно-експериментальної роботи та впровадження умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі. Діагностування рівня сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів проводилося у 2012 – 2013 навчальному році викладачами та кураторами на базі зазначених вищих навчальних закладів.

Дослідно-експериментальна робота складалася з трьох етапів:

1. Констатувальний етап містив:

– діагностику початкового рівня сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів;

– уточнення й остаточне визначення найбільш ефективних соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі.

2. Формувальний етап містив реалізацію соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі.

3. Контрольний етап полягав у перевірці ефективності розроблених соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі.

Результати кожної методики діагностики, які застосовувалися на констатувальному етапі, оформлені у вигляді таблиць та подані в логічній послідовності. Для отримання характеристики змін сформованості культури самопрезентації в майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру нами був уведений коефіцієнт динаміки, який відображає відношення результатів діагностики, що передувала впровадженню методики, до результатів діагностики після проведеної роботи з формування культури самопрезентації.

Для дослідження рівня сформованості культури самопрезентації **за мотиваційним критерієм** застосовано такі методики відповідно до виділених показників. Першим показником мотиваційного критерію є наявність мотивів досягнення успіху в оволодінні культурою самопрезентації. Для дослідження цього показника використано адаптований питальник Т. Елерса (див. додаток А). Методика передбачала 40 тверджень, на які студентам експериментальної та контрольної груп необхідно було підтвердити („так”) або спростувати („ні”), виходячи з того, чи відповідає запропоноване твердження їхній поведінці, чи ні. Для обробки результатів підраховувалася загальна сума балів відповідно до ключа методики.

Отримані дані проведеної діагностики наявності мотивів досягнення успіху в оволодінні культурою самопрезентації, тобто першого показника мотиваційного критерію, показали, що лише 18,6% студентів експериментальної групи та 17,9% контрольної групи мають високий рівень умотивованості досягнення успіху в оволодінні культурою самопрезентації.

Своєю чергою, середній рівень мотивації виявили 34,9% студентів експериментальної групи та 35,7% – контрольної групи. Решта опитаних студентів виявили низьку мотивацію та байдужість до успіху в оволодінні культурою самопрезентації (46,5% – ЕГ і 46,4% – КГ).

Результати діагностики наведено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Рівні сформованості мотивів досягнення успіху в оволодінні культурою самопрезентації студентів експериментальної та контрольної груп на констатувальному етапі експерименту

Рівні	**Експериментальна група (86 осіб)**		**Контрольна група (84 особи)**	
	Кількість	% від 86	Кількість	% від 84
Високий	16	18,6	15	17,9
Середній	30	34,9	30	35,7
Низький	40	46,5	39	46,4

Під час вивчення показника зацікавленості у формуванні самопрезентаційних знань застосовано методику Т. Ільїна – „Вивчення мотивації навчання у виші” (адаптована) (див. додаток Б). Питальник містить 16 тверджень, які стосуються бажання отримати самопрезентаційні знання. Крім основних питань, питальник налічує кілька фонових питань, які в подальшому не оброблялися.

При обробці відповідей студентів на питання питальника отримано такі результати. Більшість студентів експериментальної та контрольної груп не вбачали сенсу в розвитку самопрезентаційних знань і вважали, що найкраще будуть займатися розвитком самопрезентаційної культури з постійними стимулами від викладачів (46,5% – ЕГ і 45,2% – КГ), до середнього рівня були віднесені студенти, які розуміли, що життя майже завжди пов’язане із самопрезентацією, однак упевнені, що презентувати себе необхідно, витрачаючи мінімум зусиль (34,9% – ЕГ і 33,3% – КГ), студенти експериментальної й контрольної груп переконані в тому, що для побудови

професійної кар'єри необхідно оволодіти культурою самопрезентації та бажали самостійно вивчати наукову та науково-популярну літературу, яка допоможе в оволодінні культурою самопрезентації, були віднесені до високого рівня (18,6% – ЕГ і 21,5% – КГ). Результати методики подано в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Рівні зацікавленості у формуванні самопрезентаційних знань студентів експериментальної та контрольної груп на констатувальному етапі експерименту

Рівні	**Експериментальна група (86 осіб)**		**Контрольна група (84 особи)**	
	Кількість	% від 86	Кількість	% від 84
Високий	16	18,6	18	20,9
Середній	30	34,9	28	33,9
Низький	40	46,5	38	45,2

Показник потреби в оволодінні культурою самопрезентації під час навчання у виші ми досліджували за допомогою адаптованого питальника С. Карасьової (див. додаток В). Методика передбачала вибір із запропонованих мотивів, які спонукають людину презентувати себе в спілкуванні, у взаємодії з людьми, характерних та нехарактерних для опитуваних. Відповідно цілком характерні причини необхідно було відмітити 4 балами, нехарактерні – 1 балом. Для детального розгляду мотивації студентів до оволодіння культурою самопрезентації ми проранжували мотиви від найбільш популярних, тобто обраних найбільшої кількості студентів до тих, які були обрані найменшою кількістю учасників експерименту. Так, найбільш поширеними були такі мотиви (причини) оволодіння культурою самопрезентації:

– бажання здобути повагу інших (62%);

– бажання отримати можливість для досягнення успіху (59%);

– прагнення підвищити власну привабливість (47%);

– бажання відчути, що приносиш користь, що твоя присутність необхідна (64%);

– бажання отримати схвалення та повагу від керівництва (41%).

Менш поширеними були такі мотиви:

– прагнення вирішити проблеми з сором'язливістю та заявити про себе (26%);

– бажання зберегти та збільшити владу і вплив на інших (24%);

– прагнення продемонструвати власну обізнаність у певних питання, домогтися визнання власної компетентності (22%);

– бажання навчитися спілкуватися, удосконалити навички взаємодії з іншими (21%);

– бажання змінити думку інших про себе (18%);

– прагнення повести за собою людей, стати для них єдиним авторитетом (12%);

– прагнення підтримати власне почуття унікальності (5%).

Результати діагностики вказують, що з усіх мотивів домінантним є бажання здобути повагу інших людей. Пов'язуємо це з тим, що студенти під час навчання у вищому навчальному закладі, зокрема під час проходження практичної підготовки, переважно вступають у комунікацію здебільшого зі старшими за віком та вищими за соціальним статусом людьми, саме тому головним завданням для них є встановлення міжособистісних зв'язків, домагання поважного становища в колективі.

За рівнями потреби в оволодіння культурою самопрезентації під час навчання у виші студенти розподілилися таким чином. До високого рівня були віднесені студенти, які виявили бажання отримати навички культури самопрезентації, здобути повагу інших, домогтися визнання власної компетентності (19,8% – ЕГ і 19,1% – КГ). Своєю чергою, низка респондентів проявили зацікавленість у отриманні знань, навичок щодо самопрезентаційної культури, бажання навчитися спілкуватися та

вдосконалити навички взаємодії з іншими (34,9% – ЕГ і 33,3% – КГ). Низьку зацікавленість у формуванні культури самопрезентації виявили студенти і експериментальної, і контрольної груп, здебільшого вони не відмітили характерними для себе бажання змінити думку інших про себе, бажання відчути, що приносиш користь, прагнення повести за собою людей, стати для них авторитетом (45,4% – ЕГ і 47,6% – КГ). Результати методики наведено в табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Рівні потреби в оволодінні культурою самопрезентації під час навчання у виші студентів експериментальної та контрольної груп на констатувальному етапі експерименту

Рівні	**Експериментальна група (86 осіб)**		**Контрольна група (84 особи)**	
	Кількість	% від 86	Кількість	% від 84
Високий	17	19,8	16	19,1
Середній	30	34,9	28	33,3
Низький	39	45,4	40	47,6

Узагальнені результати рівнів сформованості мотиваційного критерію культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів експериментальної і контрольної груп на констатувальному етапі експерименту подано в табл. 1.5.

Таблиця 1.5

Рівні сформованості культури самопрезентації студентів експериментальної і контрольної груп за мотиваційним критерієм на констатувальному етапі експерименту

Рівні	**Експериментальна група (86 осіб)**		**Контрольна група (84 особи)**	
	Кількість	% від 86	Кількість	% від 84
Високий	18	20,9	16	19,1
Середній	30	34,9	29	34,5
Низький	38	44,2	39	46,4

Під час дослідження рівня сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів за *когнітивним критерієм* показник наявності знань про сутність самопрезентації ми вивчали за допомогою адаптованої анкети для майбутніх соціальних педагогів щодо наявності в них теоретичних знань щодо самопрезентації (адаптований питальник С. Карасьової) (див. додаток Г). За допомогою вказаної анкети вивчалися наявність та системність фахових самопрезентаційних знань, володіння самопрезентаційними знаннями практичного спрямування, розуміння умов формування культури самопрезентації. Наведемо приклади відповідей студентів на запропоновані питання. Так, відповідаючи на перше запитання „Дати визначення поняттю „самопрезентація" з позиції психології, соціології", більшість студентів експериментальної та контрольної груп мали утруднення в ранжуванні поняття „самопрезентація" з позиції психології та соціології. У найкращому випадку вони давали одне визначення, близьке до позицій психологічної або соціологічної науки. 1,5% студентів не змогли дати визначення цього поняття, відповідь складалася зі слова або словосполучення, які зовсім не характеризували сутність цього поняття. Подібні утруднення студенти мали, відповідаючи на такі питання: обґрунтувати з позиції соціології, психології та культури мовлення комунікативну сутність самопрезентації; охарактеризувати поняття „природна" та „штучна" самопрезентація. Здебільшого відповіді мали характеристику одного поняття та однобічне обґрунтування сутності самопрезентації. Відповідь на запитання „Розкрити, з чого складається імідж сучасного педагога" була більш розгорнутою, студенти висловлювали власне бачення іміджу сучасного працівника освіти, але часто обмежувалися описом зовнішнього вигляду.

Дослідження першого показника за питаннями анкети показало, що невелика кількість студентів добре володіють основними фаховими самопрезентаційними знаннями, змогли дати визначення поняттю

„самопрезентація”, розкрити її структуру та основні характеристики, відповіді були розгорнутими та відображали міжпредметні зв’язки (12,8% – ЕГ і 11,9% – КГ), відповіді студентів, віднесених до середнього рівня, мали різнобічний характер, але правильні відповіді були в межах 30 – 60% від загальної кількості питань (26,8% – ЕГ і 25,0% – КГ), своєю чергою, низький рівень наявності самопрезентаційних знань показали більшість студентів контрольної та експериментальної груп, відповіді студентів були неповними, під час порівняння понять студенти припускалися помилок (60,4% – ЕГ і 63,1% – КГ). Результати діагностики подано в таблиці 1.6.

Таблиця 1.6

Рівні наявності знань про сутність самопрезентації у студентів експериментальної та контрольної груп на констатувальному етапі експерименту

Рівні	**Експериментальна група (86 осіб)**		**Контрольна група (84 особи)**	
	Кількість	% від 86	Кількість	% від 84
Високий	11	12,8	10	11,9
Середній	23	26,8	21	25,0
Низький	52	60,4	53	63,1

Показник володіння теоретичними знаннями з культури самопрезентації майбутнього соціального педагога ми визначали за допомогою розробленого тесту (див. додаток Д). Серед студентів було проведено тестування, що передбачало низку відкритих питань, на які потрібно дати короткі відповіді. На запитання анкети „Які самопрезентаційно важливі особистісні якості мають бути притаманні соціальним педагогам?” студенти давали неконкретні відповіді: „розвинений кругозір”, „повинен бути товариським”, „уміння легко знаходити контакт з людьми” і великого значення надавали зовнішнім рисам культури самопрезентації: ретельність, охайність; стиль, який відповідає певній ситуації; володіння властивостями зовнішнього іміджу. Це деякою мірою правильно, тому що культура

самопрезентації проявляється в зовнішніх формах поведінки: приємна людина, її мовлення, знання. Очевидно, що відповіді студентів були неповними щодо внутрішніх, сутнісних якостей. Студенти змогли навести не більше 2 – 3 якостей, в основному які є загальнолюдськими якостями особистості, а не професійними.

Так, до високого рівня було віднесено студентів, які добре розуміли, якими самопрезентаційними вміннями мають володіти соціальні педагоги, розкривали вплив різноманітних чинників (вік, стать, посада) на успішність самопрезентації (18,6% – ЕГ і 19,1% – КГ). Студенти, віднесені до середнього рівня (25,6% – ЕГ і 26,2% – КГ), частково розкривали питання щодо того, які комунікативні бар'єри виникають найчастіше в процесі професійної діяльності соціального педагога. Помилки спостерігалися під час визначення умов, за яких можливе створення позитивного професійного іміджу соціального педагога. Низький рівень володіння теоретичними знаннями з культури самопрезентації майбутнього соціального педагога показали студенти експериментальної та контрольної груп, що мали утруднення під час характеристики основних вимог до представників професій сфери „людина – людина", не могли дати визначення понять: „культура", „комунікація", „суб'єкт комунікації", „об'єкт комунікації" тощо (55,8% – ЕГ і 54,7% – КГ). Обробка даних тесту дозволила отримати статистичні дані, подані в таблиці 1.7.

Таблиця 1.7

Рівні володіння теоретичними знаннями з культури самопрезентації майбутнього соціального педагога студентами експериментальної та контрольної груп на констатувальному етапі експерименту

Рівні	Експериментальна група (86 осіб)		Контрольна група (84 особи)	
	Кількість	% від 86	Кількість	% від 84
Високий	16	18,6	16	19,1
Середній	22	25,6	22	26,2
Низький	48	55,8	46	54,7

Дослідження когнітивного критерію показало, що знання студентів експериментальної вибірки мають безсистемний характер, під час відповідей на запитання вони спираються більше на власний досвід спілкування та взаємодії з людьми, в окремих випадках звертаються до знань, отриманих під час навчальних занять (табл. 1.8).

Таблиця 1.8

Рівні сформованості культури самопрезентації студентів експериментальної і контрольної груп за когнітивним критерієм на констатувальному етапі експерименту

Рівні	**Експериментальна група (86 осіб)**		**Контрольна група (84 особи)**	
	Кількість	% від 86	Кількість	% від 84
Високий	13	15,1	13	15,5
Середній	21	24,4	22	26,2
Низький	52	60,5	49	58,3

Далі перейдемо до висвітлення результатів діагностування студентів за третім критерієм – *діяльнісним.* У межах вказаного критерію нами був досліджений показник щодо володіння майбутніми соціальними педагогами комунікативною та самопрезентаційною компетентністю. З цією метою застосовано адаптовану методику Г. Трофімової (див. додаток Е), яка містила судження щодо певних сторін самопрезентації зокрема та комунікації загалом. Студенти повинні були самостійно оцінити власний рівень володіння мовленнєвою культурою, невербальною комунікацією, умінням конструювання та реалізації стратегій і тактик самопрезентації.

Як видно з табл. 1.9, упевненість у здатності викликати в аудиторії довіру та прихильність до себе виявила невелика кількість студентів (19,8% – ЕГ і 20,2% – КГ), середній рівень володіння самопрезентаційною культурою та вміння триматися зовні спокійно й упевнено перед аудиторією показала менша половина студентів (38,3% – ЕГ і 38,1% – КГ), не здатність утримувати увагу аудиторії, регулювати силу та темп мовлення та

нерозуміння вікових особливостей аудиторії визнали більшість студентів (41,9% – ЕГ і 41,7% – КГ).

Таблиця 1.9

Рівні володіння комунікативною та самопрезентаційною компетентністю студентів експериментальної та контрольної груп на констатувальному етапі експерименту

Рівні	Експериментальна група (86 осіб)		Контрольна група (84 особи)	
	Кількість	% від 86	Кількість	% від 84
Високий	17	19,8	17	20,2
Середній	33	38,3	32	38,1
Низький	36	41,9	35	41,7

До діяльнісного критерію нами було також віднесено показник володіння культурою самопрезентації, що визначався за допомогою розробленої нами методики експертних оцінок (див. додаток Ж), де експерти (куратори академічних груп) оцінювали наявність у студентів експериментальної та контрольної груп зазначеного вище показника. Ця методика включала 10 ознак володіння культурою самопрезентації, куратори повинні були оцінити певного студента за кожною ознакою відповідно до градації: „ні, це не характерно”, „скоріше характерно”, „характерно”, „цілком характерно”.

Результати показали, що невелику частку студентів куратори оцінили як здатних гнучко змінювати поведінку відповідно до ситуації та демонструвати впевненість у собі (13,9% – ЕГ і 14,3% – КГ), більшу кількість студентів було віднесено до середнього рівня володіння культурою самопрезентації (29,1% – ЕГ і 27,4% – КГ), і найбільшу частину студентів куратори оцінили як не здатних гнучко домовлятися, зокрема на основі компромісу й таких, що демонструють невпевненість у собі (57,0% – ЕГ і 58,3% – КГ).

Результати діагностики подано в таблиці 1.10.

Таблиця 1.10

Рівні володіння культурою самопрезентації студентами експериментальної та контрольної груп на констатувальному етапі експерименту

Рівні	Експериментальна група (86 осіб)		Контрольна група (84 особи)	
	Кількість	% від 86	Кількість	% від 84
Високий	12	13,9	12	14,3
Середній	25	29,1	23	27,4
Низький	49	57,0	49	58,3

Завершуючи діагностування сформованості культури самопрезентації в майбутніх соціальних педагогів за діяльнісним критерієм, наведемо статистичні дані щодо сформованості практичних умінь використання соціального театру як засобу соціально-педагогічного впливу на неповнолітніх, що визначався за допомогою розробленого нами бланку експертних оцінок (див. додаток З), де експертами стали куратори академічних груп та викладачі випускової кафедри за спеціальністю „Соціальна педагогіка”. Запропонована методика передбачала нарахування балів студентам за шістьма показниками: ініціативність у проведенні театралізованих заходів соціальної спрямованості; участь у театралізованих заходах соціальної спрямованості; уміння встановлювати вербальний контакт з глядачами; доцільне (адекватне) використання вербальних засобів самопрезентації (голос, інтонація, швидкість мовлення, будова фраз); правильність використання невербальних засобів самопрезентації (положення рук, поза, погляд); дотримання соціальних норм і правил поведінки під час підготовки та проведення соціального театру. Відповідно до вказаних показників найбільша кількість студентів спеціальності „Соціальна педагогіка” були віднесені до низького рівня (61,6% – ЕГ і 63,1% – КГ), деяку ініціативність у підготовці та проведенні театралізованих постановок показали студенти, віднесені до середнього рівня (27,9% – ЕГ і 27,4% – КГ), найнижчий відсоток студентів було оцінено як здатних доцільно використовувати

вербальні та невербальні засоби самопрезентації, проявляти ініціативність у проведенні театралізованих заходів соціальної спрямованості (10,5% – ЕГ і 7,1% – КГ).

Обробка даних бланка дозволила отримати статистичні дані, подані в таблиці 1.11.

Таблиця 1.11

Рівні практичних умінь використання соціального театру як засобу соціально-педагогічного впливу на неповнолітніх студентами експериментальної та контрольної груп на констатувальному етапі експерименту

Рівні	Експериментальна група (86 осіб)		Контрольна група (84 особи)	
	Кількість	% від 86	Кількість	% від 84
Високий	9	10,5	6	7,1
Середній	24	27,9	25	29,8
Низький	53	61,6	53	63,1

Отримані за зазначеними вище показниками дані дозволили нам визначити рівні сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів за *діяльнісним критерієм* на констатувальному етапі експерименту (див. табл. 1.12).

Таблиця 1.12

Рівні сформованості культури самопрезентації студентів експериментальної і контрольної груп за діяльнісним критерієм на констатувальному етапі експерименту

Рівні	Експериментальна група (86 осіб)		Контрольна група (84 особи)	
	Кількість	% від 86	Кількість	% від 84
Високий	13	15,1	11	13,1
Середній	27	31,4	26	30,3
Низький	46	54,5	47	56,0

Узагальнення діагностичної інформації за всіма трьома критеріями (мотиваційним, когнітивним, діяльнісним) дало можливість представити отриману інформацію про загальний рівень сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів на констатувальному етапі експерименту (див. табл. 1.13).

Таблиця 1.13

Рівні сформованості культури самопрезентації студентів експериментальної і контрольної груп на констатувальному етапі експерименту

Рівні	Експериментальна група (86 осіб)		Контрольна група (84 особи)	
	Кількість	% від 86	Кількість	% від 84
Високий	15	17,5	13	15,5
Середній	26	30,2	26	30,9
Низький	45	52,3	45	53,6

Отже, результати діагностики сформованості культури самопрезентації в майбутніх соціальних педагогів на констатувальному етапі експерименту засвідчили недостатній рівень її сформованості, виходячи з чого була розроблена програма формувального експерименту.

Висновки до розділу 1

Аналіз теоретичних та методологічних засад проблеми формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі дозволив зробити низку узагальнювальних висновків.

1. Теоретико-методологічний аналіз проблеми формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру

в позааудиторній роботі було здійснено за чотирма напрямами наукового пошуку. Перший напрям – аналіз наукової літератури, присвяченої феномену культури самопрезентації (Д. Гугіна, М. Дудкіна, О. Капустюк, С. Карасьова, Є. Крилов, І. Захарова, Т. Спіріна). Предметом вивчення другого напряму був аналіз наукових досліджень, що дають уявлення про підготовку майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі (Л. Вітебський, Ю. Галагузова, Л. Завацька, С. Коношенко, В. Масленникова, Л. Міщик, Т. Пігалова, З. Фалинська, С. Харченко, М. Черкасова). Третій напрям присвячений аналізу наукових джерел, у яких висвітлено проблеми організації позааудиторної роботи зі студентами вищих навчальних закладів (А. Комарова, Ю. Максимчук, І. Карпова, Ю. Мануйлов, А. Мудрик, О. Медведєва, Н. Руденко, Т. Сарафанова, Л. Смеречак). Останній, четвертий, напрям – аналіз наукових досліджень та публікацій щодо театральної педагогіки взагалі та соціального театру зокрема (Д. Будянський, В. Букатов, О. Булатова, Ж. Ваганова, В. Вартанова, Г. Гарипова).

2. Культура самопрезентації соціального педагога – активне визначення своєї позиції щодо створення сприятливого образу в ситуаціях ділової взаємодії, що дозволяє управляти створюваним образом, ураховуючи чинники (вік, стать, національність, віросповідання, соціальний стан реципієнтів тощо), за яких відбувається процес самопрезентації.

3. Потужним засобом формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів може бути соціальний театр, під яким у дослідженні розуміється сучасний вид театралізованої діяльності, що вирішує завдання розширення знань про актуальні соціальні процеси та проблеми; спрямовує на обговорення й осмислення питань, дотичних до життєвих потреб, інтересів; сприяє активізації соціальної взаємодії, розвитку соціального мислення, виробленню соціально-поведінкових навичок та вмінь передбачати різноманітні соціальні ризики й уникати їх. Окрім того, окремо визначено студентський соціальний театр як форму позааудиторної роботи, яка сприяє формуванню професійних умінь і навичок та створює умови для

підвищення рівня саморозкриття, самовираження та культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів.

4. Формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру доцільно здійснювати в процесі позааудиторної роботи у вищому навчальному закладі, під якою розуміється робота, що спирається на професійні інтереси студентів; тісно пов'язана з навчальним процесом; відбувається у вільний час студента в стінах вищого навчального закладу або поза ним; має вихід на наукову діяльність студентів; задовольняє потребу у творчій праці та створює можливості для формування особистості з високим рівнем культури самопрезентації. Потенціал позааудиторної діяльності з формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів полягає в гуманістичній спрямованості виховного процесу, побудованого на використанні різних форм, методів, засобів, які сприяють розвитку здібностей, пізнавальної і творчої активності; в можливості будувати процес розвитку культури самопрезентації на принципах довіри, толерантності, співпраці, вільних взаємин і спілкування; у свободі самовираження в умовах доступного культурно-розвивального середовища вищого навчального закладу. Позааудиторна діяльність зі студентами має великі виховні можливості і є невід'ємною частиною процесу якісної підготовки фахівців. Ефективність виховної роботи з формування культури самопрезентації в майбутніх соціальних педагогів забезпечується залученням студентів до різноманітних форм позааудиторної діяльності та посиленням виховного потенціалу позааудиторної діяльності шляхом створення спеціальних соціально-педагогічних умов.

5. Виділено такі критерії сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів: *мотиваційний критерій* (усвідомлення майбутніми соціальними педагогами необхідності оволодіння культурою самопрезентації, зацікавленість у розвитку професійних здібностей, бажання оволодіти культурою самопрезентації); *когнітивний критерій* (констатує наявність знань щодо культури самопрезентації майбутніх соціальних

педагогів); *діяльнісний критері*й (сукупність умінь та навичок, пов’язаних з культурою самопрезентації). Відповідно до критеріїв сформульовані показники та рівні сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів.

6. З метою визначення наявного рівня сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів проведено діагностування студентів експериментальної та контрольної груп, результати якого засвідчили недостатність рівня сформованості досліджуваного процесу і в експериментальній, і в контрольній групі, що зумовлює необхідність розробки та впровадження соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у досвід роботи вищих навчальних закладів.

Матеріали розділу відображено в публікаціях автора [28; 30; 31; 38; 39; 40; 42;].

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА УМОВ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНОГО ТЕАТРУ В ПОЗААУДИТОРНІЙ РОБОТІ

2.1. Розробка соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі

Актуальним і пріоритетним завданням освіти в сучасних умовах є розвиток творчих здібностей, креативного мислення, самостійності, що дозволить молодій людині вільно орієнтуватися в реаліях насиченої та різноманітної картини світу. Сучасне суспільство відчуває потребу у творчих, креативних особистостях, бо саме вони володіють більш високим рівнем адаптації до нових умов життя, що більшою мірою відповідає сучасному світу, який постійно змінюється та оновлюється. Саме цим виправдано увагу педагогічної науки до проблеми розвитку творчого, креативного потенціалу студентів засобами створення відповідних педагогічних умов.

Вивчення соціально-педагогічної, психологічної літератури показало недостатнє вивчення проблеми ефективного навчання навичок культури самопрезентації в межах соціальної педагогіки. Саме тому є актуальним вивчення додаткових джерел інформації із суміжних сфер знань. У своєму дослідженні звертаємося до театральної педагогіки, оскільки театралізована діяльність, на нашу думку, є одним з активних засобів, що дозволяють особистості здійснювати пошук свого справжнього Я, що сприяє розвитку структури самосвідомості в найбільш цілісному вигляді, а також набуттю навичок адекватного самовираження свого Я й досвіду конструктивної

поведінки в суспільстві. Робота з пізнання та презентації себе у творчій атмосфері театралізованого середовища дозволяє її учасникам глибше розкрити свої творчі можливості, широко експериментуючи зі своєю ідентичністю, знаходячи й висловлюючи себе в безпечній для особистості обстановці, відчуваючи необхідну підтримку з боку інших учасників та педагогів.

Так, Ю. Бабанський зазначав, що будь-яка педагогічна система може успішно функціонувати тільки при дотриманні відповідних умов [13].

У нашому дослідженні соціально-педагогічні умови повинні забезпечувати досягнення поставленої мети – формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі. Виходячи з цього, для визначення їх необхідно: по-перше, розглянути сутність словосполучення „соціально-педагогічні умови”; по-друге, уточнити умови формування культури самопрезентації; по-третє, проаналізувати та визначити характеристики освітнього процесу, які сприяють формуванню загальної компетентності особистості та її особистісних характеристик, від яких залежить ефективність та успішність оволодіння культурою самопрезентації.

Зовнішні, або соціально-педагогічні, умови педагогічного процесу створюються макросередовищем (суспільством) і мікросередовищем (у нашому випадку – вищий навчальний заклад, факультет, кафедра, група, колектив за місцем навчання), а внутрішні умови, або психологічні, притаманні самій особистості.

М. Квітков виділяє три основні групи чинників, що впливають на процес самореалізації студента в діяльності: 1) внутрішні (психологічні); 2) зовнішні (соціальні); 3) педагогічні [125, с. 11].

Внутрішні (психологічні) чинники забезпечують внутрішній механізм самореалізації особистості, який представлений комплексом актуальних потреб студента, серед яких потреба в самовираженні є передумовою самореалізації, а самовираження – найважливішим її аспектом.

До зовнішніх (соціальних) чинників належить соціальне мікросередовище студента – сімейно-побутове, освітнє й неформальне, які, з одного боку, надають визначальний, але неоднозначний вплив на розвиток особистості студента та перспективи його самореалізації; з іншого – створюють передумови для педагогічної взаємодії представників всіх мікросередовищ, спрямованої на успішність самореалізації особистості.

Педагогічні чинники формують зовнішній механізм самореалізації і спрямовані на оволодіння актуальними соціально-психологічними знаннями, на розкриття потенційних можливостей студента у професійній діяльності, на практичне втілення суб'єктивних якостей студента в цій діяльності, на формування рефлексивної позиції і зворотного зв'язку.

Соціально-педагогічні умови формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів, з нашого погляду, не можна не пов'язувати з їхньою пізнавальною діяльністю, оскільки згідно з ідеями, висвітленими в першому розділі цього дослідження, навички самопрезентації є набутими і відіграють одну з ключових ролей у процесі соціалізації особистості студента. Пізнавальна діяльність особистості як основна діяльність, притаманна певному віку, веде до змін у самому суб'єкті (Д. Ельконін), зумовлює найголовніші зміни в психологічних особливостях особистості на цій стадії розвитку (О. Леонтьєв). У процесі цієї діяльності шляхом створення особливих обставин і обстановки освоєння стратегій і тактик комунікації, які в подальшому будуть застосовані в соціальній діяльності студента, здійснюється його успішна самопрезентація.

Почнемо визначення соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації з розгляду сутності словосполучення „соціально-педагогічні умови".

Проаналізуємо основні риси й ознаки поняття „умова" в різних аспектах. У довідковій літературі „умова" розуміється як:

– обставина, від якої щось залежить;

– правила, встановлені в певній галузі життєдіяльності;

– обстановка, у якій щось відбувається [218, с. 588].

Філософське трактування поняття „умова” позв’язується з відношенням предмета до явищ, які його оточують, без яких він існувати не може: „те, від чого залежить щось інше (що зумовлюється); суттєвий компонент комплексу об’єктів (речей, їх станів, взаємодій), з наявності якого з необхідністю випливає існування цього явища” [326, с. 707].

У психології досліджуване поняття зазвичай подається в контексті психічного розвитку й розкривається через сукупність внутрішніх і зовнішніх причин, що визначають психологічний розвиток людини, прискорюють або уповільнюють його, що впливають на процес розвитку, його динаміку й кінцеві результати [212, с. 270 – 271].

Педагоги займають схожу з психологами позицію, розглядаючи умову як сукупність змінних природних, соціальних, зовнішніх і внутрішніх впливів, що впливають на фізичний, моральний, психічний розвиток людини, її поведінку, виховання й навчання, формування особистості (В. Полонський) [246, с. 36].

Специфічною рисою поняття „педагогічні умови” є те, що воно містить у собі елементи всіх складників процесу навчання й виховання: мета, зміст, методи, форми, засоби. В. Андреєв уважає, що педагогічні умови – це „обставини процесу навчання, які є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання та застосування елементів змісту, методів, а також організаційних форм навчання для досягнення певних дидактичних цілей” [7].

На думку Є. Бехтенової, педагогічні умови – якісна характеристика основних чинників, процесів і явищ освітнього середовища, яка відображає провідні вимоги до організації діяльності [20]. При цьому позитивний вплив педагогічного процесу забезпечується сукупністю „впливу проведених занять, їх змісту, методики, стилю викладання, особистості викладачів” на діяльність інших [Там само].

В. Смирнов пропонує розділити все різноманіття умов ефективності

педагогічної діяльності на об’єктивні й суб’єктивні [287].

Суб’єктивні умови:

– наявність у суб’єкта діяльності вираженої потреби і стійких мотивів її здійснення, прийняття ним мети й програми діяльності;

– досвід організації та здійснення діяльності: теоретична підготовленість, сформованість умінь і практичних дій та операцій;

– відповідність змісту й характеру діяльності індивідуальним особливостям суб’єкта;

– емоційно-психологічний і фізичний стан суб’єкта діяльності.

Об’єктивні умови:

– організаційні та середовищні: переконливе мотивування й чітка постановка мети діяльності, раціональне планування, організація контролю, об’єктивна оцінка; сприятливий морально-психологічний клімат у групі; відповідні прийнятим нормам виробничо-побутові та санітарно-гігієнічні умови діяльності;

– ресурсні умови: матеріально-технічне, інформаційне та кадрове забезпечення діяльності (компетентні керівники та організатори, співвиконавці, виконавці) [Там само].

У своєму дослідженні С. Карасьова під педагогічними умовами розуміє певну організацію освітнього процесу, характеристики якого задаються провідними принципами – методологічними орієнтирами навчання, виховання й розвитку студентів, і містять педагогічні засоби, форми і методи, вимоги до інформаційного змісту освіти й до особливостей педагогічної взаємодії, психологічного мікроклімату, поведінки й діяльності суб’єктів освітнього процесу, сукупність яких забезпечує ефективність формування готовності до самопрезентаційної діяльності [121].

Своєю чергою, соціально-педагогічні умови в сучасній науці в узагальненому вигляді визначаються як „зовнішні обставини, чинники, що зумовлюють істотний вплив на протікання педагогічного процесу, тією чи тією мірою свідомо сконструйованого педагогом, інтенціонально передбачає,

але не гарантує певний результат процесу” [26, с.132].

На основі поданого вище аналізу структури, ознак та характеристик досліджуваного поняття розглядаємо *соціально-педагогічні умови формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів* як спеціально організоване сприятливе середовище, сукупність чинників якого спрямована на прискорення процесів розвитку, виховання та навчання для досягнення поставленої соціально-педагогічної мети – формування культури самопрезентації.

Спираючись на науково-теоретичний аналіз психолого-педагогічних досліджень вітчизняних та зарубіжних педагогів-науковців і практиків з проблеми самопрезентації особистості та професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах, а також на їх подальшу практичну професійну діяльність, нами були визначені соціально-педагогічні умови успішного формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі.

Першу соціально-педагогічну умову ми визначаємо як **створення сприятливого психологічного мікроклімату для формування культури самопрезентації під час позааудиторної роботи майбутніх соціальних педагогів**.

Розглянемо основні положення, на яких ґрунтується розробка цієї соціально-педагогічної умови. Перш за все з’ясуємо, що саме вкладають у поняття сприятливого психологічного мікроклімату науковці.

О. Образцова мікроклімат колективу визначає як „особливості морально-етичного і психологічного стану взаємин дітей з однолітками, дітей і дорослих в певному колективному співтоваристві” [214, с. 37]. Авторка додає, що мікроклімат складається під впливом спеціально керованих та некерованих чинників, до яких можна віднести: рівень розвитку суспільства; сукупність економічних, культурних, політичних умов; задоволеність роботою яку виконуєш; вік членів колективу тощо [Там само, с. 38 – 39].

Подібних поглядів дотримується Н. Хованець, розглядаючи

сприятливий мікроклімат у педагогічному колективі. Він пропонує таке визначення поняття „соціально-психологічний клімат” – це „стан міжособистісних стосунків, що виявляється в сукупності психологічних умов, які сприяють або перешкоджають продуктивній діяльності колективу” [333, с. 2].

Виходячи з мети та завдань нашого дослідження, спираємося на визначення психологічного клімату, запропоноване Н. Анікеєвою. На думку дослідниці, психологічний клімат – це „емоційно-психологічний настрій колективу, у якому на емоційному рівні відображаються особисті та ділові взаємини членів колективу, що визначаються їхніми ціннісними орієнтаціями, моральними нормами та інтересами” [8].

Саме це визначення буде використовуватися в подальшому в нашій роботі.

Визначившись із сутністю мікроклімату, перейдемо до обговорення актуальності його створення в студентському колективі. Вивчення наукових праць з означеної проблеми [45; 144] дає підстави стверджувати, що психологічний мікроклімат був предметом вивчення багатьох науковців.

Уважаємо за потрібне зазначити, що на доцільність створення сприятливого психологічного мікроклімату в студентській групі вказувала немала кількість науковців [45; 144; 190; 198]. Більш детально зупинимось на деяких з них, що становлять інтерес для нашого дослідження.

Так, Т. Годованюк, досліджуючи методику індивідуального навчання історії математики студентів педагогічних університетів, розглядає сприятливий психологічний мікроклімат як одну з основ навчання та виховання в системі студент – викладач – засоби навчання. Поділяємо думку автора про необхідність реалізації засобів та умов навчання і виховання студентів з метою створення сприятливого мікроклімату у взаєминах між студентами та викладачами, що, своєю чергою, дасть очікувані позитивні результати роботи [68].

Практично значущою для обґрунтування цієї соціально-педагогічної

умови є робота О. Макагон, де розглянуто сприятливе навчально-виховне середовище як таке, у якому взаємодія всіх суб'єктів педагогічного процесу має своїм результатом їхнє духовне, інтелектуальне, моральне, естетичне, фізичне взаємозбагачення, сприяє розвитку творчого потенціалу, самореалізації особистості, формує готовність до особистісного самовдосконалення, забезпечує реалізацію співтворчості в межах гуманістичної парадигми [187, с. 6 – 7]. Автор наголошує на тому, що саме створення сприятливого мікроклімату в колективі сприятиме формуванню особистості і студентів, і викладачів; зможе забезпечити взаєморозуміння, довіру, розвиток гармонійних взаємин між усіма суб'єктами педагогічного процесу, тобто вміння погоджувати своє життя з іншими на підставі довіри й спільної відповідальності [Там само, с. 9 – 11].

Для того, щоб краще розуміти умови, у яких формується сприятливий мікрокрімат, розглянемо ознаки та складники цього поняття.

Вивчення психолого-педагогічної літератури [115; 175; 187; 193; 197; 214; 217; 341] дозволяє виокремити такі ознаки сприятливого психологічного мікроклімату:

– довіру і високу вимогливість членів колективу один до одного;

– доброзичливу й ділову критику;

– вільне висловлення власної думки під час обговорення нагальних проблем;

– демократичний стиль керівництва та відсутність тиску керівника на підлеглих;

– достатню поінформованість членів колективу про завдання, які стоять перед колективом і поточний стан справ;

– високий ступінь емоційного зв'язку та взаємодопомоги;

– прийняття кожним членом колективу відповідальності за стан справ.

Ці ознаки нами будуть взяті за основу при організації експериментальної роботи з формування культури самопрезентації засобами соціального театру в позааудиторній роботі.

Значущою щодо розуміння структури психологічного мікроклімату для нас є робота В. Шепель, у якій виділено три компоненти:

– соціальний клімат – визначається усвідомленням спільних цілей і завдань групи;

– моральний клімат – визначається прийнятими і сталими моральними цінностями групи;

– психологічний клімат – це неофіційні відносини, які складаються між членами групи і значно впливають на її працездатність [350, с. 64].

Не можна не погодитися з автором, що тільки оптимізація кожного елемента комплексного поняття психологічного клімату призводить до довірливої атмосфери в колективі.

Корисним для розробки програми формувального етапу експерименту є твердження Б. Ломова, що до складу психологічного клімату входить: система міжособистісних взаємин (дружба, симпатія, антипатія); психологічні механізми взаємовпливу і взаємодії людей у групі (наслідування, сприяння, співпереживання, емоційне зараження); взаємна вимога членів групи один до одного, загальний для групи стиль спільної трудової діяльності, загальний настрій, емоційна, вольова та інтелектуальна єдність колективу [180].

Спираючись на власний досвід роботи зі студентськими групами, уважаємо за потрібне зазначити, що індивідуально-психологічні особливості членів групи під час планування й здійснення спільної діяльності трансформуються під впливом складної міжособистісної взаємодії, формуючи, своєю чергою, особистісні властивості члена групи. Сформовані у виробничій групі ділові та емоційні стосунки є об’єктивними умовами взаємодії в процесі спільної діяльності і спілкування, вимагають від членів групи цілком певної поведінки і, отже, без сумніву впливають на формування тих рис його характеру, у яких виражається ставлення до діяльності та до інших членів групи.

Отже, від здатності людини створювати адекватний образ себе (уміння

самопрезентації) для інших залежить успішність її взаємодії з оточенням. До засобів самопрезентації людини можна віднести і способи виконання нею діяльності, манеру поведінки. При цьому поведінкові акти в процесі самопрезентації „можуть бути різного ступеня усвідомленості та цілеспрямованості, але всі вони слугують трансляції інформації про себе оточуючим людям в процесі комунікації” [329, с. 417]

Саме тому мікроклімат, сформований у студентському колективі, повинен бути сприятливим і націленим на розвиток і окремого індивіда, і на розвиток усього колективу загалом.

Крім того, під час розробки окресленої соціально-педагогічної умови ми пам’ятали, що психологічний клімат має два рівні. Перший рівень – динамічний, мінливий, що коливається (щоденний настрій студентів на процес навчання, їхній певний психологічний настрій). Для опису цього рівня науковці [115; 217] використовують поняття „психологічна атмосфера”. Досвід практичної роботи доводить, що вона залежить від багатьох параметрів навколишнього середовища, може змінюватися протягом дня, впливати на настрій і працездатність студентів. Але вже накопичення кількісних змін у психологічній атмосфері веде до переходу її в інший якісний стан, до зміни в другий статичний, відносно сталий рівень у психологічному кліматі.

Вивчення психолого-педагогічної літератури [8; 187; 328; 333; 350] дозволило виділити чотири параметри, що визначають успішність та ефективність формування сприятливого психологічного макроклімату в студентському колективі: залученість, узгодженість, адаптивність і спрямованість на місію.

Розглянемо кожний параметр детальніше. Залученість має на увазі: делегування повноважень, створення єдиної команди й розвиток кожного студента. У такому колективі всі від керівництва до студентів відчувають залученість у процес прийняття рішень, які впливають на їхню життєдіяльність, і усвідомлюють свою причетність до цілей колективу.

Узгодженість розуміємо як джерело стійкості та внутрішньої цілісності колективу, заснованої на спільному баченні. Діяльність колективу заснована на досить міцній, добре скоординованій і інтегрованій внутрішній (корпоративній) культурі. Своєю чергою, адаптивність проявляється у відкритості до інновацій, ефективному управлінні внутрішніми змінами в колективі. Й останній параметр – спрямованість на реалізацію місії передбачає наявність у свідомості членів колективу чіткого зв'язку між їхніми власними завданнями і кінцевими стратегічними цілями, тобто чітке розуміння свого призначення, напрямів розвитку та бачення майбутнього.

Описані вище параметри будуть узяті за основу для розробки та впровадження формувального етапу експерименту.

У ході обґрунтування цієї соціально-педагогічної умови ми дійшли висновку, що сприятливий психологічний клімат не формується сам собою. Ми розуміємо, що це результат наполегливої, цілеспрямованої і тривалої праці всього колективу, результат добре спланованої та організованої діяльності, при цьому важливе місце у формуванні сприятливого клімату відводимо педагогам.

На наш погляд, у створенні сприятливого мікроклімату студентської групи важливу роль відіграє куратор. Базовою підставою, на якій будується виховна робота куратора, є завдання згуртування студентського колективу, формування сприятливого психологічного клімату всередині колективу, активна участь батьків у житті своїх дітей, підвищення мотиваційної сфери студентів. Формування сприятливого психологічного мікроклімату в групі необхідно розглядати через гармонізацію відносин у колективі, розвиток культури толерантності. Саме під час навчання в сприятливому мікрокліматі очікується, що в студентів сформується культура міжособистісних взаємин, терпимість до людей іншої статі, віку, національності, соціального стану [201].

Спираючись на власний педагогічний досвід та вивчення психолого-педагогічної літератури [175; 187; 193; 217; 328; 333; 342], уважаємо, що для

створення сприятливого психологічного мікроклімату куратору студентської групи необхідно:

– розуміти, що психологічний клімат – це результат спільної діяльності студентів і куратора, їхньої міжособистісної взаємодії;

– пам’ятати про те, що суб’єктивна задоволеність кожного студента умовами і змістом навчання у вищому навчальному закладі, своїм статусом і сформованими відносинами в групі і з викладачами – це дуже важливий показник, що дозволяє судити про стан психологічного мікроклімату і чинник, що впливає на загальний характер взаємин у групі;

– ураховувати полярний характер такого показника, як задоволеність, оскільки одні й ті самі умови цілком влаштовують одну людину й абсолютно не влаштовують іншу (на психологічному рівні задоволеність виражається співвідношенням суб’єктивної оцінки того, що людина віддає групі, і того, що вона від неї отримує натомість);

– усвідомлювати, що в кожного студента є власне внутрішнє ставлення до тієї діяльності, яку він виконує, і до тих людей, які його оточують, а також власна установка на навчання, групу, вищий навчальний заклад. Вона визначається вихованням, соціальним оточенням, життєвим досвідом. Сукупність установок усіх членів групи (установки на доброзичливість і співробітництво або, навпаки, ворожість, неприязнь, самоізоляцію) створює загальну психологічну обстановку. Ніщо так не заважає справі, як постійна відсутність настрою для роботи і ворожість з боку однокурсників. Тоді мотивація до навчальної діяльності різко падає;

– знати, що існують певні чинники впливу групи на окремого її члена, які мають і позитивний, і негативний характер.

Крім того, Т. Матерова [197, с. 10] пропонує певні умови, що сприяють ефективності впливу педагогів на психологічний клімат у колективі вихованців, до них належать такі:

– особистісні якості педагогів (відкритість, прихильність до вихованців, почуття гумору, ініціативність, комунікабельність, креативність);

– професійні якості педагогів (теоретична і методична озброєність);

– орієнтація педагогів на емоційний комфорт вихованців, що є наслідком особистісної та професійної підготовленості до дій, формує сприятливий психологічний клімат.

Педагогам необхідно розуміти, що мікроклімат групи, оптимальний за своїми параметрами, не виникає спонтанно, а є підсумком систематичних виховних впливів на групу та її окремих членів, здійснення спеціальних заходів, спрямованих на оптимізацію життєдіяльності групи. Становлення сприятливого соціально-психологічного клімату групи відбувається поступово, у ході спільної трудової та творчої діяльності, як наслідок спільних переживань з приводу загальних подій і дій, „обміну" емоційними станами й формування ситуативних суспільних настроїв, які становлять основу щодо сталого клімату групи. Оптимальним можна вважати такий соціально-психологічний клімат, коли інтегральний емоційний стан групи сприяє досягненню високих результатів спільної діяльності і характеризується найбільш позитивним психологічним самопочуттям членів групи [8].

Ще А. Макаренко зазначав, що „особистість, яка цінує свій колектив і прагне в ньому працювати, легше піддається його впливу, охочіше приймає його вимоги і норми" [188]. Саме комфортність, захищеність, мотивація до оволодіння новими знаннями та навичками, упевненість у своїх силах, яку відчуває член студентського колективу, має велике значення в успішності проведення тих чи тих педагогічних прийомів і методів, спрямованих на формування культури самопрезентації.

Саме тому одним із чинників поліпшення мікроклімату в студентському колективі, на якому ми хочемо зупинитись детальніше, є формування особливих мотивів, що поєднують суспільно значущі, корпоративні та особисті інтереси, мотиви. Мотиви – це те, що спонукає до діяльності. Мотиви є потужними регуляторами поведінки, вони впливають на процеси цілей освіти, стиль діяльності й методів, що застосовуються.

Так, В. Суртаєв визначив ієрархію мотивів участі молоді в самодіяльній художній творчості (як одного з видів позааудиторної роботи). Провідне місце в ній займають мотиви, пов'язані з художніми інтересами; другою за ступенем поширеності є група мотивів, пов'язана з орієнтацією молоді на участь у самодіяльному колективі як центрі спілкування; третя група мотивів – орієнтація на відпочинок (рекреацію) як зміну видів діяльності; четверта група мотивів пов'язана з реалізацією потреб престижного характеру (бути поміченими, схваленими іншими людьми, глядачами, друзями, товаришами по роботі, навчанню); п'ята група мотивів носить компенсаторний характер [303, с. 130 – 131].

Тобто саме зацікавленість кожного студента у формуванні культури самопрезентації, розуміння необхідності отримання нових знань та вмінь, бажання власного професійного зростання шляхом оволодіння культурою самопрезентації, упевненість у тому, що вся група націлена на досягнення однієї мети, створює той самий сприятливий психологічний мікроклімат, який є підґрунтям для успішного формування культури самопрезентації.

Крім того, виходячи з предмета нашого дослідження, влучним є використання технології педагогічного коучингу, що заснована на індивідуальній педагогічній допомозі, яка передбачає сприяння з боку педагога студенту у відновленні його можливостей використання своїх внутрішніх, а також суміжних і зовнішніх ресурсів, наявних у його індивідуальній ситуації для вирішення завдань соціального функціонування та вікового розвитку [211].

Головною особливістю коучингу є його прикладна спрямованість і опора на навички міжособистісної взаємодії. Таке розуміння коучингу дозволяє розглядати його в якості методу активізації внутрішніх ресурсів майбутніх соціальних педагогів з метою більш ефективного здійснення ними пізнавальної діяльності в ході оволодіння культурою самопрезентації.

Для обґрунтування окресленого напряму корисною є робота Т. Козиревої, у якій авторка, досліджуючи умови організації соціальної

творчості студентів вищого навчального закладу під час позааудиторної роботи, уважає доцільним використовувати педагогічний коучинг як:

– технологію, яка переміщує студента із зони проблем в зону ефективного вирішення;

– консультування вихованців щодо найбільш ефективного досягнення ділових і особистих цілей;

– технологія розвитку здібностей для досягнення цілей у різних сферах життя;

– відмову дорослого від експертної позиції, створення умов для прийняття студентами самостійного рішення [131].

Саме технологія коучингу знімає з викладача роль керівника, робота якого зводиться до видачі певних команд і завдань та дозволяє підійти до управлінських функцій як партнера щодо знаходження оптимальних шляхів вирішення питань, що виникли. Партнерська взаємодія дозволяє продемонструвати довіру потенціалу студентів, делегувати певні управлінські функції студентському активу, що розкриває потенціал особистості студента та викликає відповідальність за рішення, які приймаються, і взагалі за спільну справу.

Автори підручника „Педагогічний коучинг” розглядають це поняття як технологію „постійного вдосконалення професіоналізму педагогічного працівника, що сприяє ефективній партнерській взаємодії суб’єктів навчального процесу, спрямована на досягнення ними цілей, забезпечення самостійності та ефективності в прийнятті рішень особистісного та професійного характеру” [231]. Використання педагогічного коучингу активізує самостійну творчу діяльність студентів, викликає особисту зацікавленість студента у навчанні та розвитку своїх якостей.

Отже, психологічний мікроклімат є невід’ємною характеристикою студентського колективу і має найважливіше значення для особистісного розвитку майбутнього соціального педагога. Сприятливий психологічний мікроклімат у колективі – це сукупність характеристик групи, переважаючий

і стійкий настрій колективу, характер взаємин у ньому, які сприятливо впливають на членів цього колективу, сприяють позитивному вирішенню наявних проблем. У нашому дослідженні ми спираємося на підхід, який дозволяє нам стверджувати, що сприятливий мікроклімат допомагає повноцінному розвитку майбутніх соціальних педагогів, отже, його створення в групі є важливим компонентом педагогічної роботи, оскільки психологічно здорові, творчі, впевнені у своїх силах люди становлять особливу цінність для сучасного суспільства.

Означену соціально-педагогічну умову розглядаємо як підґрунтя для організації описаних нижче умов та всієї роботи з формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі.

Другу соціально-педагогічну умову ми визначили як **застосування інтерактивних технологій у процесі формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі.**

Вибір означеної соціально-педагогічної умови зумовлений тим, що навчання з використанням інтерактивних освітніх технологій передбачає відмінну від звичної логіки освітнього процесу: не від теорії до практики, а від формування нового досвіду до його теоретичного осмислення через застосування.

Використання інтерактивних технологій навчання передбачає активні форми і методи роботи, а також включення в процес навчання особистісного досвіду студентів і самостійної діяльності, під час якої викладач бере активну участь у ролі партнера і консультанта, який спрямовує роботу.

Уважаємо за доцільне розпочати обґрунтування зазначеної соціально-педагогічної умови з визначення поняття „інтерактивні технології”.

Перш за все розглянемо, який зміст науковці вкладають у дефініцію „технологія навчання”. Так, Н. Кошечко визначає технології навчання та викладання (соціально-педагогічні) як чіткий логічний змодельований алгоритм дій студента та викладача, спрямований на досягнення мети

[155, с. 17].

Як спосіб реалізації змісту навчання, передбаченого навчальними програмами, що представляє систему форм, методів і засобів навчання, що забезпечує найбільш ефективне досягнення поставлених цілей, розглядає технологію навчання С. Ступіна [300, с. 9].

Дотичним до нашого дослідження є запропоноване В. Беспальком визначення технології навчання – сукупність засобів і методів відтворення теоретично обґрунтованих процесів навчання і виховання, що дозволяють успішно реалізовувати поставлені освітні цілі, а також як проект педагогічної системи, що реалізується на практиці [18, с. 78].

Під час розробки та реалізації цієї соціально-педагогічної умови будемо виходити з того, що технологія (технологічний процес) характеризується трьома ознаками:

– поділом процесу на взаємопов’язані етапи;

– координованим і поетапним виконанням дій, спрямованих на досягнення бажаного результату (поставленої мети);

– однозначністю виконання включених у технологію процедур і операцій, що є неодмінною й вирішальною умовою досягнення результатів, адекватних поставленій меті.

Розглянемо другий складник поняття „інтерактивні технології”, а саме визначення змісту інтерактивності.

Початком до використання в педагогіці і психології терміна „інтерактивність” слугувало формулювання теорії американського філософа і соціолога Дж. Міда про формування необхідних якостей особистості в умовах спілкування і взаємодії з іншими людьми.

Як відзначає М. Огольцова [216], інтерактив – це почергова взаємодія сторін (від передачі інформації до вироблення дії), під час якої кожне висловлювання або реакція учасників взаємодії відбувається і з урахуванням власних висловлювань або дій, і з урахуванням висловлювань або дій іншого.

С. Титова [310] розглядає інтерактивність як процес комунікації

(можливість спілкуватися, висловлюючи свою думку і дізнаючись думку партнера по спілкуванню), і як процес будь-якої дії або впливу (здатність людини активно впливати на зміст, зовнішній вигляд і тематичну спрямованість).

З погляду М. Петренко, термін „інтерактивність" використовується при описі методів навчання, заснованих на активних характеристиках особистості, що виявляються в її діяльності [234].

Отже, інтерактивні технології – це спосіб організації пізнавальної діяльності студентів, що передбачає створення комфортних умов навчання, при яких студент відчуває свою успішність, свою інтелектуальну спроможність, що робить продуктивним сам процес навчання і дає можливість кожному індивіду повністю розкрити себе, свої задатки, розвивати творчі здібності та самореалізуватися як особистість.

Розібравшись із сутністю поняття „інтерактивні технології", перейдемо безпосередньо до розгляду різноманітних інтерактивних форм та методів.

Дослідник А. Панфілова пропонує таку класифікацію інтерактивних методів навчання [229]:

– радикальні – прагнення перебудувати навчальний процес на основі використання комп'ютерних технологій (дистанційне навчання, віртуальні семінари, конференції, ігри та ін.);

– комбінаторні – з'єднання раніше відомих елементів (лекція-діалог, лекція удвох і т. ін.);

– модифікувальні (вдосконалювальні) – поліпшення, доповнення наявної методики навчання без значної її зміни (наприклад, ділова гра).

Своєю чергою, дослідники Т. Паніна та Л. Вавилова пропонують класифікацію, за якою інтерактивні методи навчання об'єднуються за трьома групами [226]:

– дискусійні: діалог, групова дискусія, розбір ситуацій з практики;

– ігрові: дидактичні і творчі ігри, зокрема ділові та рольові, організаційно-діяльні ігри;

– тренінгові: комунікативні тренінги, сенситивні тренінги (спрямованість на формування образної та логічної сфер свідомості).

Відповідно до мети та завдань нашого дослідження становлять інтерес виділені С. Харченком активні методи навчання: вирішення соціальних і педагогічних завдань, аналіз проблемних ситуацій, ділові ігри. Запропоновані активні методи навчання певною мірою імітують професійну діяльність майбутніх соціальних педагогів та зумовлюють особливості взаємодії викладачів та студентів [332, с. 289].

У процесі вибору необхідних інтерактивних технологій для формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів будемо виходити з того, що найпоширенішими серед викладачів є такі інтерактивні форми:

– круглий стіл (дискусія, дебати);

– мозковий штурм (брейнсторм, мозкова атака);

– case-study (аналіз конкретних ситуацій, ситуаційний аналіз);

– майстер-класи;

– робота в малих групах;

– навчальні ігри (рольові, імітаційні, ділові, освітні та ін.);

– використання громадських ресурсів (запрошення фахівця, екскурсії);

– соціальні проекти та інші позааудиторні форми навчання (змагання, фільми, вистави, виставки та ін.);

– інтерактивна лекція із застосуванням відео- і аудіоматеріалів;

– сократичний діалог;

– обговорення складних і дискусійних питань і проблем (займи позицію, шкала думок, ПОПС-формула);

– „дерево рішень”, „аналіз казусів”, „переговори і медіація”, „сходи і змійки”;

– тренінги та ін. [14; 56; 109; 200].

У контексті обґрунтування сутності і змісту інтерактивних технологій формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів

значущою для нас є праця „Сучасні засоби активізації навчання”, у якій автори Т. Паніна та Л. Вавилова [226] виділяють такі загальні результати й ефекти застосування інтерактивних технологій під час навчання:

1. Інтерактивні методи навчання дозволяють інтенсифікувати процес розуміння, засвоєння і творчого застосування знань при вирішенні практичних завдань. Ефективність забезпечується за рахунок більш активного включення учасників у процес не тільки отримання, але і безпосереднього („тут і тепер”) використання знань. Якщо форми і методи інтерактивного навчання застосовуються регулярно, то в учасників формуються продуктивні підходи до оволодіння інформацією, зникає страх висловити неправильне припущення (оскільки помилка не тягне за собою негативної оцінки) і встановлюються довірливі стосунки з викладачем.

2. Інтерактивне навчання підвищує мотивацію й залучення учасників до вирішення обговорюваних проблем, що дає емоційний поштовх до подальшої пошукової активності учасників, спонукає їх до конкретних дій, процес навчання стає більш осмисленим.

3. Інтерактивне навчання формує здатність мислити нестандартно, по-своєму бачити проблемну ситуацію, виходи з неї; обґрунтовувати свої позиції, свої життєві цінності; розвиває такі риси, як уміння вислуховувати іншу думку, співпрацювати, вступати в партнерське спілкування, виявляючи при цьому толерантність і доброзичливість щодо своїх опонентів.

4. Інтерактивні методи навчання дозволяють здійснити перенесення способів організації діяльності, отримати новий досвід діяльності, її організації, переживань. Інтерактивна діяльність забезпечує не тільки приріст знань, умінь, навичок, способів діяльності і комунікації, а й розкриття нових можливостей студентів, є необхідною умовою для отримання й удосконалення компетентностей через включення учасників освітнього процесу в осмислене переживання індивідуальної та колективної діяльності для накопичення досвіду, усвідомлення і прийняття цінностей.

5. Використання інтерактивних технологій навчання дозволяє

здійснити контроль за засвоєнням знань і вмінь, застосовувати отримані знання, уміння та навички в різних ситуаціях більш гнучким і гуманним способом.

6. Результат для конкретного студента: досвід активного засвоєння навчального змісту у взаємодії з навчальним оточенням; розвиток особистісної рефлексії; засвоєння нового досвіду навчальної взаємодії, переживань; розвиток толерантності.

7. Результат для навчальної мікрогрупи: розвиток навичок спілкування та взаємодії в малій групі; формування ціннісно-орієнтаційної єдності групи; заохочення до гнучкої зміни соціальних ролей залежно від ситуації; прийняття моральних норм і правил спільної діяльності; розвиток навичок аналізу і самоаналізу в процесі групової рефлексії; розвиток здатності вирішувати конфлікти, здатності до компромісів.

8. Результат для системи „викладач – група”: нестандартне ставлення до організації освітнього процесу; багатовимірне засвоєння навчального матеріалу; формування мотиваційної готовності до міжособистісної взаємодії не тільки в навчальних, а й у позанавчальних ситуаціях.

Ураховуючи викладений вище матеріал та виходячи з поставлених завдань дослідження, вирішено застосувати при реалізації другої соціально-педагогічної умови тренінг як одну з найпоширеніших інтерактивних технологій. Крім того, вибір цієї технології зумовлений тим, що саме вона може поєднувати у своїй структурі різні інтерактивні форми та методи роботи (наприклад, мозковий штурм, дискусія, диспут, case-study, робота в малих групах, навчальні ігри та ситуації, круглий чи проблемний стіл, інтерактивна лекція із застосуванням відео- і аудіоматеріалів, психодрама, драматизація тощо). Метою тренінгу є формування й розвиток якостей студентів у сфері міжособистісного спілкування і професійної поведінки. Найголовнішою перевагою тренінгу серед інших інтерактивних методів є його яскраво виражена практична спрямованість і залучення в процес навчання всіх учасників. Поряд з цим у якості недоліків методу можна

назвати необхідність володіння педагогом психолого-педагогічними знаннями у сфері групової динаміки, а також певним мінімальним досвідом тренінгової роботи.

При обґрунтуванні вказаної вище соціально-педагогічної умови ми виходимо з того, що тренінг – один з інтерактивних методів навчання і соціально-психологічного розвитку особистості. Тренінги складаються з комплексу різноманітних вправ та ігор, об'єднаних у систему невеликими теоретичними модулями (по 5 – 15 хв.). Вони досить різноманітні за своїм цільовим призначенням (від навчальних і розвивальних до психокорекційних і психотерапевтичних), змістом, формами (тренінги, семінари-тренінги, тренінги-марафони та ін.) і технікам проведення. У якості основної мети тренінгу в навчальному процесі можна виділити такі:

1) фасилітація психологічних змін особистості;

2) підвищення соціально-психологічної компетентності учасників;

3) розвиток здатності ефективно взаємодіяти з іншими;

4) формування активної соціальної позиції учасників;

5) розвиток здатності виробляти значимі позитивні зміни у своєму житті й житті інших людей;

6) формування нових професійних знань, умінь і навичок.

Власний досвід роботи зі студентами переконує в ефективності такого тренінгу, який дозволяє:

1) навчитися розуміти іншу людину як суб'єкта і як особистість з її специфічними рисами, своїми вольовими, інтелектуальними й емоційними проявами, тобто дивитися на явища „очима іншого";

2) навчитися краще розуміти справжні мотиви власних дій, чому сприяє зворотний зв'язок, усі канали групової роботи, як у дзеркалі, відображають взаємодію між людьми, їхні поведінкові реакції й особистісні характеристики, включаючи мотивацію суб'єкта та його вчинків;

3) виробити варіативної поведінку, уникати категоричності, ригоризму та інших форм інертної поведінки як результату відсталості й боязні

інтерперсонального оголення.

Родоначальник соціально-психологічного тренінгу К. Роджерс [264], розробив форму Т-груп (тренінгові групи) як засобу інтенсивного впливу на особистість в атмосфері довіри і взаємодопомоги в малих групах. У наступних термінологіях такі групи називалися „групами зустрічей", „онкаутер-групами" (відкритого спілкування) і т. ін.

Тренінг як метод спрямований на те, щоб допомогти учасникам оволодіти певним видом діяльності. У нашій роботі тренінг спрямований на формування особистісних якостей (розкутість, емпатія, комунікабельність), необхідних для оволодіння культурою самопрезентації через систему тренінгових вправ / ігор, завдань.

Під тренінговими вправами ми будемо розуміти способи розвитку особистісних якостей, допомоги в засвоєнні, переживанні нового досвіду, зміни первісної позиції студентів і наявність постійного зворотного зв'язку впродовж усієї тренінгової роботи.

У наш час тренінг як метод навчання визнаний найбільш ефективним і щодо засвоюваності матеріалу, і щодо тієї внутрішньої роботи, що здійснюється кожним учасником (студентом) тренінгу та групою загалом.

Під час проведення тренінгу створюються особливі умови, що сприяють особистісному і професійному саморозвитку студента, розвитку самопізнання, актуалізації ресурсів, зміні ставлення до себе та інших. Навчання в процесі тренінгу відбувається через освоєння учасниками нових видів діяльності, що можливо завдяки навчальній взаємодії (імітації), породжує відповідну форму засвоєння досвіду – репродуктивну, яка характерна для всіх етапів навчання – від початкового до кінцевого [236].

У цьому сенсі педагогічний тренінг є сполучною ланкою, що дозволяє підвести майбутнього соціального педагога до осмислення, з одного боку – перешкод і складнощів, пов'язаних з процесом професійного саморозвитку та формування культури самопрезентації, з іншого – до з'ясування умов і чинників, що сприяють і оптимізують процес професійного саморозвитку та

формування культури самопрезентації [Там само].

Л. Петровська зазначає, що в процесі тренінгу фахівець отримує не просто додаткову інформацію, йдеться про ефект у вигляді своєрідного інтелектуально-емоційного сплаву, кристалізованого в пережитому досвіді [236], бо аналізу піддаються ситуації, які складаються в цій групі під час її розвитку, і суб'єктами цих ситуацій є самі учасники групи.

Під час власної практичної діяльності виявлено, що тренінг має свої інтерактивні методи навчання. До базових тренінгових методів належать групова дискусія, ігрові методи, методи, спрямовані на розвиток соціальної перцепції, методи тілесної терапії й медитативні техніки [56].

Спираючись на аналіз соціально-педагогічної літератури та досвід педагогічної роботи зі студентами, уважаємо, що тренінгова робота, спрямована на оволодіння культурою самопрезентації, має такі функції:

1. Формування вмінь і навичок певного виду діяльності.

2. Діагностика, корекція (при необхідності) умінь, навичок.

3. Оптимізація процесу формування професійних якостей у майбутніх фахівців.

4. Реалізація особистісного підходу і створення ситуації успіху для кожного учасника тренінгового заняття.

5. Організація діяльності майбутніх фахівців з професійного самовиховання, самоактуалізації, самоосвіти, саморозвитку.

6. Реалізація здатності адекватного пізнання себе та інших людей.

Отже, упровадження інтерактивних технологій навчання є одним з найважливіших напрямів удосконалення підготовки студентів у сучасному вищому навчальному закладі, тому що сприяє прагненню викладача й студента до єдиної мети, що породжує співробітництво; усвідомлення спільності інтересів; взаємної сумлінності, самовіддачі; „культу навчання", захопленості заняттям; активізації самостійності і творчості.

Уважаємо, що успішне втілення другої соціально-педагогічної умови, а саме застосування інтерактивних технологій у процесі формування культури

самопрезентації в позааудиторній роботі, можливе за умови залучення майбутніх соціальних педагогів до театральної діяльності.

Саме тому третя соціально-педагогічна умова – **використання соціального театру як засобу формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі.**

Під час аналізу наукової літератури на предмет педагогічного забезпечення досліджуваного процесу розвитку культури самопрезентації було звернено увагу на роботи, пов'язані з театральною діяльністю, на що вказано в підрозділі 1.2. На наш погляд, така діяльність, побудована на ідеях К. Станіславського [295], пов'язана з процесом рольової самопрезентації особистості. Фактично за допомогою театральних засобів до слухача, глядача доводиться задуманий образ, виконується певна роль. Із цього погляду засоби театральної діяльності мають багатий виховний потенціал щодо самовираження й самопрезентації особистості.

Саме тому розглянемо театральну діяльність як складник виховного середовища під час підготовки майбутнього соціального педагога.

Вибір третьої соціально-педагогічної умови зумовлений тим, що виховні можливості театральної діяльності досить широкі та різноманітні. Беручи участь у ній, студенти глибше пізнають та аналізують навколишній світ; мають змогу, граючи певну роль, поринути в різноманіття образів, думок та поглядів, що є основою толерантності та терпимості до інших людей. Репліки, що висловлюються, потребують чіткості, зрозумілості та ясності мовлення.

Почати обґрунтування вказаної соціально-педагогічної умови вважаємо доцільним з розгляду досвіду роботи В. Загвязінського, який уважав, що важливо зрозуміти і прийняти ідеї, включитися в роботу з виявлення та розвитку здібностей і вмінь, пов'язаних із фантазією, інтуїцією, імпровізацією, технікою й виразністю мовлення, самопрезентації тощо [94, с. 44]. Він указував, що артистизм – це особлива, образно-емоційна мова творіння нового; проникливий стиль співтворчості педагога й учня,

зорієнтований на розуміння і діалог суб'єктів педагогічної діяльності. На думку В. Загвязінського, це здатність майже миттєво перемикатися на нові ситуації, опинятися в новому образі, уміння жити ідеями, жити щиро. Це багатство особистісних проявів, образний шлях постановки й вирішення проблеми, гра уяви, витонченість, натхненність, відчуття внутрішньої свободи [Там само].

Крім того, при обґрунтуванні вказаної соціально-педагогічної умови ми виходили з того, що театральна діяльність дозволяє формувати досвід соціальних навичок поведінки завдяки тому, що кожен літературний твір (художньої літератури, сценка соціальної спрямованості) завжди має моральну спрямованість (дружба, доброта, чесність, порядність тощо) і саме під час підготовки театрального дійства, обговорення ролей та мізансцен є потреба висловлення своєї думки, ставлення до добра і зла, оцінки поведінки героїв.

Так, педагог і психолог Б. Теплов зазначав, що в процесі співпереживання персонажам створюються стійкі відношення та моральні оцінки, що мають більшу силу впливу, ніж оцінки, які були просто повідомлені та засвоєні зі слів інших людей. Саме це дозволяє розвивати в майбутніх соціальних педагогів таку необхідну в самопрезентаційній діяльності особистісну якість, як емпатія, тобто здатність до співпереживання, уміння поставити себе на місце іншої людини, шляхом розпізнання її емоційного стану за мімікою, жестами, інтонаціями, що дозволить знайти ефективні засоби впливу та допомоги [308].

Влучною до завдань та мети дослідження є робота В. Вартанової, у якій авторка, досліджуючи проблему формування професійної компетентності майбутніх учителів під час театральної діяльності, визначає завдання театральної педагогіки, які полягають у такому:

1) формування активної, діяльнісної пізнавальної позиції, підвищення мотивації до освітньої діяльності;

2) сприяння розширенню загального та художнього кругозору,

загальної і спеціальної культури, збагачення естетичних почуттів й розвитку художнього смаку, формування й розвитку глядацької культури;

3) формування та розвиток особистості, здатної до адекватної культурної самоідентифікації, самовизначення, культуротворчої діяльності;

4) розвиток умінь і навичок комунікації;

5) формування потреби творчого початку; виявлення творчих схильностей і розвиток творчих здібностей;

6) організація системи взаємин учень – педагог, спрямованої на створення вільних емоційних контактів, розкутості, взаємної довіри і творчої атмосфери;

7) організація клубного простору для об'єднання дітей, підлітків, молоді та дорослих на рівні неформального спілкування з актуальних соціально-моральних проблем, створення захисного соціально-здорового культурного середовища [52].

Крім того, становлять інтерес для подальшого впровадження третьої соціально-педагогічної умови, запропоновані В. Вартановою, форми організації виховного простору студентів-майбутніх вчителів у контексті театральної діяльності:

– адресоване студентам професійне мистецтво (організація екскурсій у театри, перегляд театральних постановок і т. ін.);

– організація профільних театральних класів, студентських груп, що дозволяє реалізувати ідеї комплексу мистецтв і застосовувати акторський тренінг з метою розвитку соціальної компетентності студентів;

– діяльність театральної студії, що моделює театр як самостійний художній організм, у якому беруть участь студенти, які цікавляться театром. Репертуар театру довільний, визначається смаком керівника, потребами учнів. Це цікава форма додаткової освіти, позааудиторної роботи;

– використання методів театральної педагогіки на навчальному занятті для стимулювання, мотивації освітньої діяльності, більш успішного засвоєння навчальної інформації [Там само].

Вивчення науково-педагогічної літератури [1; 10; 46; 63; 185; 311] з означеного питання дає змогу стверджувати, що участь студентів у театральній діяльності спрямована на розвиток необхідних для успішної самопрезентації різноманітних сфер життєдіяльності, а саме:

1. У сфері пізнавального розвитку:

– розвиток різнобічних уявлень про дійсність та життя в суспільстві;

– забезпечення взаємозв'язку конструювання з театралізованою грою для розвитку просторових уявлень, творчості, інтелектуальної ініціативи;

– розвиток пам'яті, уяви, навчання вміння планувати свої дії для досягнення результату.

2. У сфері соціального розвитку:

– формування позитивних взаємин між студентами в процесі спільної діяльності;

– виховання естетичних способів спілкування та взаємодії відповідно до норм і правил життя в суспільстві;

– розвиток емоційності та жвавості.

3. У сфері естетичного розвитку:

– розвиток таких форм уяви, в основі яких лежить інтерпретація літературного образу;

– залучення до спільної діяльності з моделювання елементів костюма, декорацій, атрибутів;

– створення виразного художнього образу;

– розвиток просторової уяви як основи проектного мислення, творчого задуму, прогнозування результату;

– організація колективної роботи при створенні багатофігурних сюжетних композицій;

– навчання самостійному знаходженню прийомів зображення, матеріалів.

4. У сфері розвитку рухів:

– узгодження дій і мовлення, яке їх супроводжує;

– розвиток уміння втілювати у творчому русі настрій, характер і процес розвитку образу під час дійства;

– підтримка становлення музично-рухової імпровізації в етюдах, виразного виконання основних видів рухів.

У контексті обґрунтування вказаної вище соціально-педагогічної умови наступним розглянемо один із видів театральної діяльності, а саме соціальний театр, що буде поставати в нашому дослідженні основним засобом формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі.

Під час вибору цього засобу ми виходили з того, що соціальний театр має свої особливості:

– є недирективним методом арт-терапії, який передбачає взаємодію зі студентами на рівних;

– дає можливість студентам пережити, „приміряти" різні ролі, емоції, отримати опосередкований досвід, відіграє важливу роль у задоволенні потреби студентів до розвитку, експерименту;

– опосередковує спілкування зі студентами, створюючи безпечну обстановку для їхнього саморозкриття. Через вигаданого персонажа учасникам соціального театру легше працювати з власними почуттями, оцінювати негативні моделі поведінки. Вистава звертає увагу студента на самого себе, на власні почуття, оскільки змушує порівнювати те, що відбувається на сцені, з власними моделями поведінки.

– театральні методики є гнучкими, адаптивними до різних завдань, які ставить перед собою режисер (керівник театру). Театральне дійство дозволяє зобразити будь-який вид повсякденної практики, що дає виставі необмежені можливості зображати різні види поведінки, порушувати різноманітні питання. Соціальний театр дозволяє вийти за межі жорстко встановленого регламенту театральної дії, може містити в собі експеримент і інтерактивні можливості для глядача.

Виходячи з власного педагогічного досвіду та вивчення досвіду інших

викладачів вищих навчальних закладів [10; 46; 48; 52; 64], уважаємо, що дієвою формою позааудиторної роботи, яка сприятиме розвитку в студентів культури самопрезентації, є організований студентський театральний гурток, метою якого є розвиток культури самопрезентації в майбутніх соціальних педагогів, що проявляється в соціально-педагогічній діяльності, міжособистісному і професійному спілкуванні. Саме діяльність театрального гуртка дозволяє включити в себе все різноманіття форм та методів з формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів.

Так, у цьому напрямі актуальною є робота Г. Аркавій, у якій авторка описує досвід роботи студентського театрального гуртка [10]. Для соціально-морального виховання в процесі театральної творчості авторка пропонує використання двох основних методів:

– метод художнього втілення ідеї. Сенс його полягає в тому, щоб студенти за певною заданою ідеєю могли створити відповідний образ. Тема повинна бути прийнята молоддю та знаходити свою реалізацію в їх художніх творах;

– метод тематичних творчих завдань, який передбачає активний пошук студентами конкретної ідеї для втілення її в художньому творі. Для цього студент повинен перебрати кілька варіантів ідей, зіставити їх, оцінити, а вже потім реалізувати обрану ідею в художньому образі.

Для кращого розуміння дефініції „театральний гурток”, розглянемо детальніше її зміст. Перш за все розглянемо визначення поняття „гурток”.

Так, у довідковій літературі гурток визначається як: „організація осіб, об’єднаних для спільної діяльності, спільних занять і т. ін.” [22, с. 202].

Закон України „Про позашкільну освіту“ дає таке визначення: „гурток – це об’єднання вихованців, учнів і слухачів відповідно до їх нахилів, здібностей, інтересів до конкретного виду діяльності з врахуванням їх віку, психофізичних особливостей, стану здоров’я” [97].

При розробці вказаної вище соціально-педагогічної умови, на основі вивчення літературних джерел та наукових досліджень була сформульована

низка характеристик роботи студентського театрального гуртка:

– театральний гурток є потужним засобом комунікації;

– гурткова організація роботи дає змогу продемонструвати творчі здібності кожного студента, акцентувати затребуваність цих здібностей. При роботі театрального гуртка виникає необхідність у створенні задуму, його творчого вибудовування, написанні сценарію, продумування декорацій, одягу тощо, саме під час цієї роботи кожен студент має змогу проявити себе та свій потенціал, відчути відповідальність за свою роботу;

– театральний гурток активізує творчу діяльність студентів;

– самовираження студентів у різних видах творчості. Самовираження становить реалізацію студентами особистісних інтенцій, які характеризують їхнє „Его”, схильності, бажання, інтереси, емоційний настрій, інтелектуальний рівень розвитку, кругозір і т. ін.;

– пріоритет студентської самоорганізації. Для реалізації необхідна така професійна позиція педагога вищого навчального закладу: готовність іти на втрату якості заради збереження студентського авторства, специфічного ставлення до організованої діяльності, створюваної спільності як результату своєї творчості. Студентська самоорганізація – процес, який має природне джерело, тобто відбувається без початкового втручання викладачів вищого навчального закладу.

При реалізації соціального театру як засобу формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів основним напрямом роботи театрального гуртка є показ соціальних етюдів. У яскравій, образній та всім зрозумілій формі вони дають змогу побачити або в режимі „реального часу” знайти вихід з конфліктної ситуації.

Так, Г. Аракавій пропонує класифікацію виховних життєвих ситуацій за трьома рівнями:

– перший рівень – це дещо необхідне та обов’язкове. Щоденно студенти та взагалі всі люди повинні брати участь у житті суспільства, вступати у соціальні зв’язки один з одним, що й призводить до соціальних

конфліктів та непорозумінь;

– другий рівень – це вільний вибір людиною кола свого спілкування та взаємодії, але й на цьому рівні, при відносно вільному спілкуванні, людина потрапляє до окреслених та обмежених умов свого існування в певній соціальній ролі: дитини, друга, брата, студента, підлеглого тощо, де починають діяти свої правила необхідного: закони дружби, вірність слову, чистота почуття та ін.;

– третій рівень окреслює випадкові соціальні зв'язки, участь у тимчасових соціальних групах чи об'єднаннях. Спілкування та взаємодія в такого роду групах обмежується часом знаходження в цьому колективі та ґрунтується та тимчасових інтересах або обов'язках [10].

Виходячи зі специфіки роботи соціального педагога, уважаємо за доцільне додати ще один специфічний рівень життєвої ситуації: взаємодія з особами, які потребують соціально-педагогічної допомоги, вирішення складних життєвих обставин клієнтів, знаходження спільної мови з різними категоріями населення. Артистизм соціального педагога проявляється в тому, що він займає позицію клієнта, дивиться на світ його очима.

Педагогічний досвід переконує, що будь-яка взаємодія має виховний характер. Так, беручи участь, наприклад, у ситуації трудової (професійної) взаємодії, студент привносить у неї не тільки свої фізичні, а й інтелектуальні, естетичні, моральні сили. Він бере участь і змінюється під впливом ситуації цілісно, як індивідуальність і особистість. Ось чому і сам процес по суті своїй єдиний і цілісний.

Поступово під час роботи над соціальними етюдами учасники гуртка пізнають і самих себе, і навколишніх людей, особливості соціальної взаємодії в певній соціальній групі. Тематика етюдів стосується тем моральності, соціальної адаптації та професійної підготовки.

Робота театрального гуртка, перш за все, спрямована на розвиток не стільки акторських здібностей, як на розвиток комунікабельності, впевненості, творчості, цілеспрямованості, емпатійності майбутніх

соціальних педагогів, що є головним підґрунтям формування культури самопрезентації.

Важливим аспектом існування театрального гуртка є участь викладачів у його роботі, що сприяє задоволенню потреби у визнанні рівноправності студента та викладача, створенню атмосфери зацікавленості в спільному творчому пошуку. Результатом такої роботи можуть стати культурне збагачення особистості, її духовне зростання, розвиток та поглиблення смаків, пізнання самого себе, шляхом порівняння себе з іншими, що дозволяє визначитися з подальшими та існуючими життєвими орієнтирами.

Отже, використання соціального театру як засобу формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі є ефективною формою роботи зі студентами, оскільки є місцем для цікавого дозвілля, освоєння нових соціальних ролей, придбання соціальних навичок, розкриття творчих здібностей, формування нових самопрезентаційних якостей особистості.

Загалом аналіз наукової літератури на предмет виділення основних характеристик орієнтування освітнього та виховного середовища вищого навчального закладу на формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру під час позааудиторної роботи як педагогічної стратегії та її відповідного забезпечення дозволив припустити, що цей процес буде здійснюватися більш успішно за створення сукупності таких соціально-педагогічних умов:

– створення сприятливого психологічного мікроклімату для формування культури самопрезентації під час позааудиторної роботи майбутніх соціальних педагогів;

– застосування інтерактивних технологій у процесі формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі;

– використання соціального театру як засобу формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі.

Отже, розроблені умови формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі мають соціалізувальний характер. Доведенню ефективності висунутих соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру під час позааудиторної роботи присвячено підрозділи 2.2 та 2.3 цього дослідження.

2.2. Дослідно-педагогічна робота з формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі

Теоретичне обґрунтування проблеми формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі, соціально-педагогічних умов, що забезпечують ефективність формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі, дозволили визначити мету й зміст формувального етапу експериментального дослідження.

Мета формувального етапу експериментального дослідження полягала в запроваджені розроблених соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі. Висвітлимо особливості їх упровадження.

Реалізація першої соціально-педагогічної умови – **створення сприятливого мікроклімату під час позааудиторної діяльності майбутніх соціальних педагогів –** передбачала, що вирішальну роль у формуванні сприятливого психологічного мікроклімату в групі відіграє її куратор. Проте всі викладачі мають сприяти оздоровленню соціально-психологічної

атмосфери, пропонуючи студентам групові завдання, що передбачають взаємну відповідальність.

Для реалізації означеної соціально-педагогічної умови нами були залучені куратори академічних груп. Ми виходили з того, що саме куратори часто зустрічаються зі своїми студентами (мінімум один раз на тиждень дискусійна (кураторська) година), і зазвичай зустрічі ці перетворюються на товариську бесіду.

Першим етапом реалізації досліджуваної соціально-педагогічної умови була робота з кураторами задіяних у дослідженні вищих навчальних закладів.

Мотивація професорсько-викладацького складу, кураторів студентських груп на створення сприятливого психологічного мікроклімату груп здійснювалася за допомогою бесід („Культура самопрезентації – запорука майбутнього успіху соціального педагога”, „Сприятливий психологічний мікроклімат як умова формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів”, „Коучинг – як активний метод взаємодії зі студентами”), дискусій („Чи потрібно формувати культуру самопрезентації у майбутніх соціальних педагогів?”, „Психологічний мікроклімат: вивчення та покращення”), тренінгів („Абетка демократичного спілкування” (мета: розвиток навичок активного слухання, уміння створювати довірливу атмосферу під час спілкування зі студентами), „Добрий день! А ось і я!” (мета: формування навичок самопрезентації, визначення критеріїв успішної самопрезентації, відпрацювання вербальних та невербальних навичок самопрезентації) на засіданнях Ради кураторів; спільної роботи з розробки плану заходів, спрямованих на розвиток психологічного мікроклімату. Автором велася роз’яснювальна робота про необхідність створення і розвитку сприятливого психологічного мікроклімату студентських груп, так як проблема організації сприятливого психологічного мікроклімату в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу актуальна, тому що диктується, насамперед, збільшеними вимогами до рівня психологічної включеності індивіда в його навчальну діяльність і ускладненням психічної

життєдіяльності одногрупників, постійним зростанням їхніх особистих домагань. Разом з тим психологічний мікроклімат є показником рівня соціального розвитку студентської групи та її психологічних резервів, здатних до більш повної реалізації: засвоєнню навчального матеріалу. Установлення особливостей психологічного клімату в групі дозволяє визначити умови для отримання кращих результатів навчання, підвищити рейтинг всієї команди й потенціал кожного студента окремо.

Особливу увагу зосереджено на тому, щоб спілкування кураторів та викладачів кафедри було переважно демократичним, відбувалося на засадах „рівний – рівному", що, на нашу думку, сприяє оптимізації самого процесу спілкування, а в подальшому формуванню культури самопрезентації. Крім того, на кураторських годинах викладачі повинні були намагатися кожен раз включати студентів у різні підгрупи для розширення їхніх контактів один з одним. Це повинно було дати можливість студентам, працюючи в малій групі, бути більш активними; відчувати себе впевненіше, ніж у великій групі; долати бар'єри в спілкуванні.

Загалом уся робота кураторів зі студентами полягала в організації позааудиторної діяльності на основі коучингу. На консультаціях кураторам було роз'яснено, у чому полягає їхня діяльність у якості коуча, а саме: основний обов'язок коуча полягав у тому, щоб виявити краще в особистості студента, водночас як основний обов'язок студента полягає в тому, щоб узяти на себе відповідальність за вирішення поставленого завдання і виконувати все, про що він домовляється з коучем. Куратори повинні були виходити з того, що саме студент несе відповідальність за свої результати і коуч допоможе зрозуміти, чому студенти не впоралися з поставленим завданням, допоможе вжити заходів для знаходження оптимальних шляхів і навчитися чинити інакше в майбутньому.

Отже, кураторам академічних груп було надано інструктивно-методичні матеріали з формування сприятливого психологічного мікроклімату в студентських групах з презентацією відповідної літератури.

Крім того, упродовж усієї роботи куратори отримували консультаційну підтримку та допомогу.

Перейдемо до опису другого етапу впровадження вказаної вище соціально-педагогічної умови, а саме безпосередньої роботи кураторів зі студентами, спрямованої на створення сприятливого мікроклімату.

Робота кураторів була спрямована, у першу чергу, на адаптацію студента до умов вищого навчального закладу, створення довірчих відносин у групі, на формування адекватної поведінки студента, на професійне самовдосконалення. Основними завданнями кураторів було діагностування і виявлення тих чи тих складнощів студентської адаптації, надання допомоги групі в період підготовки до заходів як організатора і постановника, створення умов (проведення тренінгів, семінарів, ігор, бесід) для формування здорового психологічного мікроклімату в колективі.

У рамках діагностування кураторам було запропоновано провести діагностику рівня психологічного мікроклімату студентської групи за допомогою методики „Оцінка мікрокліматy студентської групи" (В. Зав'ялова). Головною метою проведення цієї методики було сприяння усвідомленню кураторами та студентами спеціальності „Соціальна педагогіка" недостатнього рівня психологічного мікроклімату в їхніх академічних групах та мотивування до організації та проведення спеціальної роботи щодо покращення психологічного мікроклімату в групі та загальної згуртованості.

Наведемо результати методики „Оцінка мікроклімату студентської групи" (В. Зав'ялова):

– ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет" – 11% студентів указали на середньо-високий рівень сприятливості психологічного мікроклімату групи; 43% – середній рівень сприятливості ПМ; 31% – середньо-низький рівень сприятливості ПМ; 15% – незначний рівень сприятливості ПМ.

– ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний

університет імені Григорія Сковороди” – 9% студентів указали на середньо-високий рівень сприятливості психологічного мікроклімату групи; 47% – середній рівень сприятливості ПМ; 35% – середньо-низький рівень сприятливості ПМ; 9% – незначний рівень сприятливості ПМ.

– Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка – 10% студентів указали на середньо-високий рівень сприятливості психологічного мікроклімату групи; 23% – середньо-високий рівень сприятливості психологічного мікроклімату групи; 43% – середній рівень сприятливості ПМ; 24% – середньо-низький рівень сприятливості ПМ.

– КЗ „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” – 10% студентів указали на середньо-високий рівень сприятливості психологічного мікроклімату групи; 41% – середній рівень сприятливості ПМ; 35% – середньо-низький рівень сприятливості ПМ; 14% – незначний рівень сприятливості ПМ.

Наведені результати довели недостатність сформованості сприятливого психологічного мікроклімату досліджуваних груп, що виправдало необхідність і доцільність усієї подальшої роботи зі студентами та кураторами з цього напряму.

На початковому етапі в групах спільно з кураторами були обрані студенти до активу груп, при цьому враховувалися інтереси самих студентів. Кожен студент висловлював свою думку з приводу сектора, у якому б він хотів брати участь. Так, у групі студентів ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” був створений художній сектор, який відповідав за творчі проекти, стіннівки, розробку сценаріїв і т. ін., спортивний сектор, що забезпечує організацію спортивно-оздоровчих заходів, трудовий сектор – за чергування, порядок у закріпленій за групою аудиторії. У кожному секторі був призначений відповідальний за його роботу. Згодом ці студенти стали виконувати функції активу групи. При роботі з активом групи враховувалася необхідність постійного його розширення, змінюваність, наступність, наприклад,

художній сектор на початку кожного семестру студентам експериментальної групи пропонував розширену тематику творчих завдань, які могли виконуватися і колективно, і індивідуально. Теми завдань були пов'язані з оцінкою можливостей, здібностей і своїх відчуттів щодо різних ситуацій, що виникають у процесі навчання у вищому навчальному закладі та спілкування в позааудиторній діяльності. Творчі роботи поміщалися на спеціальний стенд і обговорювалися в рамках проведення кураторської години, під час якої вислуховували думки студентів і коментувалися найбільш удалі фрагменти робіт.

Своєю чергою, куратор студентської групи спеціальності „Соціальна педагогіка" Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка разом зі студентами сформував актив групи по таких секторах: науковий, спортивний, волонтерський, інформаційний, культурно-масовий, побутовий. Студенти, які входили до культурно-масового сектору під керівництвом куратора працювали над розробкою та проведенням заходів, у яких закладалися основи традицій, що є однією з важливих умов формування сприятливого психологічного мікроклімату, наприклад, студенти були залучені до участі в благодійній діяльності, у святкуванні різноманітних свят – „Свято галушки", „День міста", „Мій виш – моя гордість", „Полтава Вишивана", „День працівників освіти", проведення таких заходів, як „Посвята в студенти", участь у волонтерському русі „Стань добровольцем", „Місто молоді", участь у Всеукраїнській акції „Зроби Україну чистою", шефство над вихованцями дитячих будинків та ін. У межах підготовки до традиційних для цього регіону виховних заходів та з метою створення атмосфери співпраці, взаємної довіри, поваги та настрою на спільну колективну творчість куратором була проведена виховна година „Бажання, можливості, обов'язки в нашій життєдіяльності". У ході проведення цього заходу більшість студентів експериментальної групи змогли чітко визначити свої бажання, можливості й обов'язки в спільній діяльності. Студенти мали у своєму розпорядженні знання, яких потребував

колектив, що проявлялося в адекватності їхніх оцінних суджень. 87% студентів були здатні прогнозувати життєдіяльність колективу, поширюючи на неї свої знання про колектив і колективізм як цінності. 13% осіб проявили байдужість і пасивність до справ колективу, орієнтуючись при цьому тільки на свої особистісні потреби.

Куратор студентської групи спеціальності „Соціальна педагогіка" КЗ „Харківська гуманітарно-педагогічна академія" також пішов шляхом розподілу активу студентів за секторами. Найбільш цікавою була робота академічного сектору. Розглянемо детальніше його роботу.

З метою активізації процесу формування студентського колективу була розроблена й проведена інтелектуальна командна гра „Наша гра" для студентів експериментальної групи. Командні інтелектуальні ігри дають можливість будь-кому спробувати свої сили у вирішенні завдань, які здаються несерйозними й необов'язковими, що знімає страх перед невдачею, колективне прийняття рішень дає право на помилку, яка може бути виправлена, а правильну відповідь (іноді навіть випадкову) відразу підвищує рейтинг у товаришів по команді. У конкурсі брали участь чотири команди. У кожній команді був обраний капітан, у функції якого входило участь у жеребкуванні, виборі питань під час гри і складання апеляцій. Проведено два півфінали. У фінал вийшли дві кращі команди з кожного півфіналу, зберігши при цьому кількість набраних очок. Студентам було запропоновано п'ять тем по п'ять питань у першому і в другому півфіналах – разом 50 питань, які були спеціально підібрані з урахуванням необхідності формування професійних та безпосередньо знань з культури самопрезентації. У процесі гри студенти вели себе по-різному. Одні грали дуже активно, іноді навіть придушували ініціативу інших студентів, інші обережно, уникаючи гострої боротьби. У зв'язку з цим головним завданням викладача було спонукати всіх студентів до активної участі в грі. Спостереження за ходом гри дозволило визначити якість прийнятих учасниками рішень, тобто їх компетентність, рішучість або нерішучість, здатність до ризику, повільність

або швидкість дій. Позитивним було те, що більшість студентів у командах проявили вміння домовлятися, співпрацювати, радитися, поступатися один одному, приходити до спільних рішень. По закінченні командної інтелектуальної гри була проведена рефлексія.

Детальніше розглянемо роботу секторів студентів ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет", куратором групи яких є автор роботи.

Так, студенти культурно-масового сектору займалися проведенням різних культурно-розважальних та виховних заходів, наприклад, посвята першокурсників, День Студента, День працівників соціальної сфери, Міжнародний день людей похилого віку та ін.; також активом були проведені чемпіонати серед студентів групи та гуртожитку по іграх „Мафія", „Крокодил", „Боулінг".

Підготовка й проведення цих заходів були об'єднувальним чинником і для студентів-організаторів, і для учасників. Відбувалася активна взаємодія студентів різних спеціальностей факультету, що сприяло розвитку психологічного мікроклімату загалом, а студенти-організатори отримали досвід самопрезентації в різних умовах.

Учасники сектору соціальних акцій вели волонтерську діяльність за різними напрямами: робота в школах-інтернатах, дитячих навчальних закладах, лікарнях щодо пропаганди здорового способу життя серед населення, роз'яснювальна робота з профілактики та боротьби зі СНІДом та інфекційними захворюваннями (інформаційне просвітництво, участь у ходах, профілактичні бесіди, акції, створення соціальної реклами, проведення тренінгів і семінарів у ЗОШ міста), проведення соціальних акцій по боротьбі з курінням на території факультету та гуртожитку. Завдяки діяльності студентів сектору соціальних акцій установлено партнерські стосунки з „Клінікою дружньою до молоді", яка працює на базі міської дитячої лікарні, а також у студентів з'являлися нові традиції, наприклад, щорічні відвідування дитячих реабілітаційних центрів та шкіл-інтернатів у День Святого Миколая, на Новорічні свята з новорічним привітанням,

Міжнародний день захисту дітей та ін.

Студенти спортивно-оздоровчого сектору займалися пропагандою здорового способу життя й у співпраці з викладачами факультету фізичного виховання, проведенням спортивних змагань серед спеціальностей факультету та студентів гуртожитку університету (футбол, волейбол, настільний теніс, шахи, дартс, легка атлетика), були здійснені піші переходи до ландшафтного парку „Слов'янський курорт". Спортивні змагання піднімали командний дух студентських збірних факультету і гуртожитку університету. Завдяки проведеним змагань у студентів формувалося почуття єдності зі своєю групою, факультетом, розвивалася мотивація на перемогу, лідерські якості, бажання підвищити спортивний статус.

Студенти, які входять до активу житлово-побутового сектору, стежили за порядком у гуртожитку, вели профілактичні бесіди, роботу щодо запобігання порушень внутрішнього розпорядку проживання в гуртожитку, проводили перевірки санітарного стану та прибирання кімнат. У гуртожитку були організовані конкурси на „Кращу кімнату", „Кращу кухню", „Кращого старосту поверху". Були проведені круглі столи з профілактики правопорушень, пов'язаних з уживанням психоактивних і наркотичних речовин. Також до завдань студентів житлово-побутового сектору входило прищеплення почуття естетики, розвиток культури побуту студентів, культури поведінки загалом, що є важливим складником культури студентів. Крім того, студенти залучалися до акцій, пов'язаних з покращенням благоустрою прилеглої до навчального корпусу території – висадка декоративних рослин на клумбах, прибирання листя в осінній період та проведення суботників у приміщеннях – генеральне прибирання аудиторій, пересадка та перевалка кімнатних рослин.

До завдань студентів інформаційного сектору входило своєчасне донесення інформації до аудиторії, розміщення анонсів та підсумків проведених заходів, фото- і відеозвітів на офіційному сайті університету, а також у групах факультету, кафедр у соціальних мережах. Створені

студентами групи в соціальних мережах стали платформою для спілкування, обміну інформацією, обговорення нагальних питань студентської аудиторії. У цих групах присутня символіка групи, факультету, кафедри, що є постійним нагадуванням студентам про єдність.

Одним з яскравих творчих проектів студентів, керівництво яким здійснював інформаційний сектор, стало видання стіннівки „Моя група сьогодні і завтра". Тематика випусків була різноманітною. Так, у межах теми теми „Я + Ти = Ми" студенти прикріпили до стіннівки спеціальні кишені під назвами „хочу", „треба", „можу", у які поміщали свої побажання щодо покращення життя колективу. Випуск другий був присвячений темі „Моя навчальна група як соціальне утворення". Студенти підготували плакат з фотографіями з життя колективу, оголосивши при цьому конкурс на кращі написи під світлинами. Розміщений плакат викликав великий інтерес у студентів факультету, нагадав їм цікаві і яскраві події, у яких вони разом брали участь. У ході підготовки стіннівок багато хто зі студентів навчився виділяти мету і на основі цього складати план діяльності, намічати в ньому основні етапи й конкретні кроки реалізації. 30% студентів проявили здатність „заражати" своєю енергією інших, збирати навколо себе групу однодумців, активізувати їх. Вони могли оцінювати необхідні для реалізації проекту ресурси – і матеріальні, і людські, організовувати інших на планування діяльності, розподіляти обов'язки й керувати людьми в процесі організації спільної творчості, а також бачити конфліктні ситуації й шукати можливі компроміси. Отже, у процесі роботи над стіннівкою у студентів виховувалася активність і самостійність, відкривалася можливість зіставити свої думки і поведінку, що змушувало замислитися над багатьма проблемами у спілкуванні, зокрема пов'язаними з культурою самопрезентації. 35% студентів проявили відповідальність, зацікавленість у справах колективу, виконуючи при цьому окремі доручення в ході роботи над підготовкою випусків. Частина студентів була неактивна і не проявляла ініціативи, хоча входила до складу різних груп, що працювали над підготовкою окремих

рубрик стіннівки. У роботі з цими студентами головним завданням куратора було залучення кожного до творчої діяльності, яка передбачала самостійне обмірковування й ухвалення рішення, відповідальне його виконання, оцінку й самоаналіз участі в спільній роботі. При цьому практика показала, що найбільш ефективними прийомами порівняння стіннівок є фіксація уваги на незвичайності ідеї, оригінальних елементах у різних роботах і замовчування інформації про якість робіт, виконаних формально. Наступного разу автори випуску стіннівки намагалися проявити себе з кращого боку. Потрібно відзначити, що в більшості випадків студенти виконували завдання „без душі", тому що вони боялися негативної реакції з боку викладача або одногрупників. Щоб вирішити цю проблему, викладач-куратор постійно нагадував про довільний характер завдань без заздалегідь визначених структури, вимог і критеріїв оцінок, що дозволило активізувати творчий потенціал студентів і спонукати їх до безпосереднього здійснення цих проектів із застосуванням творчого підходу.

Отже, рекомендації щодо регулювання мікроклімату сприяють згуртуванню колективу, підвищенню соціально-психологічного настрою до виконуваної спільної діяльності, формуванню командного духу, динамізму, що, своєю чергою, сприяє підвищенню продуктивності спільної діяльності.

У реалізації першої соціально-педагогічної умови кураторам була надана можливість самостійно вибирати форми, спрямовані на формування сприятливого психологічного мікроклімату для того, щоб зберегти і примножити традиції позааудиторної роботи кожного вищого навчального закладу та регіональних особливостей, які можуть відбиватися у виховній роботі зі студентами.

Користуючись цією свободою обрання, куратори різних вищих навчальних закладів мали можливість проявити творчість та застосовували різноманітні форми організації професійно значущого матеріалу в позааудиторній роботі, але всі вони були спрямовані на згуртування студентської групи та створення сприятливого психологічного мікроклімату.

Отже, створення сприятливого мікроклімату в студентській групі та залучення майбутніх соціальних педагогів до активної участі в заходах різного рівня (групових, факультетських, університетських) сприяє формуванню мотивів досягнення успіху в оволодінні культурою самопрезентації, зацікавленості у формуванні самопрезентаційних знань та навичок, потреби в оволодінні культурою самопрезентації під час навчання у виші.

Реалізація другої соціально-педагогічної умови – **застосування інтерактивних технологій у процесі формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі** – відбувалася шляхом розширення позааудиторної роботи студентів використанням тренінгових занять.

Першим кроком реалізації вказаної соціально-педагогічної умови було визначення в кожному вищому навчальному закладі, де проводився експеримент, викладача, який займається самоосвітою та має досвід проведення тренінгів. Під час вибору ми виходили з того, що в кожному вищому навчальному закладі для студентів спеціальності „Соціальна педагогіка” викладається дисципліна „Соціально-психологічний тренінг” („Організація та методика проведення соціально-педагогічного тренінгу”), крім того, ураховувалася наявність в учасників навчально-виховного процесу сертифікатів про участь у навчальних тренінгових програмах, які надають право проводити соціально-психологічні й соціально-педагогічні тренінги та наявність досвіду безпосереднього проведення тренінгових занять.

Перший етап роботи над упровадженням означеної соціально-педагогічної умови полягав в ознайомленні, викладачів-тренерів, зі змістом їх подальшої роботи зі студентами експериментальної групи.

Під час індивідуальних консультацій дисертанткою здійснена підготовча робота щодо підготовки викладачів-тренерів, а саме:

– робота над планом-сценарієм тренінгу;

– робота зі студентами щодо їхнього налаштування на активну участь

у вирішенні завдань, які виносяться на тренінг;

– самопідготовка викладача;

– орієнтовний розподіл ролей між учасниками (хоча в процесі тренінгу розподіл ролей може змінюватися, при цьому активність його учасників може бути різною).

Крім того, викладачам-тренерам була запропонована розроблена програма занять з елементами тренінгу, метою яких є формування знань, умінь, навичок, що сприяють формуванню культури самопрезентації.

Запропонована програма занять з елементами тренінгу містила такі етапи:

Перший етап теоретичний. Мета етапу – сприяння засвоєнню студентами основними поняттями щодо культури самопрезентації (самопрезентація і мовленнєва комунікація; взаємозв'язок процесів самопрезентації засобами вербальної комунікації, мовленнєвої комунікації, соціалізації). Крім того, етап містив тестування з метою визначення рівня вмотивованості студента щодо формування культури самопрезентації (проведення діагностики) (2 години).

Другий етап містив знайомство з основами мови тіла: розуміння жестів інших людей, уміння викликати прихильності до себе своїми жестами. Мета етапу – вивчення невербальних засобів спілкування та опрацювання цих знань на практиці за допомогою вправ (4 години).

Третій етап присвячений риториці: набуттю власного мовленнєвого стилю. Мета – ознайомлення з вербальними аспектами спілкування, тренування виступу перед групою, розвиток навичок аргументації (2 години).

Четвертий етап спрямований на розвиток навичок слухання і розуміння партнера по спілкуванню. Його мета – ознайомлення з поняттями активне і пасивне слухання, освоєння технік активного слухання (2 години).

П'ятий етап спрямований на розвиток навичок успішної поведінки в конфлікті. Проводиться теоретичне і практичне ознайомлення з основними стратегіями вирішення конфліктів і способами подолання стресу (2 години).

Шостий етап містив вправи спрямовані на отримання досвіду публічних виступів (розвиток акторських здібностей). Мета етапу: розвиток артистичної сміливості, акторської уваги, уяви та фантазії; імпровізаційних здібностей;навичок сценічного спілкування. Цей етап був підготовчим до реалізації третьої соціально-педагогічної умови (4 години).

Запропонована програма тренінгу розрахована на групу від 8 до 12 осіб, цільова аудиторія – майбутні соціальні педагоги. Реалізація етапів програми включала наступні інтерактивні методи: групові дискусії, рольові ігри, аналіз конкретних ситуацій, мозковий штурм, а також техніки арт-терапії.

Структура кожного тренінгового заняття включала чотири частини:

1. Привітання (вправи на привітання різними способами).

2. Розминка (вправи на встановлення контакту, створення доброзичливої атмосфери в групі, активізацію спільної роботи).

3. Основний зміст заняття (форми і методи роботи залежать від поставлених на занятті завдань).

4. Рефлексія (здійснення учасниками зворотного зв’язку).

Програма занять з елементами тренінгу складалася з восьми занять тривалістю по 2 академічні години (16 годин). Заняття проводилися щотижня в позааудиторний час. Програма тренінгу представлена в Додатку К.

Апробацію позааудиторних занять з елементами тренінгу проведено на базі ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет”, КЗ „Харківська гуманітарно-педагогічна академія”, Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”.

У ході впровадження другої соціально-педагогічної умови викладачам-тренерам була надана свобода вибору інтерактивних методів та прийомів. Вони повинні були дотримуватися запропонованих тем тренінгових занять, їх структури та мали право вільно добирати методи та прийоми, спираючись

на знання етапів:

1 етап. Визначення цільової аудиторії (статус, вік, професійні вміння, знання, особливості та ін.).

2 етап. Формулювання мети вправи, гри – заради чого планується проведення вправи, які результати очікуються.

3 етап. Підготовка інструкції до вправи, гри, що відповідає на питання: „Що необхідно робити учасникам, щоб мета гри, вправи була досягнута?" Потім інструкція прописується детально.

4 етап. Програвання подумки всієї вправи, гри й прописування методичних особливостей її проведення (особливості організації тренінгового простору, тривалість, акценти ведучого, її місце в тренінгу, час проведення, необхідні матеріали – інструментарій, оформлення та ін.).

5 етап. Оцінка можливостей вправ, ігор, їх потенціалу, і на їх основі продумування питання для обговорення, змістовного аналізу гри, вправи [189].

Нижче детальніше опишемо проведення тренінгових занять у ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет", що були реалізовані авторкою дослідження.

Так, під час *першого (теоретичного) етапу* нами була проведена інтерактивна лекція на тему: „Самопрезентація в контексті спілкування (комунікація: моделі, комунікації, засоби передачі інформації, комунікативні стратегії і тактики; мова, мовлення, мислення)" (для інших вищих навчальних закладів, задіяних в експерименті, були запропоновані такі теми лекцій – „Поняття самопрезентації, історія питання", „Самопрезентація засобами вербальної комунікації як складник соціалізації особистості", „Самопрезентація особистості засобами вербальної комунікації як засіб успішної самореалізації"). Указана лекція була проведена у формі прес-конференції, а саме: викладач-тренер після нетривалого вступного слова про зміст теми лекції запропонував студентам письмово впродовж 2 – 3 хв. поставити йому цікаві для кожного з них питання з проблеми

самопрезентації в контексті спілкування. Після того, як студенти сформулювали питання, що їх зацікавили, викладач-тренер упродовж 3 – 5 хв. систематизував ці питання за змістом і продовжив читати лекцію, включаючи відповіді на поставлені раніше студентами запитання в її зміст. Вибір саме цієї форми проведення інтерактивної лекції зумовлений тим, що необхідність сформулювати питання й грамотно його поставити активізує розумову діяльність студентів, а очікування відповіді на своє питання концентрує їхню увагу. Питання в більшості випадків мали проблемний характер і були початком творчих процесів мислення (Чому самопрезентація важлива в діяльності соціального педагога? Як саме можна презентувати себе клієнтам? Самопрезентація та маніпуляція тотожні поняття? Чи можна навчитися самопрезентації? Як самостійно розвивати самопрезентаційні уміння? тощо).

Крім того, головна мета лекції „прес-конференції" полягала у виявленні кола інтересів і потреб студентів, ступеня їхньої підготовленості до роботи з формування культури самопрезентації, ставлення до майбутніх тренінгових занять.

Другий етап тренінгових занять, присвячений невербальним засобам спілкування, містив вивчення жестів рук, жестів домінування, жестів дотиків, положення тіла, маніпулювання предметами тощо. Цей етап складався з двох занять: формування вміння розуміти емоційний стан співрозмовника; розвиток вербальних і невербальних засобів спілкування.

Закріплення теоретичного матеріалу та набуття практичних навичок невербального спілкування проводилося шляхом використання ігрових вправ, спрямованих на :

– формування вміння розуміти емоційний стан співрозмовника (наприклад, „Угадай емоцію", „Диригент", „Сліпий і поводир");

– розвиток вербальних і невербальних засобів спілкування (наприклад, „Добери емоцію", „Лото емоцій", „Закритися різними способами").

Крім того, під час занять викладач-тренер звертав увагу студентів на

віддзеркалювання жестів партнера як найбільш успішний спосіб розташування до себе у випадках самопрезентації. Закріплення цієї інформації відбувалося шляхом поділу студентів на пари, які повинні були віддзеркалювати по черзі жести один одного (гра „Дзеркало").

Реалізація *третього етапу* занять з елементами тренінгу починалася з розповіді викладача-тренера про основні проблеми, пов'язані з дефектами мовлення: тихе мовлення, нозальність, невикористання грудного резонатора тощо. Далі в ході заняття використовувалися різноманітні ігрові технології, наприклад, проводилася гра „Кубок володарів гарного голосу": викладач-тренер пропонував кожному учаснику тренінгової групи розповісти будь-який вірш; після кожного виступу проводився аналіз акустичних характеристик мовлення студентів та пропонувалися вправи із самовдосконалення (наприклад, формування експресивної виразності мовлення: „Повтори фразу", „Скажи як … " та ін.).

Окрім того, студентів знайомили з використанням різних інтонацій при здійсненні психологічного впливу на іншу людину. З цією метою викладач-тренер розповідав про методи психологічного впливу й відповідні їм інтонації: навіювання, переконання, доказ, наказ, зміна стану. Після розповіді студентам пропонувалося розбитися на пари та програти певну ситуацію, у якій є протиріччя. Протягом 10 хв. (по дві хвилини на кожен метод) відбувалася суперечка з використанням інтонацій, властивих одному з методів психологічного впливу.

Четвертий етап був спрямований на розвиток навичок слухання і розуміння партнера по спілкуванню. На занятті викладачем тренером були використані вправи, спрямовані на усунення емоційних бар'єрів, емоційне розкріпачення; розвиток уміння слухати іншого, сприймати партнера по спілкуванню; оволодіння практичними навичками висловлювання (уміння ставити відкриті питання, давати інформацію про себе іншій людині, давати і сприймати зворотний зв'язок).

Зі студентами були проведені такі вправи: „Взаємна презентація",

„Сліпа довіра", „Бесіда", „Зрозуміти партнера", „Відкриті питання – відкриті відповіді", „Упевнений або агресивний".

Окрім того, на формувальному етапі експерименту ми пропонували групі ситуацію самопрезентації, у якій кожен студент повинен був продемонструвати невпевнену, агресивну й упевнену відповіді. Після чого в групі відбувалося обговорення та аналіз запропонованих варіантів відповідей. У результаті використання методу колективного аналізу ситуацій педагог-тренер домагався того, що всі студенти ставали учасниками обговорення запропонованої ситуації, могли висловити свою думку. Для аналізу бралися вже готові соціально-педагогічні ситуації з підручників, книг або ситуації, запропоновані самими учасниками тренінгової групи.

При реалізації *п'ятого етапу* тренінгових занять, викладач-тренер використовував інтерактивний метод тематичної дискусії. Під час дискусій обговорювалися спірні питання, відбувався обмін думками. Завданням дискусії було прийти до єдиної думки, виявити різні сторони спірного питання, безконфліктно вирішити неоднозначну ситуацію. Керівництво дискусією здійснював викладач-тренер, хоча іноді виникали й вільні дискусії. Технологія проведення дискусії полягала у: постановці мети, прогнозуванні учасників, виробленні стратегії поведінки, узагальненні, позитивному висновку. У процесі дискусії педагог-тренер періодично підводив невеликі підсумки, спрямовував дискусію в правильне русло, надавав можливість учасникам висловитися і мотивував прагнення студентів до подальшого вирішення питання. По завершенні дискусії підводилися підсумки, робилися єдині висновки.

Застосовуючи дискусії при реалізації програми, викладач-тренер спирався на ідеї К. Левіна щодо впливу колективних аналізу і ситуативних чинників на зміну соціальних установок (відносин) [174]. Цей ефект можна пояснити такими причинами. Якщо слухачі лекції й глядачі в театрі переважно займають нейтральну позицію щодо інформації, що розкривається лектором теми і в ставленні до того, що відбувається на сцені, то учасники

дискусії висловлюють більш певні думки, які поляризуються в ході обговорення. Потім думки учасників могли або консолідуватися, або, навпаки, залишитися конфронтальними. Але в обох випадках дискусія давала емоційний поштовх до подальшої пошукової активності учасників, що, своєю чергою, реалізувалося в їх конкретних установках.

При орієнтації на соціально-моральну проблему метод групового обговорення сприяв з'ясуванню кожним студентом своєї думки, розвивав ініціативу, а також комунікативні якості, уміння користуватися своїм інтелектом та вирішувати конфліктну (суперечливу) ситуацію конструктивним способом. Метод допомагав вирішити такі завдання:

– навчити студентів аналізу реальних ситуацій, а також навички відокремлювати важливе від другорядного й формулювати проблеми;

– прищеплювати вміння слухати і взаємодіяти з іншими людьми;

– використовувати різноманітні технології виходу з конфліктних ситуацій;

– продемонстрував характерну для більшості проблем багатозначність можливих рішень;

– для аналізу професійних ситуацій – змоделювати особливо складні випадки з практики, коли навіть компетентний фахівець не в стані одноосібно охопити всі аспекти проблеми; тут важливо показати, що саме колектив є основою для прийняття більшості рішень.

Під час проведення заключного, *шостого,* етапу тренінгових занять основним методом, який був використаний для отримання досвіду публічних виступів, став метод ділової гри. Суть цього методу полягала в моделюванні умов професійної діяльності майбутніх соціальних педагогів. Дія кожної ділової гри розвивалася за певним сценарієм. Викладач-тренер пропонував учасникам тренінгової групи для програвання ситуацію, у якій майбутні професіонали повинні були грати певну роль і вести себе відповідно до цієї ролі. Найчастіше ділова гра моделювала соціально-педагогічну ситуацію та давала можливість її проаналізувати і, найголовніше, прийняти правильні

рішення в майбутньому, в реальній професійній діяльності. Метою використання методу ділової гри було вироблення у студентів уміння вирішувати соціально-педагогічні питання в практичній діяльності, розвиток імпровізаційних та акторських здібностей.

Використання методу ділової гри сприяло розвитку таких особистісних якостей:

– розвиток творчого мислення, прийняття самостійних рішень, взаємодії в колективі;

– зміна установок, світогляду, цінностей;

– саморозвиток, усвідомлення рівня власної значущості, придбання різноманітних акторських навичок.

Наведемо приклад кількох ділових ігор, використаних викладачем-тренером під час позааудиторної роботи: „Оцініть мій професіоналізм”, „Педагог чи актор?” (на основі ділової гри А. Кригера), „Ось і я!” (знайомство, представлення себе, самопрезентація особистості групі).

Зазначимо, що під час тренінгових занять важлива роль відводилася інформаційним повідомленням, під час яких увагу зосереджено не лише на отриманні студентами теоретичних знань, необхідних для формування самопрезентаційної культури, а й становленню їхніх ціннісних орієнтацій, усвідомленню майбутніми соціальними педагогами власних проблем у сфері взаємодії з іншими людьми та важливості формування самопрезентаційної культури для майбутньої професійної діяльності.

Під час позааудиторної роботи інформаційні повідомлення здійснювалися спочатку викладачем-тренером, надавалася перевага проблемному викладу, діалогічній формі; пізніше для інформаційних блоків повідомлення готували найбільш активні студенти. Підготовка повідомлень та виступ з ними актуалізували знання, отримані в процесі вивчення фахових дисциплін, сприяли збагаченню та закріпленню знань про самопрезентацію, самопрезентаційну культуру, самопрезентаційні вміння, про цікаві ситуації з професійної діяльності соціальних педагогів.

Під час проблемного викладу теоретичного матеріалу відбувалася активізація мислення студентів через постановку проблемних питань і вирішення проблемних ситуацій. Проблемні ситуації мали місце в процесі розгляду особливостей самопрезентаційної поведінки соціального педагога під час виконання різних ролей: посередника, порадника, друга, експерта, психотерапевта та ін.

Діалогічний виклад інформації щодо проблем формування самопрезентаційної культури майбутніх соціальних педагогів був спрямований на усвідомлення студентами важливості й одночасно складності створення позитивного професійного іміджу. Студенти запрошувалися до обговорення психолого-педагогічних понять, до самостійного визначення понять, до визначення умов та обґрунтування методів формування самопрезентаційної культури.

В інших вищих навчальних закладах, задіяних в експерименті, заняття з елементами тренінгу проходили за такою ж схемою та зі схожим змістом, у зв’язку з обмеженістю обсягу дисертаційної роботи вважаємо за доцільне не розглядати детально роботу кожної тренінгової групи. Програма роботи тренінгових груп представлена в додатку К.

Отже, застосування інтерактивних технологій у процесі формування культури самопрезентації в позааудиторній роботі дозволяє вирішувати одночасно кілька завдань: формування знань про сутність самопрезентації та знань з культури самопрезентації майбутнього соціального педагога, розвиток комунікативних та самопрезентаційних умінь і навичок. У результаті описаної вище роботи в студентів сформувалися вміння проникати у внутрішній світ людини, установлювати емоційні контакти між учасниками, володіти вербальними й невербальними засобами спілкування; аналізувати своє спілкування, вирішувати соціально-педагогічні ситуації й конфлікти, долати бар’єри в спілкуванні. Окрім того, реалізація вказаної соціально-педагогічної умови сприяла набуттю студентами самопрезентаційних знань та вмінь і слугувала підґрунтям для реалізації

третьої соціально-педагогічної умови.

Реалізація третьої соціально-педагогічної умови – **використання соціального театру як засобу формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі –** полягала в розробці та впровадженні серед студентів – майбутніх соціальних педагогів програми роботи театрального гуртка.

До реалізації вказаної соціально-педагогічної умови ми залучали творчих викладачів, які виявили бажання займатися зі студентами спеціальності „Соціальна педагогіка" театральною діяльністю. У всіх вищих навчальних закладах задіяних, в експериментальній роботі саме куратори академічних груп виявили бажання організувати та здійснювати керівництво театральним гуртком.

Перед початком функціонування соціального театру у формі театрального гуртка авторкою роботи було проведено консультації з кураторами щодо роз'яснення основної мети та завдань його діяльності та ознайомленням із програмою роботи соціотеатру.

Перш за все, кураторам здійснювалося роз'яснення, чому саме студентський соціальний театр є помічником у роботі кураторів і викладачів: розширює кругозір студентів, знайомить з актуальними соціальними проблемами, допомагає долучитися до прекрасного, сприяє розвитку творчості в студентському колективі, робить молодь комунікативною, більш вимогливою до себе, більш відповідальною.

Робота театрального гуртка передбачала: по-перше, організацію спостереження за ораторським мистецтвом і паралінгвістичними особливостями сценічного мовлення; по-друге, включення студентів в ігри комунікативно-вербального характеру, у яких у них з'явилася можливість провести „репетицію" культури самопрезентації в межах пропонованої ролі, що мало на меті збагатити відповідний досвід. Крім того, ми припускали, що прийоми театральної педагогіки дозволять студентам активізувати саморегуляцію комунікативної діяльності, проявити самоконтроль з метою

„програвання” певних ролей і, відповідно, успішніше оволодіти культурою самопрезентації.

Завдання соціального театру були сформульовані таким чином, щоб охоплювалися всі компоненти самопрезентаційної культури майбутніх соціальних педагогів (мотиваційний, когнітивний та поведінково-діяльнісний), а саме:

– формування розуміння необхідності оволодіння культурою самопрезентації;

– оволодіння самопрезентаційними знаннями практичного спрямування, розуміння умов формування культури самопрезентації;

– підготовка до практичного втілення теоретичних знань, а саме оволодіння мовленнєвою культурою, невербальною комунікацією; умінням конструювання та реалізації стратегій і тактик самопрезентації; набуття практичних умінь у сфері вибору та використання адекватних засобів самопрезентації;

– формування практичних умінь самодіагностики та самоаналізу особистісних якостей, здібностей, поведінки, діяльності; підготовка до самовдосконалення культури самопрезентації.

Робота театрального гуртка базувалася на розробленій Програмі (див. додаток М), яка містить: пояснювальну записку; навчально-тематичний план роботи гуртка; перспективно-календарний план; плани занять.

Практичні заняття соціотеатру мали певну структуру, яка включала *теоретичний, розвивальний, практичний блоки та блок самоосвіти.* Завдання теоретичного блоку передбачали розгляд і обговорення теоретичних положень теми, спрямованість на формування теоретичного складника самопрезентаційної культури. Завдання розвивального блоку сприяли формуванню самопрезентаційних умінь і навичок, оволодінню практичним аспектом культури самопрезентації. Практичний блок передбачав роботу майбутніх соціальних педагогів із застосуванням власного досвіду, самооцінку рівня теоретичної та практичної сформованості культури

самопрезентації в межах конкретної теми, самооцінку особистісних якостей, необхідних для подальшої практичної діяльності. Блок самоосвіти орієнтував на самостійне вивчення літературних джерел з досліджуваної теми та виконання системи завдань репродуктивного, конструктивного та творчого характеру. Практичному заняттю, за потребами студентів, передувало консультативне спілкування з викладачем-керівником театру (наприклад, коли студентам-акторам пропонувалося домашнє завдання творчого характеру, яке викликало певні складнощі).

Для кращого розуміння методики проведення занять у театральному гуртку наведемо орієнтовну будову заняття гуртка соціотеатру в ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет", реалізовані авторкою роботи:

Перший, теоретичний, блок передбачав налаштування студентів на роботу –„занурення" в зміст теми заняття. Керівник гуртка виголошував вступне слово (слова-надихання), яке налаштовувало учасників на роботу на занятті, створювало відповідний настрій і бажання займатися театралізованою діяльністю. До „налаштування" ми відносили: внутрішню зібраність студента, організованість, почуття ліктя партнера, готовність активно включитися в процес навчальної та творчої роботи.

Окрім того, теоретичний блок містив у собі *міні-лекції.* З метою вдосконалення змісту програми соціального театру щодо формування самопрезентаційної культури введено спеціальні теми „Самопрезентація – умова та засіб самоактуалізації особистості", „Самопрезентаційна культура – запорука професійного успіху", „Самопрезентаційні вміння соціального педагога", „Створення позитивного іміджу соціального педагога". Під час вивчення цих тем студенти знайомилися з поняттями „самопрезентація", „самопрезентаційна культура", „самопрезентаційні уміння", особливостями формування самопрезентаційних умінь та створення позитивного професійного іміджу соціального педагога.

Під час вивчення цих тем керівник театру підсилював увагу щодо

можливостей театральної діяльності, а саме соціотеатру, у формуванні самопрезентаційної культури майбутнього соціального педагога.

Розвивальний блок містив вправи на розвиток якостей, пов'язаних із формуванням культури самопрезентації:

1. Розвиток сценічного мовлення відбувався шляхом виконання таких вправи:

– дихальні вправи. Оптимальним диханням уважається грудне, і саме його розвитком займався керівник гуртка зі студентами;

– артикуляційна гімнастика. Мета артикуляційної гімнастики – вироблення повноцінних рухів і певних положень органів артикуляційного апарату, необхідних для правильної вимови звуків.

2. Налаштування до дії. Матеріалом для „налаштування до дії" слугував сам навчальний процес на заняттях соціального театру: при появі педагога його треба було вітати вставанням, але не шумно, а організовано, емоційно, швидко, одночасно легко й витончено. Подібні вправи дисциплінували студентів. Безшумність і тренування фізичних дій із закритими очима створювало деяку таємничу театральність, а не формально-робочу атмосферу заняття. Далі „налаштування" ускладнювалося: всі повинні були одночасно встати, створивши правильне коло, одночасно сісти, виконати все мовчки, потім виконати все під музику в різному темпі і зі зміною характеру рухів.

3. Зняття м'язових затисків. М'язове звільнення мало на меті зняти зайве хвилювання, тобто сприяло подоланню психічної напруги. У багатьох студентів хода і пантоміма незграбні, синкінезії (співдружні, додаткові, часом зайві рухи) м'язів заважають їхній вільній пластиці. Для зняття цих явищ пророблялися м'язи тулуба, відпрацьовувалася пластична хода. Наведемо приклад однієї з вправ на розслаблення: щоб відчути „м'язову свободу", треба було за контрастом спершу напружити ту чи ту групу м'язів, а потім відчути „м'язову радість" від їх розслаблення. Пропонувалося встати, витягнути руки вгору, стиснути кулаки й набрати дихання, піднятися на

носки, напружити все тіло, немов утримуючи важкий вантаж, а потім з видихом розслабити всі м'язи, опустившись на ступні і відкинувшись на спинку крісла, потім посидіти трохи в підібраній, але вільній позі з прямою спиною.

М'язове розслаблення супроводжувалося вправою на уявне і свідоме самонавіювання, які поставали в якості найважливішого чинника формування культури психологічної саморегуляції, що сприяє формуванню соціально-моральних відносин.

4. Ігрові вправи. Під час занять соціального театру діяльність студентів активізувалася шляхом реалізації імітаційно-ігрового й особистісно зорієнтованого підходів, для чого використовувалися різноманітні вправи („Пройдися як…", „Повтори фразу", „Знайомство" та ін.), рольові ігри („Фахівці", „Телефон довіри", „Психодрама" (професійна соціальна тематика), „Відеокліп" та ін.), читання віршів, читання за ролями, міні-драматизації, програвання епізодів, імпровізації на тему.

Практичний блок передбачав кілька різноманітних варіантів проведення:

1. Перегляд театральних постановок

За підсумками перегляду театральних постановок безпосередньо на заняттях соціального театру керівник гуртка пропонував студентам зробити аналіз переглянутої вистави за такою схемою:

– викласти фабулу переглянутої вистави;

– визначити основну соціально-етичну ідею вистави і викласти її;

– проаналізувати взаємини дійових осіб і скласти соціально-психологічні характеристики основних героїв;

– проаналізувати декорації й охарактеризувати ті елементи, які допомогли розкрити внутрішній світ героїв, основну соціально-етичну ідею вистави;

– розробити сценарії етюдів для їх подальшого обігравання й дискусійного аналізу;

– зробити самоаналіз самопрезентаційної культури.

2. Організація конкретних ситуацій

У контексті вказаного етапу занять керівником соціального театру штучно створювалася проблемна ситуація, яку вирішує соціальний педагог у своїй професійній діяльності. Для цього на заняттях гуртка ми використовували пошуковий метод навчання, який сприяє формуванню вмінь та навичок, що можуть бути застосовані в нетиповій і нестандартній ситуації. Цей метод передбачав створення проблеми, постановки проблемної ситуації, організацію умов для її вирішення. При цьому студенти самостійно знаходили рішення проблеми, надавали рекомендації та робили висновки. Метою використання методу проблемних ситуацій була підготовка студентів до професійної діяльності, оскільки у своїй роботі соціальний педагог в основному стикається з вирішенням різних проблемних ситуацій.

На заняттях соціального театру ми починали з простих вправ, наближених до реальної дійсності, з уяви, наприклад, дуже довгої розмови. Потім пропонувалися особливі обставини, наприклад: зараз не день, а пізній вечір, ми в приміщенні з відкритим вікном, почувся шелест листя, почався дощ, чуткі кроки, чиясь розмова, хтось зазирнув до кімнати, вся атмосфера вимагає нових пристосувань, а переживання, що виникли у вказаних обставинах, сприяють знаходженню нового ланцюжка фізичних дій.

Різноманітність передбачуваних обставин тренували уяву в таких вправах, як виправдання заданої вигадкою дії. Найпростіші завдання, як пройти по кімнаті або ввійти в неї, вимагали пробудження фантазії, чому допомагало також магічне „якби”, яке є своєрідним каталізатором для вирішення питання; де, коли і чому відбувається певна дія, наприклад, проходячи по кімнаті, треба виправдати свою поведінку в різних ситуаціях: студент проходить по залу музею, заходить до аудиторії слухачів, до кабінету керівника, виходить на сцену – за кафедру (трибуну); йде коридором, ведучи бесіду з колегою і т. ін. Завдання ускладнювалося додатковими обставинами: хтось плаче, дуже гамірно, потрапив у біду

товариш і т. ін.

На заняттях із соціального театру тренувалась не абстрактна фантазія, а пов'язана з безумовно-рефлекторними подразниками, тому кімната для занять соціального театру мала різноманітний реквізит, який студенти могли „обфантазувати". Велике значення мало і свідоме, і інтуїтивне розуміння передбачуваних обставин.

3. Робота над соціальними етюдами. Репертуар складався і з авторських сценаріїв студентів (див. додаток К), і взятих із досвіду роботи вже досвідчених театральних студій, напрямом роботи яких є саме соціальний театр.

Зміст репертуару соціального театру складався з етюдів на соціально-педагогічну тематику та торкався професійної сфери майбутніх соціальних педагогів.

Поступово в процесі занять соціального театру студенти пізнавали себе та інших. На це була спрямована робота над соціальними етюдами на теми моральності, соціальної адаптації та професійної підготовки. У роботі над соціальними етюдами виявлялися не стільки акторські здібності студентів, скільки комунікативні: спостережливість, знання основ психології, соціально-моральний рівень, що допомагає коригувати їхню поведінку надалі.

Для створення соціальних етюдів необхідна була спостережливість. Керівник соціального театру ставив студентам завдання помітити „конфліктну" ситуацію в навколишньому середовищі, це могла бути ситуація з соціально-педагогічної практики, з переповненого автобуса під час дороги до університету, а також безліч інших непомітних на перший погляд життєвих випадковостей.

Після того, як студент зміг визначити соціальну ситуацію, що його зацікавила та на його погляд є актуальною, він переходив до наступного етапу – уміння інтерпретувати ситуацію, причому робити це так, щоб зацікавити цим інших учасників гуртка, тобто необхідно було вміло викласти

свої думки, володіючи ораторським мистецтвом.

За тим, як студент ознайомив інших зі своєю ситуацією, проводилась рольова гра „А я б вчинив ось так ...”, під час якої кожен студент пропонував свій вихід з описаної ситуації. Далі проходив диспут, керований керівником театру, на якому виявлялися найбільш адекватні можливості вирішення проблем із найменшою шкодою для оточення й винуватців конфлікту.

Наступним етапом роботи над соціальними етюдами був вибір сценариста серед учасників диспуту (ним міг бути і той студент, який презентував етюд на занятті, і будь-який інший). Схвалювалась робота в парі або так званим „активом”. Упродовж тижня вони спільно з керівником театру писали сценарій соціального етюду (у разі потреби в студентів була можливість проконсультуватися у психологів, педагогів, медиків, фахівців з проблеми). За участю керівника гуртка вибиралися і вчилися ролі, репетирувалися і відпрацьовувалися постановочні моменти і мізансцени.

Після того, як соціальний етюд був готовий до показу глядачам, призначався день, студентами розроблялося та оформлювалося оголошення-запрошення на дискусію до соціального театру.

У кінці програми, після того, як пішли гості, підводилися підсумки, де учасники театру обговорювали, як пройшов виступ, які були помилки, чого слід уникати при обговоренні в наступний раз, які теми викликали найбільший інтерес, які питання і чому не слід обговорювати і на чому надалі треба зупинитися докладніше. Зазвичай після обговорення з’являлися нові теми для постановок, якийсь аспект хотілося обговорити ще раз. З’являлися нотатки тем на наступні обговорення.

Заключним етапом роботи над соціальним етюдом була організація так званих гастролей по інших навчальних закладах міста.

Характеризуючи блок самоосвіти, зауважимо, що ефективність процесу формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі залежала від ступеня активності студентів, їхнього вміння самостійно поповнювати власний

теоретичний та практичний багаж. Тому особливе місце в роботі соціального театру відводилося виконанню самостійних завдань різного характеру, зразки яких наведено далі.

Самостійні завдання репродуктивного характеру були спрямовані на відтворення студентами теоретичного матеріалу:

– познайомитися зі сценаріями вистав соціальної спрямованості;

– познайомитися з іграми, вправами, які можна використовувати для вдосконалення самопрезентаційних умінь та підготуватися до проведення на театральних заняттях;

– створити добірку зразків декорацій, театральних костюмів, афіш, програм, білетів та ін.

Самостійні завдання конструктивного характеру, що передбачали реконструювання інтелектуальних і практичних дій студентів, перетворення досвіду рішення пізнавальних завдань, пропонованих для самостійного виконання:

– розробити сценарій театрального (тематичного) вечора;

– розробити програму святкування Дня театру;

– розробити проект „Тиждень театру” та ін.

Під час виконання самостійних завдань творчого характеру проявлявся високий рівень пізнавальної активності майбутніх соціальних педагогів. Далі наведено приклади таких завдань:

– скласти описову розповідь про себе;

– підготувати самопрезентаційне повідомлення та підготуватися до його виголошення;

– розробити епізод для програвання;

– розробити етюд професійного спілкування;

– розробити авторський сценарій соціального театру та підготуватися до його презентації.

Результатом роботи соціального театру був показ театральних постановок на соціальну тематику. Студентами-учасниками соціотеатру

ДВНЗ „Донбаський держаний педагогічний університет” були показані вистави до Дня працівників соціальної сфери (соціальні етюди на теми: „Аборт”, „Ранній шлюб”, „Праця: задоволення або необхідність?”, „Сенс життя” тощо); до кінця навчального року вистава – „Щоденник щастя”.

Для найбільшої ефективності застосування технік театральної педагогіки в межах роботи студентського соціотеатру було організовано кілька відвідувань вистав у Львівському Національному Академічному театрі опери та балету (опера „Орфей і Евридика”), КЗ „Центр культури і дозвілля м. Слов’янська” (вистави театральних труп м. Харкова, м. Києва, акторської трупи молодіжної громадської організації „7 поверх” м. Слов’янська). Перед студентами була поставлена мета – спостерігати за акторами, які виконували різні ролі у виставах. Завдання складалися, перш за все, у виявленні комунікативних вербальних і лінгвістичних засобів, які застосовувалися професійними виконавцями в театральній виставі, і аналізі способів створення сценічних образів за допомогою мовних прийомів. Ми просили студентів особливу увагу звернути на те, як людина змінюється внутрішньо, входить в образ і втілює його вербальними засобами.

Окрім того, ми просили студентів звернути увагу на схожість акторської діяльності й самопрезентаційної діяльності особистості. Були виділені такі спільні риси: в обох випадках присутній глядач; той, хто самопрезентується, виступає в образі головного героя (тут і зараз, „Я” в запропонованих обставинах); відбувається ніби перевтілення в іншу особистість; діяльність на сцені (або в ситуації самопрезентації) відбувається в іншому просторі порівняно зі звичайним повсякденним життям; той, хто самопрезентується (актор), повинен бути налаштований на емоції героя; у спілкуванні переважає монолог; імпровізація допустима в невеликій кількості; особливість програми діяльності полягає в тому, що „репертуар” представлено зазвичай однією роллю, однією виставою; чим менше діяч залежить від глядачів та слухачів, тим правдивіше, природніше, органічніше виглядає (звучить) результат діяльності; той, хто само презентується, сам

собі сценарист, режисер-постановник тощо. Також загальною змістовною ознакою акторського уявлення і культури самопрезентації особистості студента є комунікативність, бо спільною рисою є взаємодія, жива співпраця різних індивідуальностей.

Зазначимо, що ті студенти (Марина Ш., Олексій М., Аліна З., Кристина С., Марія Г.), які виявили значний інтерес до тренінгів під час позааудиторної роботи, відповідно більш успішно впоралися з поставленими завданнями, а згодом – краще показали себе за участю в сюжетно-рольових іграх. Самі студенти говорили таке: „Виявляється, дуже багато спільного між тим, що робимо ми і тим, що актор робить на сцені. Так і буває, якщо добре провів репетицію важливої події, що має відбутися, то і виступив краще, а якщо імпровізуєш, то ще невідомо, як вийде...” (Олексій М.); „Емоції контролювати теж ціла наука, і нам не байдужі наші глядачі, навіть якщо це наші друзі чи викладачі, якщо поважаєш глядача, то намагаєшся сподобатися” (Кристина С.); „Ще Шекспір сказав, що весь світ театр, але зараз, після спостереження, ми ще раз усі в цьому переконалися, тільки в театрі все підкреслено, виражено, в реальному житті ми на багато речей просто не звертаємо увагу, зокрема й на те, що ми говоримо і як ... ” (Аліна З.); „У багатьох сучасних п’єсах актори „знімають” образ із живих людей – теж спостерігають за ними, а ми спостерігали за акторами, вербальні техніки іноді дуже важко виділити, так усе природно звучить, але зате в театрі все дуже наочно, бо все яскраво виражено, підкреслено, йде гра за певними правилами і в мовленні це можна почути...” (Марія Г.).

Залучаючи студентів до різних форм роботи театрального гуртка, ми сприяли особистісно-професійному розвитку майбутніх фахівців загалом і формуванню культури самопрезентації зокрема.

Так, театральна діяльність у процесі експериментальної роботи включала і індивідуальну творчість, яка сприяла формуванню особистісних якостей, етичних і естетичних переконань, і спільну діяльність, тобто колективну творчість, що мала суспільну спрямованість і створювала

сприятливе підґрунтя для прояву й формування суспільно-ціннісних мотивів.

Колективна форма роботи над соціальним театром посилювала індивідуальні зусилля студентів, оскільки кожен розумів, що загальний результат залежав від якості його роботи, а це підвищувало значущість індивідуальної творчості у спільній діяльності загалом. Тому студентська театральна діяльність, будучи стимулом, підвищувала ефективність формування культури самопрезентації кожного студента через спільну творчість.

Отже, відбір методів для зазначених вище форм роботи зі студентами здійснювався за такими критеріями: вплив на чуттєву сферу (наприклад, колективні походи до театру), надання самостійності та активності в збагаченні знань (наприклад, вивчення досвіду роботи інших самодіяльних театральних груп, зустрічі-бесіди з представниками театрального мистецтва, обговорення афіш, білетів, сценаріїв, переглянутих вистав), надання можливості практичного використання здобутих знань, умінь та навичок (участь у театральних постановах соціотеатру на базі вищого навчального закладу та інших освітніх закладів).

Реалізація зазначеної соціально-педагогічної умови із застосуванням описаних вище методів сприяла актуалізації знань про культуру самопрезентації, забезпечувала формування культури самопрезентації, комунікативної та самопрезентаційної компетентності, практичних умінь використання соціального театру як засобу соціально-педагогічного впливу на неповнолітніх.

Отже, дослідно-педагогічна робота з формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі шляхом реалізації вказаних вище соціально-педагогічних умов сприяє ефективному формуванню культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів.

2.3 Аналіз результатів експериментальної роботи

Перший етап дослідно-експериментальної роботи був присвячений проведенню констатувального етапу дослідження, що передбачав перевірку початкового рівня сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів експериментальної та контрольної груп. З цією метою ми застосували діагностичний матеріал відповідно до визначених критеріїв (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний).

Результати констатувального етапу дослідження дали змогу встановити, що в експериментальній та контрольній групах початковий рівень сформованості культури самопрезентації був майже однаковий.

Наступний етап дослідно-експериментальної роботи – формувальний – містив реалізацію розроблених соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі. При реалізації вказаного етапу студенти експериментальної групи були залучені до позааудиторної роботи, що охоплювала комплекс розроблених соціально-педагогічних умов. У контрольній групі навчання студентів відбувалося у формі традиційного навчання у вищому навчальному закладі.

Перейдемо до розгляду контрольного етапу дослідження, метою якого є перевірка ефективності розроблених соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі.

Так, під час дослідження динаміки рівня сформованості культури самопрезентації *за мотиваційним критерієм* для діагностики наявності мотивів досягнення успіху в оволодінні культурою самопрезентації використано адаптований питальник Т. Елерса. Згідно із запропонованою методикою студентам необхідно відповісти „так” або „ні” на 40 питань відповідно до того, відповідає запропоноване твердження їхній поведінці або не відповідає.

Відповідно до отриманих даних запропонованої діагностики, кількість студентів, віднесених до високого рівня, які проявили бажання успішно оволодіти культурою самопрезентації та небайдужі до своїх досягнень у цьому напрямі, збільшилася лише в експериментальній групі (з 18,6% до 26,7%). Збільшився відсоток студентів експериментальної та контрольної груп, яких було віднесено до середнього рівня (на 9,3% в експериментальній групі та на 3,6%). Студенти експериментальної групи виявили професійні пізнавальні потреби в оволодінні культурою самопрезентації, прагнення до оволодіння навичками публічної промови, ведення діалогу. Відповідно до цього відсоток студентів, віднесених до низького рівня, зменшився (з 46,5% – ЕГ і 46,4% – КГ до 29,1% – ЕГ і 42,8% – КГ).

Порівняльні результати сформованості мотивів досягнення успіху в оволодінні культурою самопрезентації на констатувальному і контрольному етапах експерименту представлено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Динаміка мотивів досягнення успіху в оволодінні культурою самопрезентації студентів експериментальної та контрольної груп

Рівні	**Експериментальна група**				**Контрольна група**			
	Констатувальний етап		Контрольний етап		Констатувальний етап		Контрольний етап	
	Кіл-сть	% від 86	Кіл-сть	% від 86	Кіл-сть	% від 84	Кіл-сть	% від 84
Високий	16	18,6	23	26,7	15	17,9	15	17,9
Середні	30	34,9	38	44,2	30	35,7	33	39,3
Низький	40	46,5	25	29,1	39	46,4	36	42,8

Для вивчення наступного показника мотиваційного критерію – зацікавленість у формуванні самопрезентаційних знань – була застосована адаптована до завдань нашого дослідження методика Т. Ільїна – „Вивчення мотивації навчання у виші”. Відповіді студентів експериментальної групи показали покращення результатів щодо бажання оволодіти культурою самопрезентації, готовності вивчати наукову та науково-популярну

літературу, присвячену питанням культури самопрезентації, своєю чергою, у контрольній групі відбулися неістотні зміни на високому рівні (з 18,6% – ЕГ і 20,9% – КГ до 24,4% – ЕГ і 22,6% – КГ). Окрім того, відбулись зміни відсотків студентів, які були віднесені до середнього рівня. Так, студенти експериментальної групи показали переконаність, що для впевненого оволодіння культурою самопрезентації всі навчальні дисципліни потрібно вивчати однаково глибоко та брати активну участь у позааудиторній діяльності, суттєвих змін серед студентів контрольної групи не відбулося (підвищився відсоток на 12,8% ЕК та на 0,6% КГ).

Результати порівняння результатів методики на констатувальному та контрольному етапах подано в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Динаміка зацікавленості у формуванні самопрезентаційних знань студентів експериментальної та контрольної груп

Рівні	**Експериментальна група**				**Контрольна група**			
	Констатувальний етап		Контрольний етап		Констатувальний етап		Контрольний етап	
	Кіл-сть	% від 86	Кіл-сть	% від 86	Кіл-сть	% від 84	Кіл-сть	% від 84
Високий	16	18,6	21	24,4	18	20,9	19	22,6
Середні	30	34,9	41	47,7	28	33,9	29	34,5
Низький	40	46,5	24	27,9	38	45,2	36	42,9

Останній показник вказаного критерію – потреба в оволодінні культурою самопрезентації під час навчання у виші – ми досліджували за допомогою адаптованого питальника С. Карасьової (див. додаток В). Студентам експериментальної та контрольної груп було запропоновано вибрати характерні для себе мотиви, що спонукають презентувати себе в спілкуванні з іншими. Найбільш поширеним мотивом, названим студентами експериментальної групи, було прагнення продемонструвати власну обізнаність у певних питаннях, домогтися визнання власної компетентності (68 %), своєю чергою, серед студентів контрольної групи це було прагнення

вирішити проблеми з сором'язливістю та заявити про себе (54%).

Аналізуючи рівні потреби в оволодінні культурою самопрезентації під час навчання у виші, можна помітити зменшення відсотка студентів, зарахованих до низького рівня, відповіді яких характеризувалися небажанням удосконалювати навички спілкування з іншими людьми, байдужість до думок інших про себе (з 45,4% – ЕГ і 47,6% – КГ до 27,9% – ЕГ і 45,2% – КГ). Відповідно до цього збільшилася кількість студентів експериментальної та контрольної груп, віднесених до середнього та високого рівня. Студенти, які висловили бажання отримати можливість для досягнення успіху та відчути, що приносиш користь, а твоя присутність необхідна іншим, були достатньо мотивовані до самопрезентаційного складника соціально-педагогічної діяльності. Під час формувального етапу дослідження ці студенти мали власну зацікавленість у роботі соціального театру та розуміли необхідність участі в позааудиторній роботі, спрямованій на розвиток культури самопрезентації. Результати методики представлено в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Динаміка потреби в оволодінні культурою самопрезентації під час навчання у виші студентів експериментальної та контрольної груп

Рівні	**Експериментальна група**				**Контрольна група**			
	Констатувальний етап		Контрольний етап		Констатувальний етап		Контрольний етап	
	Кіл-сть	% від 86	Кіл-сть	% від 86	Кіл-сть	% від 84	Кіл-сть	% від 84
Високий	17	19,8	23	26,7	16	19,1	16	19,1
Середні	30	34,9	39	45,4	28	33,3	30	35,7
Низький	39	45,4	24	27,9	40	47,6	38	45,2

Отримані дані показали, що робота в експериментальних групах призвела до того, що студенти стали більше усвідомлювати важливість культури самопрезентації, що сприяло суттєвому підвищенню активності участі студентів у позааудиторній роботі, що загалом впливало і на характер їхньої

діяльності, і на кінцевий результат діяльності, забезпечуючи високий рівень розвитку культури самопрезентації в студентів експериментальної групи. Результати оцінювання мотивації студентів – майбутніх соціальних педагогів до формування культури самопрезентації експериментальної і контрольної груп на констатувальному етапі експерименту представлено в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Динаміка сформованості культури самопрезентації студентів експериментальної і контрольної груп за мотиваційним критерієм

Рівні	**Експериментальна група**		**Контрольна група**	
	Констатувальний етап	Контрольний етап	Констатувальний етап	Контрольний етап
	Кількість студ., %	Кількість студ., %	Кількість студ., %	Кількість студ., %
Високий	20,9	25,9	19,1	19,9
Середній	34,9	45,8	34,5	36,5
Низький	44,2	28,3	46,4	43,6

Для унаочнення наведених вище статистичних даних динаміка рівнів сформованості культури самопрезентації студентів експериментальної і контрольної груп за мотиваційним критерієм представлена на рис. 2.1.

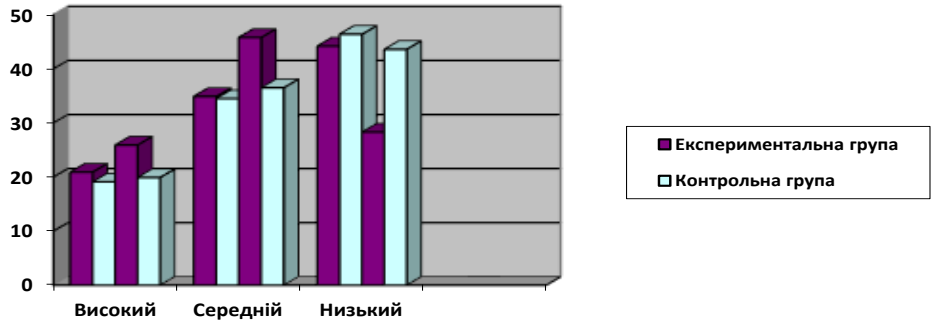

Рис. 2.1. Динаміка рівнів вияву сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів експериментальної та контрольної груп за мотиваційним критерієм

Наступним етапом нашого дослідження було визначення рівнів наявності знань про сутність самопрезентації та володіння теоретичними знаннями щодо культури самопрезентації майбутнього соціального педагога – *когнітивний критерій.*

Результатом формувального етапу експерименту стало значне покращення системності фахових самопрезентаційних знань та володіння самопрезентаційними знаннями практичного спрямування в студентів експериментальної групи. Відповіді студентів стали більш ґрунтовні, вони користувалися знаннями, отриманими і під час експериментальної роботи, і під час вивчення деяких дисциплін (психологія, соціологія, педагогіка).

Під час відповідей на питання анкети щодо наявності в майбутніх соціальних педагогів теоретичних знань щодо самопрезентації (адаптований питальник С. Карасьової) студенти давали розгорнуту відповідь на запитання щодо визначення понять „самопрезентація", „комунікація", „імідж" тощо. На запитання стосовно місця й ролі самопрезентації в соціалізації і соціальній адаптації особистості студенти експериментальної групи давали відповіді, спираючись на власний досвід роботи над формуванням самопрезентаційної культури, пригадували особисті перемоги та невдачі, які траплялись під час формувального етапу експерименту.

Отже, рівень наявності знань про сутність самопрезентації в експериментальній групі на контрольному етапі експерименту значно покращилися порівняно з показниками в контрольній групі. Високий рівень наявності знань основ культури самопрезентації і знань у сфері ефективних стратегій і тактик самопрезентації проявився у 22,1% – ЕГ, у контрольній групі на високому рівні змін не відбулося. Серед студентів, які брали участь в експерименті, середній рівень досягли на >22% – ЕК та на >2,4% – КГ. Студенти добре володіли знаннями щодо теоретичних основ самопрезентації, хоча й допускали іноді незначні помилки у відповідях.

Результати діагностики представлено в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Динаміка наявності знань про сутність самопрезентації у студентів експериментальної та контрольної груп

Рівні	Експериментальна група				Контрольна група			
	Констатувальний етап		Контрольний етап		Констатувальний етап		Контрольний етап	
	Кіл-сть	% від 86	Кіл-сть	% від 86	Кіл-сть	% від 84	Кіл-сть	% від 84
Високий	11	12,8	19	22,1	10	11,9	10	11,9
Середній	23	26,8	42	48,8	21	25,0	23	27,4
Низький	52	60,4	25	29,1	53	63,1	51	60,7

Наступний показник когнітивного критерію – володіння теоретичними знаннями з культури самопрезентації майбутнього соціального педагога – визначався за допомогою розробленого тесту, запропонованого студентам контрольної та експериментальної груп.

Результати тестування показали підвищення рівня знань студентів, відповіді стали більш грамотними, почали відображати специфіку діяльності соціального педагога та важливість культури самопрезентації у професійній соціально-педагогічній діяльності. Студенти експериментальної групи могли дати визначення поняттю „культура самопрезентації соціального педагога”, відповіді були насичені професійною лексикою. Окрім того, студенти експериментальної групи, на відміну від студентів контрольної, більш вільно та впевнено оперують поняттями „комунікація”, „вербальні засоби спілкування”, „невербальні засоби спілкування”, „комунікативні бар’єри ” тощо.

Отримані дані діагностики показали позитивну динаміку володіння теоретичними знаннями студентами експериментальної групи щодо культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів на високому та середньому рівнях (високий рівень – з 18,6% ЕК до 25,6%; середній рівень з 25,6% до 47,7% ЕК). У контрольній групі відбулись незначні зміни, збільшився відсоток студентів віднесених до середнього рівня на 4,7%.

Обробка даних тесту дозволила отримати статистичні дані, представлені в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Динаміка володіння теоретичними знаннями з культури самопрезентації майбутнього соціального педагога студентами експериментальної та контрольної груп

Рівні	**Експериментальна група**				**Контрольна група**			
	Констатувальний етап		Контрольний етап		Констатувальний етап		Контрольний етап	
	Кіл-сть	% від 86	Кіл-сть	% від 86	Кіл-сть	% від 84	Кіл-сть	% від 84
Високий	16	18,6	22	25,6	16	19,1	16	19,1
Середній	22	25,6	41	47,7	22	26,2	26	30,9
Низький	48	55,8	23	26,7	46	54,7	42	50,0

Результати діагностування за когнітивним критерієм показали покращення рівня теоретичних знань студентів експериментальної групи за обома критеріями, у більшості студентів сформовано глибокі й повні знання про стратегії й тактики самопрезентації, що сприяє ефективній реалізації соціально-педагогічної діяльності (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Динаміка сформованості культури самопрезентації студентів експериментальної і контрольної груп за когнітивним критерієм

Рівні	**Експериментальна група**		**Контрольна група**	
	Констатувальний етап	Контрольний етап	Констатувальний етап	Контрольний етап
	Кількість студ., %	Кількість студ., %	Кількість студ., %	Кількість студ., %
Високий	15,1	23,8	15,5	15,5
Середній	24,4	48,3	26,2	29,2
Низький	60,5	27,9	58,3	55,3

Отриману статистичну інформацію щодо динаміки сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів експериментальної та контрольної груп за когнітивним критерієм наведемо у вигляді діаграми, що відображена на рис. 2.2.

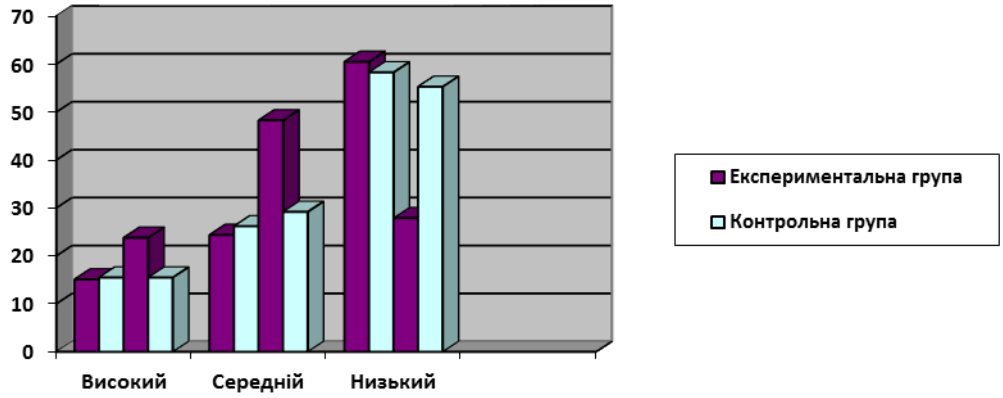

Рис. 2.2. Динаміка рівнів вияву сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів експериментальної та контрольної груп за когнітивним критерієм

Останній досліджуваний критерій – *діяльнісний*. Першим ми діагностували показник володіння майбутніми соціальними педагогами комунікативною та самопрезентаційною компетентністю за допомогою самоаналізу.

Результати діагностики показали значне покращення середнього та високого рівня в експериментальній групі порівняно з контрольною, а саме: відсоток студентів, віднесених до високого рівня та які висловили здатність розуміти смаки, симпатії, антипатії аудиторії, тримати в полі зору всю аудиторію, переводячи погляд з одного на іншого (контакт очей), збільшилася і в експериментальній групі, і в контрольній (з 19,8% – ЕГ і 20,2% – КГ до 26,7% – ЕГ і 22,6% – КГ). Окрім того, підвищився рівень студентів, віднесених до середнього рівня, – на 12,9% – ЕГ та на 4,8% КГ, відповіді студентів характеризувалися прагненням зрозуміти аудиторію й бути зрозумілим нею, готовністю до демократичного спілкування із клієнтами, здатністю управляти своїм емоційним станом у конфліктній або

суперечливій ситуації.

Порівняння динаміки результатів експериментальної та контрольної груп представлено в табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Динаміка володіння комунікативною та самопрезентаційною компетентністю студентів експериментальної та контрольної груп

Рівні	**Експериментальна група**				**Контрольна група**			
	Констатувальний етап		Контрольний етап		Констатувальний етап		Контрольний етап	
	Кіл-сть	% від 86	Кіл-сть	% від 86	Кіл-сть	% від 84	Кіл-сть	% від 84
Високий	17	19,8	23	26,7	17	20,2	19	22,6
Середній	33	38,3	44	51,2	32	38,1	36	42,9
Низький	36	41,9	19	22,1	35	41,7	29	34,5

Наступний показник рівня володіння культурою самопрезентації визначався за допомогою розробленої методики експертних оцінок (див. додаток Ж).

Результати відповідей кураторів студентів експериментальної групи після проведення формувального етапу експерименту показали підвищення відсотка студентів, яких було віднесено до високого рівня (з 13,9% до 22,1% – ЕГ). Вони характеризувались більшою, порівняно з контрольною групою, делікатністю, тактовністю, чесністю, відкритістю та прямотою у спілкуванні з іншими, своєю поведінкою демонстрували самоповагу й почуття власної гідності, успішно презентували себе під час роботи із незнайомою (малознайомою) аудиторією. Студенти контрольної групи також за період проведення експериментальної роботи підвищили власний рівень культури самопрезентації (з 27,4% до 29,8% – ЕГ), але це відбулось завдяки навчанню та адаптації до умов вищого навчального закладу, це процес мав хаотичний та безсистемний характер.

Про це свідчать і статистичні дані, представлені в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Динаміка володіння культурою самопрезентації студентами експериментальної та контрольної груп

Рівні	Експериментальна група				Контрольна група			
	Констатувальний етап		Контрольний етап		Констатувальний етап		Контрольний етап	
	Кіл-сть	% від 86	Кіл-сть	% від 86	Кіл-сть	% від 84	Кіл-сть	% від 84
Високий	12	13,9	19	22,1	12	14,3	12	14,3
Середній	25	29,1	37	43,0	23	27,4	25	29,8
Низький	49	57,0	30	34,9	49	58,3	47	55,9

Третій досліджуваний показник діяльнісного критерію – сформованість практичних умінь використання соціального театру як засобу соціально-педагогічного впливу на неповнолітніх – також визначався за допомогою розробленого бланка експертних оцінок.

Викладачі, які оцінювали студентів експериментальної групи, відзначили покращення використання вербальних засобів (голос, інтонація, швидкість мовлення, будова фраз) та невербальних засобів самопрезентації (положення рук, поза, погляд), дотримання студентами соціальних норм і правил поведінки під час підготовки та проведення соціального театру. Окрім того, студенти експериментальної групи проявляли ініціативність під час проведення соціально-спрямованих акцій та заходів і при цьому вміло встановлювали вербальний контакт з глядачами. Студенти КГ були пасивнішими та не завжди проявляли захопленість і бажання брати участь у різноманітних заходах, вони потребували додаткової роботи з їх мотивування та заохочення. У відсотковому відношенні на високому рівні в контрольній групі не відбулося змін, в експериментальній відсоток студентів збільшився на 6,9%, за середнім рівнем збільшився відсоток студентів в обох групах (з 27,9% – ЕГ і 29,8% – КГ до 44,2% – ЕГ і 33,4% – КГ).

Статистичні дані цих результатів представлено в табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Динаміка практичних умінь використання соціального театру як засобу соціально-педагогічного впливу на неповнолітніх студентами експериментальної та контрольної груп

Рівні	Експериментальна група				Контрольна група			
	Констатувальний етап		Контрольний етап		Констатувальний етап		Контрольний етап	
	Кіл-сть	% від 86	Кіл-сть	% від 86	Кіл-сть	% від 84	Кіл-сть	% від 84
Високий	9	10,5	15	17,4	6	7,1	6	7,1
Середній	24	27,9	38	44,2	25	29,8	28	33,4
Низький	53	61,6	33	38,4	53	63,1	50	59,5

Отримані діагностичні дані за трьома показниками дозволили визначити динаміку рівнів сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів за *діяльнісним критерієм* (див. табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Динаміка сформованості культури самопрезентації студентів експериментальної і контрольної груп за діяльнісним критерієм

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Констатувальний етап	Контрольний етап	Констатувальний етап	Контрольний етап
	Кількість студ., %	Кількість студ., %	Кількість студ., %	Кількість студ., %
Високий	15,1	22,1	13,1	14,7
Середній	31,4	46,1	30,3	35,4
Низький	54,5	31,8	56,0	49,9

Для унаочнення наведеної в таблиці інформації щодо динаміки сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів експериментальної та контрольної груп за діяльнісним критерієм представимо статистичні дані у вигляді діаграми, що відображено на рис. 2.3.

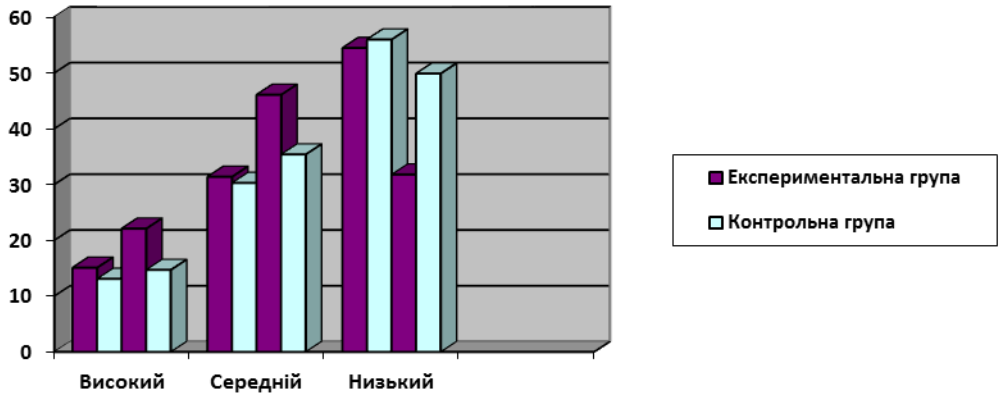

Рис. 2.3. Динаміка рівнів вияву сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів експериментальної та контрольної груп за діяльнісним критерієм

Узагальнення діагностичної інформації за всіма трьома критеріями (мотиваційним, когнітивним, діяльнісним) дало можливість представити отриману інформацію про динаміку загального рівня сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів на констатувальному та контрольному етапі експерименту (див. табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Динаміка сформованості культури самопрезентації студентів експериментальної і контрольної груп

Рівень	**Експериментальна група**		**Контрольна група**	
	Констатувальний етап	Контрольний етап	Констатувальний етап	Контрольний етап
	Кіл-сть студентів, %	Кіл-сть студентів, %	Кіл-сть студентів, %	Кіл-сть студентів, %
Високий	17,5	23,9	15,5	16,7
Середній	30,2	46,7	30,9	33,7
Низький	52,3	29,4	53,6	49,6
Критерій Пірсона	21,4		0,63	

Динаміка, що відбулася в рівнях сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів експериментальної і

контрольної груп, відображена на рис. 2.4 і 2.5.

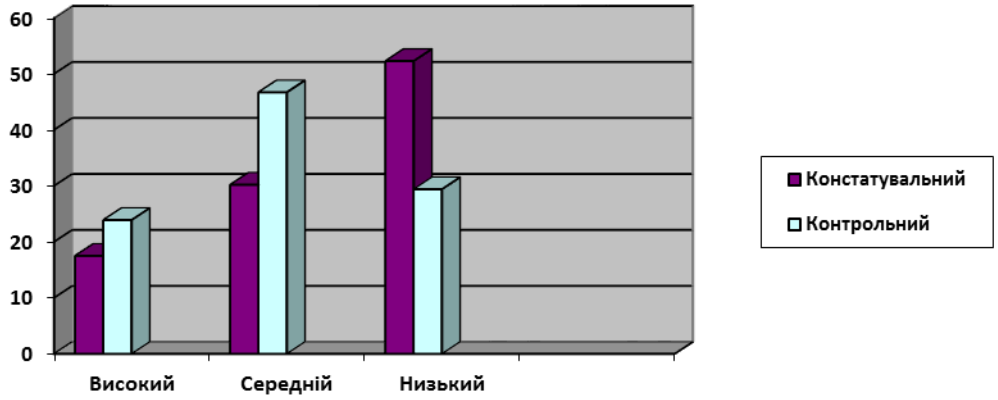

Рис. 2.4. Динаміка рівнів сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів експериментальної групи на констатувальному і контрольному етапах дослідження

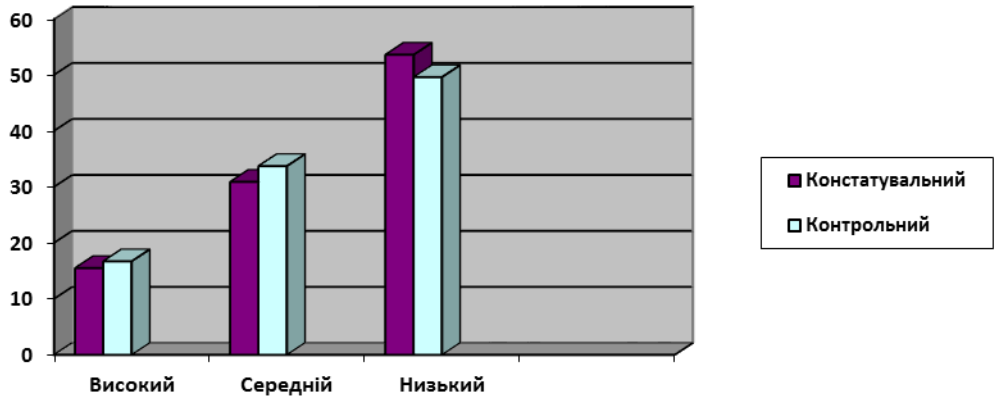

Рис. 2.5. Динаміка рівнів сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів контрольної групи на констатувальному і контрольному етапах дослідження

Як бачимо на рис. 2.4 та 2.5 більша кількість студентів експериментальної групи перейшли на більш високий рівень сформованості культури самопрезентації порівняно зі студентами контрольної групи.

Для визначення достовірності збігів і відмінностей експериментальної і контрольної груп ми здійснили кількісний аналіз отриманих даних з використанням статистичного критерію Пірсона (x^2). Обчислення ми здійснювали за такою формулою:

$$\chi^2 = \sum_{k=1}^{m} \frac{(V_k - P_k)^2}{P_k};$$

де χ^2 – результат спостережень;

P k – частоти результатів спостережень до експерименту;

V k – частоти результатів спостережень після експерименту;

m – загальна кількість груп, на яку ділилися результати спостережень.

У нашому випадку для експериментальної групи змінна Pk має значення: 52,3%; 30,2%; 17,5%, а змінна V k – значення: 29,4%; 46,7%; 23,9%, а для контрольної групи змінна Pk має значення: 53,6%; 30,9%; 15,5%, а змінна V k – значення: 49,6%; 33,7%; 16,7%.

Підставимо ці значення в формулу для χ^2 і визначимо його величину:

$$x^2 \text{експер.} = \frac{(29,4 - 52,3)^2}{52,3} + \frac{(46,7 - 30,2)^2}{30,2} + \frac{(23,9 - 17,5)^2}{17,5} = 21,4$$

$$x^2 \text{ контр.} = \frac{(49,6 - 53,6)^2}{53,6} + \frac{(33,7 - 30,9)^2}{30,9} + \frac{(16,7 - 15,5)^2}{15,5} = 0,63$$

Одержане нами під час педагогічного експерименту значення χ^2 експ = 21,4 більше відповідного табличного значення ступенів свободи, яке складає 20,09 при вірогідності допустимої помилки $p<0,01$. При цьому отримане χ^2 контр=0,63 свідчить про відсутність математично значущих змін у контрольній групі майбутніх соціальних педагогів.

Отже, порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного етапів експерименту довів ефективність реалізації запропонованих соціально-педагогічних умов з метою формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі.

Висновки до розділу 2

Теоретичне обґрунтування соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів, упровадження зазначених соціально-педагогічних умов у практику роботи вишів і перевірка результатів формувального етапу дослідження дозволяють зробити такі узагальнювальні висновки:

1. Аналіз психолого-педагогічних досліджень вітчизняних та зарубіжних педагогів-науковців і практиків із проблеми самопрезентації особистості та професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах дав можливість визначити соціально-педагогічні умови успішного формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі, а саме: створення сприятливого психологічного мікроклімату для формування культури самопрезентації під час позааудиторної роботи майбутніх соціальних педагогів (підґрунтя для організації сукупності соціально-педагогічних умов та всієї роботи з формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі); застосування інтерактивних технологій у процесі формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі (навчання з використанням інтерактивних освітніх технологій передбачає відмінну від звичної логіки освітнього процесу: не від теорії до практики, а від формування нового досвіду до його теоретичного осмислення через застосування); використання соціального театру як засобу формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі (соціальний театр є місцем для освоєння нових соціальних ролей, придбання соціальних навичок, розкриття творчих здібностей, формування нових самопрезентаційних якостей особистості).

2. Реалізація першої соціально-педагогічної умови полягала в адаптації студентів до умов вищого навчального закладу, створенні довірчих відносин

у групі, формуванні адекватної поведінки студента й передбачала, що вирішальну роль у формуванні сприятливого психологічного мікроклімату в групі відіграє її куратор. Першим етапом реалізації вказаної соціально-педагогічної умови була робота з кураторами задіяних у дослідженні вищих навчальних закладів. Мотивація професорсько-викладацького складу, кураторів студентських груп на створення сприятливого психологічного мікроклімату груп здійснювалася за допомогою бесід, дискусій, тренінгів на засіданнях Ради кураторів; спільної роботи з розробки плану заходів, спрямованих на розвиток психологічного мікроклімату. Другий етап упровадження соціально-педагогічної умови полягав у безпосередній роботі кураторів зі студентами, спрямованої на створення сприятливого мікроклімату шляхом активізації роботи студентського активу.

3. Друга умова реалізовувалася шляхом упровадження в позааудиторну роботу вищих навчальних закладів програми занять з елементами тренінгу, метою яких було формування знань, умінь, навичок, що сприяють формуванню культури самопрезентації. Перший етап присвячений сприянню засвоєнню студентами основних понять щодо культури самопрезентації. Другий етап містив знайомство з основами мови тіла: розуміння жестів інших людей, уміння викликати прихильності до себе своїми жестами. Третій етап присвячений риториці: набуттю власного мовленнєвого стилю. Четвертий етап спрямований на розвиток навичок слухання й розуміння партнера по спілкуванню. П’ятий – на розвиток навичок успішної поведінки в конфлікті. Шостий етап містив вправи, спрямовані на отримання досвіду публічних виступів (розвиток акторських здібностей).

4. Реалізація третьої соціально-педагогічної умови відбувалась шляхом залучення студентів до роботи соціального театру. Робота театрального гуртка передбачала: по-перше, організацію спостереження за ораторським мистецтвом і паралінгвістичними особливостями сценічного мовлення; по-друге, включення студентів в ігри комунікативно-вербального характеру, у яких у них з’явилася можливість провести „репетицію” культури

самопрезентації в межах пропонованої ролі, що мало на меті збагатити відповідний досвід. Практичні заняття соціотеатру мали певну структуру, яка включала теоретичний, розвивальний, практичний блоки та блок самоосвіти. Завдання теоретичного блоку передбачали розгляд і обговорення теоретичних положень теми, спрямованість на формування теоретичного складника самопрезентаційної культури. Завдання розвивального блоку сприяли формуванню самопрезентаційних умінь і навичок, оволодінню практичним аспектом культури самопрезентації. Практичний блок передбачав роботу майбутніх соціальних педагогів із застосуванням власного досвіду, самооцінку рівня теоретичної та практичної сформованості культури самопрезентації в межах конкретної теми, самооцінку особистісних якостей, необхідних для подальшої практичної діяльності. Блок самоосвіти орієнтував на самостійне вивчення літературних джерел з досліджуваної теми та виконання системи завдань репродуктивного, конструктивного й творчого характеру.

5. Результати проведеної діагностики на контрольному етапі експерименту показали покращення рівня сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів за трьома показниками (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний). Відсоток студентів експериментальної групи, віднесених до низького рівня, зменшився на 22,9%, водночас як результати діагностування контрольної групи показали зменшення цього ж рівня лише на 4%. Проведений експеримент довів, що реалізація розроблених соціально-педагогічних умов значно підвищує рівень сформованості культури самопрезентації в майбутніх соціальних педагогів.

Матеріали розділу відображено в публікаціях автора [29; 32; 33; 35; 36.]

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й практичне розв'язання наукової проблеми формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі.

1. Здійснений теоретико-методологічний аналіз наукової літератури показав, що культура самопрезентації є цінним компонентом у професійному становленні майбутніх соціальних педагогів та має конкретне практичне значення в підготовці конкурентоспроможних випускників вищого навчального закладу. До того ж використання соціального театру як засобу виховного впливу на майбутніх соціальних педагогів є ефективною позааудиторною формою роботи зі студентами та цікавим видом дозвіллєвої діяльності, що забезпечує освоєння нових соціальних ролей, придбання соціальних навичок, розкриття творчих здібностей, формування самопрезентаційних якостей особистості.

2. Уточнено та конкретизовано понятійно-термінологічний апарат дослідження, зокрема, „культура майбутнього соціального педагога", „культура самопрезентації", „культура самопрезентації майбутнього соціального педагога", „позааудиторна робота", „соціальний театр", „студентський соціальний театр".

Дефінітивний аналіз надав можливість визначити *культуру самопрезентації соціального педагога* як активне визначення своєї позиції щодо створення сприятливого образу в ситуаціях ділової взаємодії, що дозволяє управляти створюваним образом, ураховуючи чинники (вік, стать, національність, віросповідання, соціальний стан реципієнтів тощо), за яких відбувається процес самопрезентації; *студентський соціальний театр* як форму позааудиторної роботи, яка сприяє формуванню професійних умінь та навичок, створює умови для підвищення рівня саморозкриття, самовираження та культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів.

3. Визначено критерії та показники сформованості культури

самопрезентації майбутніх соціальних педагогів: *мотиваційний критерій* (наявність мотивів досягнення успіху в оволодінні культурою самопрезентації; зацікавленість у формуванні самопрезентаційних знань та навичок; потреба в оволодінні культурою самопрезентації під час навчання у вищому навчальному закладі); *когнітивний критерій* (наявність знань про сутність самопрезентації; володіння теоретичними знаннями щодо культури самопрезентації майбутнього соціального педагога); *діяльнісний критерій* (володіння комунікативною та самопрезентаційною компетентністю; володіння культурою самопрезентації; практичні вміння використання соціального театру як засобу соціально-педагогічного впливу на неповнолітніх). Оцінка сформованості показників та критеріїв відбувалася за трьома рівнями: високий, середній, низький.

4. Обґрунтовано соціально-педагогічні умови формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі: створення сприятливого психологічного мікроклімату для формування культури самопрезентації під час позааудиторної роботи майбутніх соціальних педагогів; застосування інтерактивних технологій у процесі формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі; використання соціального театру як засобу формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі.

5. Упровадження соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі здійснювалося комплексно та послідовно. Реалізація першої соціально-педагогічної умови полягала в адаптації студентів до умов вищого навчального закладу, створенні довірливих відносин у групі, формуванні адекватної поведінки студента. Друга умова реалізовувалася шляхом упровадження в позааудиторну роботу вищих навчальних закладів програми занять з елементами тренінгу, метою яких було формування знань, умінь, навичок, що сприяють формуванню культури самопрезентації, а саме:

засвоєння студентами основних понять щодо культури самопрезентації, знайомство з основами мови тіла: розуміння жестів інших людей, уміння викликати прихильності до себе своїми жестами, набуттю власного мовленнєвого стилю, розвиток навичок слухання й розуміння партнера по спілкуванню, успішної поведінки в конфлікті, розвиток акторських здібностей. Реалізація третьої соціально-педагогічної умови відбувалася шляхом залучення студентів до діяльності соціального театру. Робота театрального гуртка передбачала: організацію спостереження за ораторським мистецтвом і паралінгвістичними особливостями сценічного мовлення акторів у переглянутих та відвіданих театральних постановах, включення студентів в ігри комунікативно-вербального характеру та до участі в соціальних етюдах і постановках.

6. Результати експериментального дослідження засвідчили позитивну динаміку змін сформованості культури самопрезентації в студентів ЕГ, що доводить ефективність запропонованих соціально-педагогічних умов. Так, в ЕГ кількість студентів з високим рівнем сформованості культури самопрезентації збільшилася на 6,4%, а в КГ лише на 1,2%. Середній рівень в ЕГ збільшився на 16,5%, а в КГ – на 2,8%. Водночас відсоток студентів ЕГ, віднесених до низького рівня, зменшився на 22,9%, разом з тим результати діагностування студентів КГ показали зменшення цього ж рівня лише на 4%.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі. Подальшого вивчення потребує розроблення організаційно-педагогічних засад і технологій підготовки викладачів вищої школи щодо здійснення керівництва студентським соціотеатром.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамян В. Ц. Театральна педагогіка. Київ, 1996. 224 с.

2. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности. Москва, 1980. 335 с.

3. Авер'янова Г. М., Дембицька Н. М., Москаленко В. В. Особливості соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства. Київ: „ППП", 2005. 307 с.

4. Аматьєва О. П., Крайнова Л. В., Міхєєва О. І. Можливості розвитку творчих здібностей дошкільника в процесі використання різних видів театру. *Актуальные проблемы экономико-экологического и социально-культурного развития общества: Материалы научно-практической конференции*. Краматорск, 1995. Част. III. С. 31-32.

5. Амяга Н. В. Самораскрытие и самопредъявление личности в общении *Личность. Общение. Групповые процессы* / ред. О. А. Власов. Москва: Изд-во АН СССР ИНИОН, 1991. С. 37-74.

6. Ананьев Б. Г. Психология чувственного познания / отв. ред. А. В. Брушлинский, В. А. Кольцова; Рос. акад. наук, Ин-т психологии. Москва: Наука, 2001. 277 с.

7. Андреев В. И. Педагогика творческого саморазвития. Казань, 1996. 568 с.

8. Аникеева Н. П. Психологический климат в коллективе. Москва: Просвещение, 1989. URL: https://sheba.spb.ru/shkola/psih-klimat-1989.htm

9. Апраксина М. В. Теоретические аспекты самопрезентации *Имиджелогия. Как нравиться людям* / Автор концепции, составитель, научный редактор В. М. Шепель. URL: http://evartist.narod.ru/text9/20.htm.

10. Аркавий Г. С. Социально-нравственное воспитание студентов ССУЗ средствами театрального искусства : дис. … канд. пед. наук : 13.00.01 / Росийская академия образования. Институт среднего профессионального образования. Казань, 2003. 203 с.

11. Артюхова Ю. Что такое «самопрезентация» и зачем она нужна?

URL: http://shkolazhizni.ru/ archive/0/n-5159/.

12. Астафурова Т. Н. Стратегии коммуникативного поведения в профессионально значимых ситуациях межкультурного общения (лингвистические и дидактические аспекты): автореф. дис. ... д-ра пед. наук: / Москва, 1997. 150 с.

13. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса: методические основы. Москва: Просвещение, 1982. 192 с.

14. Барабанов В. П., Валеева Н. Ш., Фролова Ф. Ф. Тренинг как интерактивный метод формирования компетенции профессионального саморазвития у будущих специалистов социальной работы. *Вестник Казанского технологического университета.* 2014. Т. 17. № 11. С. 313-316.

15. Безпалько, О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: *Навч. посібник. реком. МОНУ для студ. ВНЗ*. К.: ЦУЛ, 2009. 208 с.

16. Безрукова В. С. Основы духовной культуры (энциклопедический словарь педагога). Екатеринбург, 2000. 937 с.

17. Белинская Е. П., Жичкина А. Стратегии самопрезентации в Интернет и их связь с реальной идентичностью Hogiston, 1999. URL: http://flogiston.da.ru.

18. Беспалько В. П. Слагаемые педагогические технологии. Москва: Педагогика. 1989. 192 с.

19. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник. Київ: Либідь, 2008. 848 с.

20. Бехтенова Е. Ф. Педагогические условия формирования проектной деятельности учащихся (на материале национально-регионального компонента школьного исторического образования): автореф. дис. … канд. пед. наук / Новосибирск, 2006. 23 с.

21. Боднар Л. В. Професійна підготовка соціальних педагогів із застосуванням електронних засобів навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2006. 20 с.

22. Большой толковый словарь современного украинского языка / сост. и главн. ред. В. Т. Бусел. К.: Ирпень: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.

23. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. Изд. 2-е перераб. и доп. Москва-Санкт-Петербург, 2000. 1536 с.

24. Бондаренко З. Особливості виховної роботи зі студентами. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. К.: [б. в.], 2012. – С. 446–447.

25. Бороздина Г. В. Психология делового общения. Москва: Инфра-м, 2006. 224 с.

26. Борытко Н. М. Воспитательная деятельность педагога / Н. М. Борытко, И.А. Колесникова, С. Д. Поляков. М.: Академия, 2008. 336 с.

27. Борытко Н. М. В пространстве воспитательной деятельности: монография. Волгоград: Перемена, 2001. 181 с.

28. Брусенко А. С. Використання засобів соціального театру під час професійної підготовки фахівців соціальної сфери. *Матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції «Перший крок у науку».* Луганськ : Глобус-Принт, 2014. Т.1. С. 23-26.

29. Брусенко А. С. Етапи формування самопрезентаційної культури майбутніх соціальних педагогів. *Підготовка соціального педагога на засадах партнерства:* матеріали науково-практичнолї конференції 24 листопада 2015 року. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. С. 54-55.

30. Брусенко А. С. Критерії та показники сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів. *Професійна підготовка студентів соціально-педагогічної сфери – освітня складова суспільного розвитку:* матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції (дистанційної) (Київ, 1 квітня 2014 року). Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. С. 78-79.

31. Брусенко А. С. Культура самопрезентації майбутніх соціальних педагогів як соціально-педагогічна проблема. *Contemporary issues of culture and art:* Monograph. Katowicach: The Civil Engineering and Applied Arts

Katowice School of Technology, 2016; ISBN 978 - 83 - 9420093 - 6 - 0 (Paper). С. 300-307.

32. Брусенко А. С. Методи формування самопрезентаційної культури майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі. *International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences:* Conference Proceedings, June 28-30, 2016. Kielce: Holy Cross University, 2016. С. 55-59.

33. Брусенко А. С. Опис експериментальної роботи з виявлення сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія.* Ялта: РВВ КГУ, 2014. Вип. 46. Ч. 3. С. 21-27.

34. Брусенко А. С. Підготовка майбутніх фахівців із соціального забезпечення до соціально-правового захисту особистості. *Актуальні проблеми дошкільної педагогіки, психології та соціального забезпечення в осмисленні сучасних суспільних викликів :* колективна монографія / за заг. ред. Е. А. Панасенко. Краматорськ : Видавництво ЦТРІ-«Друкарській дім», 2016. С. 307-318.

35. Брусенко А. С. Реалізація програми соціального театру в роботі з майбутніми соціальними педагогами. *Молодий вчений.* 2017. № 10.1. С. 89-93.

36. Брусенко А. С. Робота театрального гуртка як соціально-педагогічна умова формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Сєвєродонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. Вип. 2 (77). С. 30-36.

37. Брусенко А. С. Розвиток комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами театрально-ігрової діяльності. *Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія: Соціальна педагогіка і соціальна робота*. Слов'янськ: ДДПУ, 2013. Вип. 1. С. 99-106.

38. Брусенко А. С. Роль студентського театрального гуртка у формуванні культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів.

Гуманізація навчально-виховного процесу. Слов'янськ : ДДПУ, 2015. Спецвип. 15. Ч. 1. С. 170-176.

39. Брусенко А. С. Самопрезентація особистості як соціально-педагогічний феномен. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. Слов'янськ : ДДПУ, 2014, Вип. LXX. Ч. 1. С. 195-201.

40. Брусенко А. С. Социотеатр как способ формирования культуры самопрезентации будущих социальных педагогов. *Категория социального в современной педагогике и психологии:* материалы научно-практической конференции (заочной) с международным участием: 19-20 декабря 2013 г. Ульяновск: SIMJET, 2013. С. 297-301.

41. Брусенко А. С. Створення сприятливого мікроклімату під час позааудиторної діяльності студентів як соціально-педагогічна умова формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів. *Наукова скарбниця освіти Донеччини:* науково-методичний журнал. Слов'янськ : Донецьке облІППО, 2017. Вип. 2. С. 46-48.

42. Брусенко А. С. Сучасні дослідження формування самопрезентаційних умінь майбутніх соціальних педагогів. *Проблеми та перспективи розвитку ринку освітніх послуг: регіональний аспект:* матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (м. Армянськ, 28-29 березня 2013 року). Ялта, РВВ КГУ, 2012. С. 38-40.

43. Брусенко А. С. Умови успішного формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (Серія: Педагогічні науки)*. Чернігів: ЧНПУ, 2014. Вип. 122. С. 28-31.

44. Брусенко А. С. Формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (Серія: Педагогічні науки)*. Старобільськ: ЛНУ, 2015. Вип. №1 (290). С. 48-53.

45. Брусенко А. С., Лозинська А. В. Посередництво як соціально-

педагогічна технологія вирішення конфліктів. *Молодий вчений.* 2017. № 10.1. С. 93-97.

46. Будянський Д. В. Драмогерменевтика як засіб формування педагогічного артистизму майбутніх учителів гуманітарних дисциплін *Освіта Донбасу.* 2005. № 4 (111). С. 106-110.

47. Букатов В. М. О таблице социо-игрового стиля обучения или драмогерменевтической бабочке. 2009. URL: http://www.ippk.ru/attachments/article/3405/bukatov_rezhissura_uroka.pdf.

48. Булатова О. С. Использование возможностей театральной педагогики в процессе становления личности учителя : дис. … канд. пед. наук : 13.00.01 /. Тюмень, 1999. 291 с.

49. Булатова О. С. Педагогический артистизм: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва: Издательский центр "Академия", 2001. 240 с.

50. Буренок Е. А. Внеаудиторная деятельность как средство интенсификации профессионального обучения английскому языку студентов туристского вуза: автореф. дис. … кандид. пед. наук /. Сходня, 2004. URL: http://www.dissercat.com/content/vneauditornaya-deyatelnost-kaksredstvo-intensifikatsii-professionalnogo-obucheniya-angliisk.

51. Ваганова Ж. В. Артистизм педагога как компонент его творческой индивидуальности : дис. … канд. пед. наук : 13.00.01 / Тюмень, 1998. 198 с.

52. Вартанова В. В. Формирование профессиональной компетентности студентов – будущих учителей в контексте театральной деятельности : дис. … канд. пед. наук : 13.00.01 / Ижевск, 2007. 196 с.

53. Ведмедюк А. Д. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до організації фізкультурно-оздоровчої діяльності молоді за місцем проживання: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / ДВНЗ "Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди". Переяслав-Хмельницький, 2011. 20 с.

54. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 170 000 /

уклад., гол. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : Перун, 2003. 1427 с.

55. Вердербер Р., Вердербер К. Психология общения. Санкт-Петербург, 2003. 320 с.

56. Використання активних форм і методів організації педагогічного процесу у вищих педагогічних закладах освіти / Н. Б. Бондаренко, Н. В. Гавриш, М. Б. Головко, Н. В. Дметерко, В. М. Зінченко та ін. / за ред. В. М. Зінченко, М. Б. Головко, В. І. Прокопенка. Київ, 1997. 125 с.

57. Витебский Л. Я. Подготовка социальных педагогов в системе культурологического образования. *Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт.* Москва; Тула, 1993. Т. 2. С. 38-40.

58. Водолага Н. В. Театральна абетка. *Дитячий садок.* 2001. №№ 27-28.

59. Воронин А. С. Словарь терминов по общей и социальной педагогике. Екатеринбург: ЕГПУ, 2006. 135 с.

60. Гавриш Н. В. Художнє слово і дитяче мовлення. Донецьк: Либідь, 1998. 170 с.

61. Галагузова Ю. Н. Теория и практика системной профессиональной подготовки социальных педагогов : дис. … докт. пед. наук : 13.00.08 / Москва, 2001. 378 с.

62. Гальперин П. Я. Введение в психологию. Москва, 1999. 332 с.

63. Ганелин Е. Р. Школьный театр. Программа обучения детей основам сценического искусства. Санкт-Петербург, 2002. 29 с.

64. Гарипова Г. А. Формирование артистизма личности будущего учителя музыки: дис. … канд. пед. наук: 13.00.01 / Казанский пед. университет. Казань, 2002. 212 с.

65. Герасимова О. А. Социально-психологические характеристики ольфакторной самопрезентации личности : автореф. дис. … канд. психол. наук : 19.00.05 / Ростов-на-Дону, 2003. 22 с.

66. Гиппиус С. В. Гимнастика чувств: тренинг актерского мастерства. Санкт-Петербург. 2010. 383 с.

67. Гладилина В. И. Культурно-досуговая деятельность как средство

самоутверждения и самовыражения личности подростка: дисс. ... канд. пед. наук: / Санкт-Петербург, 2008. 204 с.

68. Годованюк Т. Л. Методика індивідуального навчання історії математики студентів педагогічних університетів : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.02 "Теорія та методика навчання (математика)" / Київ, 2009. 22 с.

69. Гойхман О. Я., Надеина Т. М. Речевая коммуникация. Москва, 2001. 272 с.

70. Головин С. Ю. Словарь практического психолога. Москва: АСТ, Харвест, 1998. с.

71. Головньова І. В., Найдовська І. В. Жіноча самореалізація: гендерно-рольовий аспект *Вісник Харківського держ. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Психологія.* 2001. Вип. 7. С. 37-43.

72. Горбунова Н. В. Використання методів та прийомів театральної педагогіки при підготовці фахівців гуманітарного напряму. *Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка.* 2004. № 10 (78). С. 43-48.

73. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни. Москва, 2000. 304 с.

74. Гугин Д. Н. Формирование общей культуры студентов вуза во внеаудиторной деятельности : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / . Нижний Новгород, 2007. 26 с.

75. Гура О. І. Педагогічні умови формування професійних комунікативних якостей соціального педагога : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / . Харків, 2001. 20 с.

76. Джери Д., Джери Дж. Большой толковый социологический словарь. В 2-х томах / пер. с англ. Н. Н. Марчук. Москва: Вече, АСТ, 1999. 494 с.

77. Дмитрова Т. В. Образ „Я” як регулятор міжособистісних стосунків у ранній юності: дис. … канд. психол. наук /. Київ, 1993. 186 с.

78. Добреньков В. И., Кравченко А. И. История зарубежной

социологии. Москва: Академический проект, 2005. 704 с.

79. Донцов А. И. Проблемы групповой сплоченности. Москва : Изд-во МГУ, 1979. 128 с.

80. Донченко М. В. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх вчителів у позааудиторній роботі у вищих навчальних педагогічних закладах України (друга половина ХХ століття): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Харківський держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Харків, 2004.

81. Дорофеев А. Профессиональная компетентность как показатель качества образования. *Высшее образование в России.* 2005. №4. С. 30-33.

82. Дорошенко Н. М. Гендерна детермінація вибору студентами стратегії поведінки в конфлікті: автореф. дис. … канд. психол. наук / Київ, 2003. 19 с.

83. Доценко Е. Л. Психология манипуляции. Москва, 1996. 344 с.

84. Доэл М., Шардлоу С. Практика социальной работы. Москва: АО «Аспект Пресс», 1995. С. 144–153.

85. Дудкина М. В. Развитие общей культуры у будущих социальных педагогов во внеаудиторной деятельности : дис. … канд. пед. наук : 13.00.08 / Чебоксары, 2015. 181 с.

86. Елькина И. Ю. Развитие личностных качеств студентов педагогических специальностей как базового компонента коммуникативной культуры: автореф. дисс. … канд. психол. наук / Нижний Новгород, 2012. с.

87. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге вид. / за заг. ред. проф. І. Д Звєрєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.

88. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. Москва: Русский язык, 2000. с.

89. Завацька Л. М. Реалізація компетентнісного підходу у фаховій підготовці соціальних педагогів у контексті взаємодії з соціальними інституціями. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка*. Чернігів, 2016. Вип. 133. Серія: педагогічні науки. С. 66-70.

90. Завацька Л. М. Технології організації молодіжного дозвілля. *Технології професійної діяльності соціального педагога: н*авчальний посібник для ВНЗ. 3-е видання. Чернігів., 2012. 240 с.

91. Завацька Л.М. Проблемне поле соціально-педагогічного патронажу в умовах виховного простору вищого навчального закладу. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка*. Чернігів, 2014. Вип. 115. Серія: педагогічні науки. С. 80-84.

92. Завацька Л.М. Формування професіоналізму фахівців соціальної сфери щодо життєорганізації сім'ї. *Вісник Черкаського університету*. Серія: педагогічні науки. Черкаси, 2013. Випуск 10 (263). С. 53-57.

93. Завацька Н. Є. Психологічні аспекти формування іміджу особистості зрілого віку в контексті проблеми її соціальної адаптації. *Зб. наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Проблеми загальної та педагогічної психології* / за ред. С. Д. Максименка. – Київ: Гнозіс, 2006. Т. 8. Ч. 8. С. 91-99.

94. Загвязинский В. И. Теория обучения: Современная интерпретация Москва: Изд. Центр «Академия», 2001. 192 с.

95. Загородня Л. П. Порівняльний аналіз тлумачення і структурування поняття «педагогічний імідж». *Наука і освіта.* 2011. № 6/СІІ (вересень). С. 96-99.

96. Зайдлер Н. В., Зотова В. Г. Позааудиторне вивчення літератури рідного краю. *Теорія та практика професійної підготовки вчителя до краєзнавчої роботи:* матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Слов'янськ, 1996. С. 13.

97. Закон України «Про позашкільну освіту». URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1841-14.

98. Закон України «Про театри і театральну справу». 2005. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2605-15.

99. Захарова И. Б. Социально-педагогическое ориентирование личности студента на успешную самопрезентацию в образовательном

процессе : дис. … канд. пед. наук : 13.00.01 / Красноярск, 2003. 227 с.

100. Звєрєва І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика / Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ: Правда Ярославичів, 1998. 394 с.

101. Зеленский В. В. Толковый словарь по аналитической психологии. Москва: Изд-во «Когито-Центр», 2008. 336 с.

102. Зимняя И. А. Педагогическая психология: учебник для вузов. Изд. 2-е, доп., испр. и перераб. Москва: Издательская корпорация «Логос», 2000. 384 с. URL:: http://psychlib.ru/mgppu/zim/zim-001-.htm.

103. Зинченко В. П. Человек развивающийся: Очерки рос. Психологии: *учеб. для студентов, аспирантов и преподавателей ун-тов* / В. П. Зинченко, Е. Б. Моргунов. М.: Тривола, 1994. 304 с.

104. Знаменская С. В. Педагогические условия формирования коммуникативной культуры студентов в процессе профессиональной подготовки: автореф. дисс … канд. пед. наук / Ставрополь, 2004. 26 с.

105. Зырянова Н. М. Коучинг в обучении подростков. *Вестник практической психологии образования.* 2004. № 1. С. 46–49.

106. Иванов И. П. Энциклопедия коллективных творческих дел. М.: Педагогика, 1989. 208 с.

107. Измайлова Г. Х. Личностное развитие студентов-психологов – залог успешной профессиональной деятельности. *Армия и общество*. 2012. № 4(32). URL: http://cyberleninka.ru/article/n/lichnostnoe-razvitie-studentov-psihologov-zalog-uspeshnoy-professionalnoy-deyatelnosti (дата обращения: 09.11.2014 г.).

108. Каган М. С. Человеческая деятельность. Москва: Политиздат, 1975. 245 с.

109. Калашникова Н. Ю. Воспитательная среда вуза как фактор личностно-профессионального становления студентов: дис. ... канд. пед. Наук : 13.00.08. Чита, 2007. 156 с.

110. Калюжный А. А. Психология формирования имиджа учителя.

Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2004. 222 с.

111. Канюк О. Л. Формування вмінь іншомовного ділового спілкування майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Тернопіль, 2009. 24 с.

112. Капська А. Й. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Серія: Педагогічні науки.* 2010. №15. С. 12-16.

113. Капустюк О. М. Самопрезентація як засіб створення позитивного іміджу особистості : дис. … канд. психол. наук : 19.00.05 / Київ, 2007. 252 с.

114. Капустюк О. М., Пастушенко В. С. Явище самопрезентації особистості та співвіднесення його із саморозкриттям. *Збірник наукових праць (Психологічні науки)*. Бердянськ: БДПУ, 2005. № 2. С. 35-48.

115. Капцов А. В. Взаимосвязь отношений в студенческой группе и динамики развития личностных качеств студентов. URL: http://www.sudexp.org/publ/17-1-0-1258 (дата обращения: 04.01.2015 г.).

116. Караман Е. Л. Гуманистический аспект подготовки социальных педагогов. *Вестник Мининского университета*. 2015. № 4. URL: http://vestnik.mininuniver.ru/reader/search/gumanisticheskiy-aspekt-podgotovki-sotsialnykh-ped/.

117. Караман О. Л. Міжнародна й національна нормативно-правова база забезпечення якості вищої освіти. *Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Пед. науки*. 2016. № 3 (300) квітень. Ч. І. С. 15–24.

118. Караман О. Л. Підготовка персоналу пенітенціарних закладів до соціально-педагогічної роботи із засудженими в умовах університетської освіти. *Соціальна педагогіка: теорія та практика.* 2012. № 4. С. 77 – 85.

119. Караман О. Л. Теоретичні засади підготовки соціального педагога у вищому навчальному закладі. *Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Пед. Науки.* 2016. № 1 (298) лютий. Ч. І. С. 189–198.

120. Караман О. Л. Діагностика як основа визначення змісту фахової підготовки персоналу виховних колоній до соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими. *Освіта та педагогічна наука.* 2012. № 2 (151). С. 62 – 67.

121. Карасева С. А. Формирование готовности будущих бакалавров-менеджеров к самопрезентационной деятельности : дис. … канд. пед. наук : 13.00.08 / Махачкала, 2013. 256 с.

122. Карпенко З. Автентичність як стрижень самопрезентації політичного лідера. *Психологічні перспективи*. 2005. Вип. 7. С. 55-62.

123. Карпенко Н. М. Професійно-педагогічна підготовка фахівців дошкільної освіти в університетах Швеції: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2010. 20 с.

124. Карпенко О. Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2008. 44 с.

125. Квитков М. Г. Педагогические условия самореализации молодежи в общественных организациях : дис. … канд. пед. наук : 13.00.01 / Омск, 2000. 160 с.

126. Кипнис М. Драмотерапия. Театр как инструмент решения конфликтов и способ самовыражения. М.: О.сь-89, 2002. 192 с.

127. Кічук Я. В. Теоретичні і методичні засади формування правової компетентності майбутнього соціального педагога в умовах університетської педагогічної освіти: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2010. 40 с.

128. Коваль Л. Г., Зверева І. Д., Хлєбік С. Р. Соціальна педагогіка / Соціальна робота: навч. посібник. Київ: ІЗМН, 1997. 392 с.

129. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2000. 176 с.

130. Козубовська І. В., Товканець О. С. Соціальна робота в системі

освіти: профілактика девіантної поведінки учнів ПТУ : монографія / ДВНЗ "Ужгород. нац. ун-т". Ужгород : Бреза А. Е., 2012. 269 с.

131. Козырева Т. Характеристика педагогических условий организации социального творчества студентов вуза. URL: https://superinf.ru/view_helpstud.php?id=3252.

132. Колесникова И. А. Коммуникативная деятельность педагога: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2007. 336 с.

133. Конаржевский Ю. А. Формирование педагогического коллектива. Москва: Педагогический поиск, 1997. 60 с.

134. Коношенко Н. А. Використання засобів арттерапії для професійного становлення майбутніх соціальних педагогів. *Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва:* збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. 2011. С. 219-221.

135. Коношенко Н. А. Соціалізація майбутніх соціальних педагогів засобами студентського самоврядування. *Проблеми та перспективи розвитку освітніх послуг: регіональний аспект :* матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. Ялта : РВВ КГУ, 2013. С. 31-34.

136. Коношенко С. В. Естетичне виховання дезадаптованих підлітків засобами театрального мистецтва в умовах реабілітаційних центрів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2011. № 7(218). С. 32-37.

137. Коношенко С. В. Удосконалення змісту професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів. *Вісник студентського наукового товариства:* матеріали IX Міжрегіональної конференції молодих учених / Зб. наук. пр. Горлівка: Вид-во ГПІІМ, 2011. Вип. 28 : Педагогіка. Ч. 2. С. 164-167.

138. Коношенко С. В. Теоретичні аспекти формування ціннісних орієнтацій у майбутніх соціальних педагогів. *Професійна підготовка*

студентів соціально-педагогічної сфери – освітня складова суспільного розвитку: матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції (дистанційної) (Київ, 1 квітня 2014 року) / за заг. ред. проф. І. М. Ковчиної. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. С. 5-6.

139. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах: навчальний посібник. Київ: Ніка-Центр, 2006. 580 с.

140. Короткова Р.І. Методика підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації та керівництва театральним колективом. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. *Серія № 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління*: збірник наукових праць. Випуск 8. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. С. 80-85

141. Корчакова Н. В. Взаємозв'язок рівня усвідомлення самопрезентаційної мотивації та вербального інтелекту в молодшому шкільному віці. *Наука і освіта: Наук.-практич. журн. Південного наукового Центру АПН України*. Одеса, 2003. №1. С. 24-28.

142. Корчакова Н. В. Вивчення стратегій самопрезентації в зарубіжній психології. *Актуальні проблеми психології. – Т. 1.: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія.* Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. 2002. Ч. 5. С. 78-85.

143. Корчакова Н. В. Використання самопрезентації у навчально-виховному процесі. *Наук. записки Національного університету "Острозька академія". Серія Психологія і педагогіка*. Острiг, 2002. Вип. 3. С. 454-462.

144. Корчакова Н. В. Вплив публічності на декларування самооцінки в молодшому шкільному віці. *Психологія у XXI ст.: перспективи розвитку:* Матер. VI Костюківських читань (28-29 січня 2003 р.). Київ: Міленіум, 2003. Т. 1. С. 209-214.

145. Корчакова Н. В. Вплив самопрезентаційної мотивації на міру домагань дітей молодшого шкільного віку. *Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість:* Зб. матер. Всеукраїнської наук.-практ. конф. 27-

28 березня 2003. Київ: Вид. Європейського університету, 2003. Т.1. С. 180-183.

146. Корчакова Н. В. Вплив соціальної тривожності на міру домагань молодших школярів у самопрезентаційний ситуаціях. *Психолого-пед. основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ.* Рівне, 2003. Вип. 4. Ч. 1. С. 87-89.

147. Корчакова Н. В. Корекція відхилень у сфері самопрезентаційної поведінки молодших школярів. *Проблеми загальної та педагогічної психології:* зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2003. Т. V. Ч. 5. С. 185-192.

148. Корчакова Н. В. Соціальне пізнання як основа розвитку дитячої само презентації. *Вісник Харківського національного університету: Серія Психологія.* Харків, 2002. № 576. С. 87-91.

149. Корчакова Н. В. Сутність явища самопрезентації та його діагностичний потенціал. *Проблеми загальної та педагогічної психології:* зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2000. Т. II. Ч. 6. С. 29-37.

150. Корчакова Н. В. Усвідомлення дітьми самопрезентаційної стратегії. *Зб. наук. праць: філософія, соціологія, психологія.* Івано-Франківськ, 2003. № 8. Ч. 2. С. 72-81.

151. Корчакова Н. В. Усвідомлення молодшими школярами сутності презентаційної ситуації та власних самопрезентаційних намірів. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання у закладах освіти: Наук. записки Рівненського державного гуманітарного університету.* Рівне, 2003. С. 42-46.

152. Корчакова Н. В. Уявлення дітей про шляхи реалізації самопрезентаційних намірів. *Психологія:* зб. наук. праць. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. № 20. С. 120-127.

153. Корчакова Н. В. Явище дитячої самопрезентації як психологічна проблема. *Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології:* матер.

Міжнародної наукової конференції, присвяченої 35-річчю наукової та пед. діяльності акад. С. Д. Максименка. Київ: Міленіум, 2002. Т. 3. С. 80-85.

154. Котлярова М. Н. Теории самопрезентации. Санкт-Петербург, 2002. С. 163.

155. Кошечко Н. В. Методика викладання у вищій школі: навч. посібник. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2013. 115 с.

156. Кравцова С. А. Развитие интеллектуальных способностей и креативного мышления средствами нестандартных заданий по русскому языку и литературному чтению во внеурочной деятельности в начальной школе. *Преемственность между дошкольным и начальным общим образованием в условиях введения Федерального государственного образовательного стандарта:* материалы Международной научно-практической конференции / отв. ред. М. А. Пуйлова. Таганрог: Изд-во Таганрог. гос. пед. ин-та имени А. П. Чехова, 2013. С. 254-257.

157. Крайнова Л. В. Самопрезентационная составляющая педагогической деятельности. *Диалог культур в современном образовательном пространстве:* материалы Международной научно-практической конференции (заочной). Ульяновск: Издательство «Корпорация технологий продвижения», 2007. С. 74-76.

158. Крайнова Л. В. Самопрезентаційна складова україномовленнєвої компетентності майбутніх дошкільних педагогів. *Шляхи вдосконалення професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів:* збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичного семінару 29 листопада 2007 р. Донецьк: ДІСО, 2007. С. 93-95.

159. Крижанская Ю. С., Третьяков В. П. Грамматика общения. Москва, 1990. 208 с.

160. Кроль Л. Эффективная самопрезентация: образ, стиль и имидж. URL: http://www.igisp.ru/ptc/catalog/Style_Imige.shtml.

161. Крутых Е. В. Личностные компоненты субъектности студентов в контексте учебной успешности: коллективная монография. *Проблемы и*

вопросы современной психологии / под ред. В. Стриелковски. Прага: Карлов Университет в Праге, 2013.

162. Крутых Е. В., Караваева К. И. Формирование личностных качеств будущих специалистов в процессе обучения. *Инновационные процессы в высшей школе:* материалы XVI Всероссийской научно-практической конференции. Краснодар: Изд. ГОУ ВПО КубГТУ, 2010. С. 268-269.

163. Крылов Е. Ю., Опарина С. П. Формирование тактик целенаправленной самопрезентации у студентов в виртуальной среде : автореф. дис. … канд. психол. наук : 19.00.07 "Педагогическая психология" / Санкт-Петербург, 2012. 23 с.

164. Кужнева О. С. Формирование эмоционально-чувственной сферы ребенка средствами театрализации. *Гуманізація навально-виховного процесу: збірник наукових праць. Спецвипуск*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Реалізація принципу наступності дошкільної та початкової ланок у контексті суб'єктної парадигми освіти» (17-18 травня 2007 року) / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. Слов'янськ: СДПУ, 2007. С. 386-388.

165. Кузьмин А.С. Развитие педагогической культуры преподавателя колледжа :Мировоззренческий аспект : дис. канд. пед. наук : 13.00.01. Оренбург, 2000. 157 с.

166. Кузьмина Н. В. Предмет акмеологии. Санкт-Петербург: Политехника, 2002. 189 с.

167. Кузьміна О. В. Теоретичні аспекти розвитку життєвої компетентності учнівської молоді. *Проблеми підготовки майбутнього фахівця освітньої галузі: історія, реалії, перспективи, тенденції*: збірник наукових праць учасників всеукраїнської науково-практичної конференції: (16-17 вересня 2014 р., м. Слов'янськ). Слов'янськ: ДДПУ, 2014. С. 6-8.

168. Кульневич С. В. Педагогика личности: от концепций до технологий. Ростов-на-Дону, 2001. С. 36-60.

169. Курінна С. М. Парадигма супроводу в сучасній науці. *Психолого-*

педагогічний супровід дитинства в освітньому просторі: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (заочної), 27 травня 2015 р., м. Слов'янськ). Слов'янськ: ДДПУ, 2015. С. 11-13.

170. Кучерява О. Психолого-педагогічні основи організації позааудиторної роботи з математики студентів педагогічного університету. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2010. № 35. С. 114-119.

171. Лаврик А. А. Познавательно-речевое развитие младших школьников в процессе занятий в кукольном театре. *Преемственность между дошкольным и начальным общим образованием в условиях введения Федерального государственного образовательного стандарта: материалы Международной научно-практической конференции* / отв. ред. М. А. Пуйлова. Таганрог: Изд-во Таганрог. гос. пед. ин-та имени А. П. Чехова, 2013. С. 176-178.

172. Лайко Т. В. Підготовка майбутніх вихователів до створення привабливого зовнішнього вигляду як складової педагогічного іміджу. *Наука і освіта*. 2011. № 6/СІІ (вересень). С. 142-145.

173. Лаута Н. О. Аналіз готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи в школах-інтернатах санаторного типу. *Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України:* Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України», 23-25 вересня 2010 р. м. Ялта. Зб. статей. Ялта: РВВ КГУ, 2010. Ч. 2. С. 51-55.

174. Левин К. Динамическая психология. М.: Изд-во «Смысл», 2001. 486 с.

175. Леонтьев В. Г., Сыровецкий Ю. С. Стиль руководства и социально-психологический климат педколлектива. Новосибирск: НГПИ, 1988. 94 с.

176. Леонтьев А. А. Педагогическое общение / под ред. М. К. Кабардова. М.: Нальчик, 1996. 367 с

177. Летягова Т. В., Романова Н. Н., Филиппов Ф. В. Тысяча

состояний души. Краткий психолого-филологический словарь. Москва: Наука, 2-е издание, 2006. 430 с.

178. Лилов А. Природа художественного творчества. Москва: Искусство, 1981. 473 с.

179. Лихачев Б. Т. Педагогика: курс лекций: учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений и слушателей ИПК ФПК. Москва: Юрайт, 2000. 523 с.

180. Ломов Б. Ф. Психология в системе научного знания: хрестоматия по психологии. 2-е изд. М. 2006. С. 39-50.

181. Луганська Л. М. Формування комунікативних умінь майбутніх педагогів засобами практичних тренінгів. *Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка*. 2004. № 10 (78). С. 161-165.

182. Лук'янченко І. О. Формування презентаційних умінь студентів факультетів іноземних мов. *Наука і освіта*. 2011. № 6/СІІ (вересень). С. 151-154.

183. Лукашевич Н. П. Социология воспитания. Киев : МАУП, 1996. 180 с.

184. Лунькова В. Феномен образу в загальній та соціальній психології. *Соціальна психологія*. 2006. № 3. С. 121-132.

185. Ляпунова В. А. Драматизація як засіб розвитку мовлення дітей у педагогічному спадку С. Русової та сучасній дошкільній педагогіці. *Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка.* 2006. № 4 (99). С. 167-171.

186. Майерс Д. Социальная психология / перев. с англ. Санкт-Петербург: Питер, 1997. 688 с.

187. Макагон О. Е. Організаційно-педагогічні умови створення сприятливого навчально-виховного середовища у загальноосвітньому навчальному закладі : автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Харків, 2006. 21 с.

188. Макаренко А. С. О воспитании. Москва: Школьная пресса, 2003. 182 с.

189. Максименко С. Д. Ґенеза здійснення особистості. Київ: Вид-во ТОВ „КММ”, 2006. 240 с.

190. Мануйлов Ю. Средовой подход в воспитании : автореф. дис. … докт. пед. наук : 13.00.01 / Москва, 1997. 22 с.

191. Мардахаев Л. В. Социальная педагогика: учебник. Москва: Гардарики, 2005. 269 с.

192. Маркова А. К. Психология профессионализма. Москва: Знание, 1996. 308 с.

193. Мартиненко С. Діагностування психологічного мікроклімату в педагогічному колективі. URL: http://ukped.com/statti/zagalna-pedagogika/5332-diahnostuvannia-psykholohichnoho-mikroklimatu-v-pedahohichnomu-kolektyvi.html.

194. Масленникова В. Ш. Теоретические аспекты подготовки социального педагога в системе среднего профессионального образования. Казань: Изд-во Казан, гос. ун-та, 1995. 93 с.

195. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учебн. завед. Москва: Высш. образование, 2001. 136 с.

196. Маслоу А. Мотивация и личность / пер. с англ. А. М. Татлыбаевой. Санкт-Петербург: Евразия, 1999. 478 с.

197. Матерова Т. А. Формирование благоприятного психологического климата в коллективе учащихся НПО: методические рекомендации / Алтайский краевой центр профориентации молодежи и психологической поддержки населения. Барнаул, 2012. 72 с.

198. Медяник Н. А., Ночевка О. Н. Художественно-эстетическое воспитание детей средствами музыкальной сказки. *Гуманізація навально-виховного процесу: збірник наукових праць. Спецвипуск:* матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Реалізація принципу наступності (17-18 травня 2007 року) / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка.

Слов'янськ: СДПУ, 2007. С. 398-403.

199. Межерицька О. Самоімідж як умова формування особистості майбутнього вчителя. *Імідж сучасного педагога: Науково-практичний освітньо-популярний журнал.* Полтава. 2010. № 6-7 (105-106). С. 34-35.

200. Мельничук І. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій у вищих навчальних закладах : дис. … д-ра. пед. наук : 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Тернопільський нац. екон. ун-т. Тернопіль, 2011. 585 с.

201. Мельничук Ю. Ю. Актуальні проблеми риторичної підготовки майбутніх учителів початкових класів у контексті професійної освіти. *Наука і освіта.* 2011. № 4/С (червень – липень). С. 268-271.

202. Мигович І. І. Соціальна робота (вступ до спеціальності). Ужгород: Ужгород. держ. ун-т., 1997. 190 с.

203. Микитенко Н. О. Професійна підготовка соціальних працівників в університетах Канади: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Львівський наук.-практ. центр Ін-т псих. і псих. освіти АПН України. Львів, 2006. 219 с.

204. Михайлова Е. В. Техники самопрезентации в публичном выступлении : дис. … канд. психол. наук : 19.00.05 / Москва, 2005. 155 с.

205. Міщик Л. І. Соціальна педагогіка. Досвід та перспективи. Запоріжжя: ЗДУ, 1999. 248 с.

206. Міщик Л. І. Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога : монографія. Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2011. 116 с.

207. Москаленко В. В. Соціальна психологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 624 с.

208. Москаленко О. В. Акмеологические основы профессионального самосознания личности. Астрахань, 2000. 330 с.

209. Мудрик А. В. Социальная педагогика: учеб. для студ. пед. вузов / под ред. В. А. Сластенина. 5-е изд., доп. Москва: Академия, 2005. 200 с.

210. Навроцька М. М. Самопрезентація як засіб розвитку професійного іміджу педагога. *Педагогічний альманах.* 2014. Вип. 23. С. 180-185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2014_23_31.

211. Нагара М. Б. Роль коучингу в забезпеченні конкурентоспроможності персоналу. *Вісник Донец. нац. ун- ту економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського: зб. наук. праць*. 2009. № 4 (44). С. 96-101.

212. Немов Р .С. Психология : словарь-справочник : в 2 ч. Москва: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. Ч. 2. 352 с.

213. Николаева И. С. Особенности формирования профессиональной компетентности социальных педагогов в условиях высшей школы. *Диалог культур в современном образовательном пространстве:* материалы Международной научно-практической конференции (заочной). Ульяновск: Издательство «Корпорация технологий продвижения», 2007. С. 222-224.

214. Образцова Е. В. Способы создания благоприятного микроклимата в коллективе младших школьников. *Молодой ученый.* 2014. №11.1. С. 36-39.

215. Обучение социальной работе: преемственность и инновации / под ред. Ш. Рамон, Р. Сарри; пер. с англ. под ред. Ю. Б. Шапиро. Москва: Аспект Пресс, 1996. 157 с.

216. Огольцова Н. Н. Мультимедийные проекты как средство повышения квалификации педагогов: дисс. ... канд. пед. наук /. Новокузнецк, 2007. 229 с.

217. Огородник С. И., Игонин Е. А. Социально-педагогические условия, способствующие эффективной организации межличностного взаимодействия студентов в группе. *Молодой ученый.* 2015. № 17. С. 554-557.

218. Ожегов С. И. Словарь русского языка: ок. 53000 слов / под общ. ред проф. Л. И. Скворцова. 24-е изд., испр. Москва: ООО "Издательство Оникс": ООО "Издательство Мир и образование", 2007. 640 с.

219. Оксфордский толковый словарь по психологии / под ред.

А. Ребера. Oxford, Penguin Non-Classic, 2002. URL: https://www.psyoffice.ru/6-487-samoprezentacija.htm

220. Ольхович О. В. Підготовка соціальних працівників до роботи з біженцями у вищих навчальних закладах США і Канади: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2008. 20 с.

221. Омельченко С. О. Теоретичні та методичні основи взаємодії соціальних інститутів суспільства в формуванні здорового способу життя учнів загальноосвітніх навчальних закладів: дис. ... д. пед. наук: 13.00.05 / Луганськ, 2008. 21 с.

222. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: підручник. У 2-х кн.: Кн. 1. Соціальна психологія особистості і спілкування. Київ: Либідь, 2004. 536 с.

223. Організація наскрізної практики студентів за спеціальністю 6.010106 «Соціальна педагогіка» (методичні рекомендації) / за заг. ред. А. Й. Капської. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 32 с.

224. Отрощенко Н. Л. Загальна характеристика системи діяльності соціального педагога з профорієнтації старшокласників. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. Зб. Статей*. Ялта: РВНЗ КГУ, 2009. Вип. 21. Ч. 4. С. 161-166.

225. Панасюк А. Ю. Формирование имиджа: Стратегия, психотехники, психотехнологии. Москва: Омега-Л, 2007. 266 с.

226. Панина Т. С., Вавилова Л. Н. Современные способы активизации обучения. 4-е изд., стер. Москва, 2008. 176 с.

227. Панок В. Г., Рудь Г. В. Психологія життєвого шляху особистості. Київ: Ніка-Центр, 2006. 280 с.

228. Панфилова А. П. Деловая коммуникация в профессиональной деятельности. Санкт-Петербург: Знание, 2001. 496 с.

229. Панфилова А. П. Инновационные педагогические технологии: Активное обучение: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва:

Издательский центр «Академия». 2009. 192 с.

230. Пащенко С. Ю. Підготовка соціальних педагогів до організації освітньо-дозвіллєвої діяльності учнівської молоді: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2000. 19 с.

231. Педагогічний коучинг: навч.-метод. посіб. / Т. Ю. Чернова, І. С. Голіяд, О. А. Тіщук / за заг. редакцією Д. Е. Кільдерова. Київ, 2016. 166 с.

232. Пейн М. Сучасна теорія соціальної роботи / пер. з англ. Київ, 2000. 456 с.

233. Перелыгина Е. Б. Психология имиджа. Москва, 2002. 223 с.

234. Петренко М. А. Теория педагогической интеракции. Монография. Ростов-на-Дону: ИПО ПИ ЮФУ, 2009. 168 с.

235. Петриченко Л. О. Система позааудиторної роботи, спрямованої на підготовку майбутнього вчителя до творчої професійної діяльності. *Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць* / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка. Слов'янськ : СДПУ, 2010. Вип. LI. С. 33-40.

236. Петровская Л. А. Теоретические и методические проблемы социально-психологического тренинга. Москва: МГУ, 1982. URL: https://www.psyoffice.ru/3449-petrovskaja-l.-a-teoreticheskie-i-etodicheskie.html

237. Петровська І. Р. Підвищення ефективності управлінської діяльності керівника за допомогою коучингу. URL: http://www.audytoriya.lviv.ua/

238. Петровська К. Використання танцтерапії у професійній діяльності соціального педагога. *Гуманізація навально-виховного процесу: збірник наукових праць* / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка. Слов'янськ: ДДПУ, 2015. Спецвип. 15. Ч. 2. С. 72-77.

239. Петрушенко В. Л. Філософія: курс лекцій, навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації. 2-е видання, виправлене і доповнене. Київ: "Каравела"; Львів: "Новий світ-2000", 2002. 544 с.

240. Пигалова Т. Б. Дидактические условия организации самостоятельной работы учащихся средних профессиональных учебных заведений (на примере социальной педагогики). Оренбург, 2000. 153 с.

241. Пикулёва О. А. Гендерные, возрастные и профессиональные особенности тактик самопрезентации : дис. … канд. психол. наук : 19.00.05 / Санкт-Петербург, 2004. 248 с.

242. Пірен М. І. Національна свідомість і громадянська позиція особистості в сучасному українському суспільстві. *Актуальні проблеми внутрішньої політики.* 2005. № 11. С. 5-21.

243. Платонова О. Г. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до застосування особистісно орієнтованих виховних технологій в спеціальних установах для дітей: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Черніг. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2010. 20 с.

244. Плахотский А. В. Эстетическое формирование личности во внеклассной работе. *Преемственность между дошкольным и начальным общим образованием в условиях введения Федерального государственного образовательного стандарта:* мат-лы Международ. научно-прак. конф. / отв. ред. М. А. Пуйлова. Таганрог: Изд-во Таганрог. гос. пед. ин-та имени А. П. Чехова, 2013. С. 104-107.

245. Подойма Е. Ю. Программа психологического сопровождения подготовки конкурентоспособного специалиста. URL: http://www.ornatus.ru/?p=rgratis&i=1356

246. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике. Москва: Высш. шк. 2004. 512 с.

247. Полтавець В. Соціальна робота в Україні: перші кроки. Київ: КМ Academia, 2000. 233 с.

248. Поляков В. Самопрезентация на собеседовании. Кадровое агентство «Метрополис». Москва. URL: www/metropolis.ru.

249. Попова В. И. Развитие профессионально-педагогической направленности студентов во внеаудиторной деятельности: дисс. ... канд.

пед. наук / Оренбург, 1997. 192 с.

250. Попович Г. М. Соціальна робота в Україні і за рубежем: навч.-метод. посіб. / Ужгород. держ. ун-т. Ужгород: МПП «Гражда», 2000. 134 с.

251. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. Москва: «Рефл-бук», 2001. 656 с.

252. Пришляк О. Ю. Професійна підготовка соціальних педагогів у вищих навчальних закладах Німеччини: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2008. 21 с.

253. Професійна освіта: словник: навч. посіб. / уклад. С. У. Гончаренко, І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало, О. С. Дубинчук, Н. О. Талалуєва, А. О. Молчанова, Л. Б. Лук'янова; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ: Вища шк., 2000. 380 с.

254. Профессиональная подготовка социального педагога (педагогический, психологический и управленческий аспекты). Запорожье, 1996. С. 104. URL: http://socpedagogika.narod.ru/Mi.html

255. Психология общения. Энциклопедический словарь / под общ. ред. А. А. Бодалевой. Москва: Изд-во «Когито-Центр», 2011. URL: http://www.ereading.club/bookreader.php/1037915/Psihologiya_obscheniya._Enciklopedicheskiy_slovar.html

256. Развитие личностных качеств студентов педагогических спеціальностей как базового компонента коммуникативной культуры. URL.: http://www.docme.ru/doc/240278/razvitie-lichnostnyh-kachestv-studentov-pedagogicheskih-spec. (дата обращения: 17.12.2014 г.)

257. Режиссура урока, общения и поведения учителя: пособие для учителя; 2-е изд., испр. и доп. Москва: Московский психолого-социальный институт; Флинта, 1998. 232 с.

258. Резнік Н. О. Виховання в учнів початкових класів гуманістичних цінностей у позаурочній діяльності. *Наука і освіта.* 2011. № 4/С (червень – липень). С. 337-340.

259. Роганова М. В. Культурно-виховне середовище вищого

навчального закладу як один з чинників виховання духовної культури сучасного студента. *Педагогічний дискурс.* 2012. Вип. 12. С. 264-267. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/0peddysk_2012_12_62

260. Роганова М. В. Педагогічне керівництво процесом виховання духовної культури сучасного студента в позааудиторній діяльності. *Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України:* матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України», 23-25 вересня 2010 р., м. Ялта. Зб. статей. Ялта: РВВ КГУ, 2010. Ч. 2. С. 91-94.

261. Роганова М. В. Теорія і практика виховання духовної культури у студентів вищих навчальних закладів засобами культурологічних дисциплін : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2011. 40 с.

262. Роганова М. В. Культурологічні аспекти виховання студентів вищих навчальних закладів. *Духовність особистості*. 2012. Вип. 5. С. 196-204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2012_5_24

263. Роганова М. В. Організація виховного процесу у вищому навчальному закладі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. № 13(4). С. 196-204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2013_13(4)__31

264. Роджерс К. Становление личности. Взгляд на психотерапию. Москва: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. 416 с.

265. Руденко Ю. А. Тренінг як засіб розвитку увиразнення мовлення майбутніх вихователів. *Наука і освіта.* 2011. № 4/С (червень – липень). С. 344-348.

266. Руденко Ю. А. Формування навичок виразного читання у студентів як лінгводидактична проблема. *Гуманізація навально-виховного процесу: збірник наукових праць.* Спецвипуск: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Реалізація принципу наступності дошкільної та початкової ланок у контексті суб'єктної парадигми освіти»

(17-18 травня 2007 року) / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка. Слов'янськ: СДПУ, 2007. С. 49-54.

267. Рудницька О. П., Болгарський А. Г., Свистєльнікова Т. Ю. Основи педагогічних досліджень. Київ, 1998. 143 с.

268. Рудь С. М. Драматизация как прием обучения детей. *Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка.* 2006. № 4 (99). С. 241-246.

269. Рябова Ю. М. Підготовка майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» /. 2016. 238 с.

270. Савосина Е. А. Репрезентация социального театра как формы социальной работы с молодежью в социальных сетях. *Научно-методический электронный журнал «Концепт».* 2016. Т. 11. С. 3281-3285. URL: http://e-koncept.ru/2016/86692.htm.

271. Савченко О. П. «Викладач-студент»: суть і особливості процесу спілкування. *Наука і освіта.* 2011. № 4/С (червень-липень). С. 362-364.

272. Самородова А. П. Развитие профессионально-педагогической культуры воспитателей дошкольных образовательных учреждений в условиях института повышения квалификации: дис. канд. пед. наук : 13.00.08, Тамбовский государственный университет им. Г. Р. Державина. Тамбов, 2007. 197 с.

273. Саннікова О. П. Феноменологія особистості. Одеса: СМИЛ, 2003. 256 с.

274. Сарафанова Т. В. Педагогические условия формирования готовности студентов к творческой деятельности во внеаудиторной работе : автореф. дис. … канд. пед. наук : спец. 13.00.01 /. Москва, 2005. 23 с.

275. Свенцицкий А. Л. Социальная психология: учебник. Москва: Проспект, 2009. 336 с. URL: http://refleader.ru/jgepolbewpol.html

276. Семигіна Т. В. Робота в громаді: практика й політика. Київ: Видавничий дім "КМ Академія", 2004. 180 с.

277. Сергиенко И. М. Интерактивный психологический театр: метод профилактики негативных явлений в среде молодежи: учеб. пособие. Черкассы: Изд-во ЧНУ, 2009. 100 с.

278. Сериков В. В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем. Москва: Издательская корпорация «Логос», 1999. 272 с.

279. Симодейко С. І. Самоменеджмент майбутніх учителів початкових класів як педагогічна проблема. *Наука і освіта*. 2011. № 6/СІІ, (вересень). С. 209-211.

280. Скрипаченко Т. В. Соціально-психологічний імідж сучасного керівника: дис. … канд. психол. наук / Запоріжжя, 2000. 207 с.

281. Сластенин В. А., Чижикова Г. И. Введение в педагогическую аксиологию : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва: Академия, 2003. 192 с.

282. Словник педагогічних термінів. URL: http:// pidruchniki.com.ua/pedagogika/slovnik_pedagogichnih_terminiv

283. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Том 10. 658 с.

284. Слозанська Г. Ш. Професійна підготовка соціальних працівників у вищих навчальних закладах Австралії: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2011. 20 с.

285. Смеречак Л. І. Особливості формування професійних інтересів майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі. *Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. Пед. науки.* 2010. Вип. 183. Ч. 4. С. 121-127.

286. Смеречак Л. І. Формування професійних інтересів майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі педагогічного університету: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси, 2010. 20 с.

287. Смирнов В. И. Общая педагогика в тезисах, дефинициях,

иллюстрациях. Москва: Педагогическое общество России, 1999. 416 с.

288. Собчак Н. М. Зміст і форми професійної підготовки соціальних працівників у системі неперервної освіти США: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Терноп. держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2004. 20 с.

289. Соколова-Бауш Е. А. Самопрезентация как фактор формирования впечатления о коммуникаторе и реципиенте: дис. ... канд. психол. наук / Москва, 1999. 123 с.

290. Социальное воспитание в учреждениях дополнительного образования детей: учеб. пособие для студентов пед. вузов / Б. В. Куприянов, Н. Г. Крылова, Е. А. Салина, О. В. Миновская. Москва: Академия, 2004. 240 с.

291. Социальный театр и его имена. URL: http://oteatre.info/a-sotsialnyj-teatr-i-ego-imena/

292. Социальный театр: спектакль плюс…: руководство по работе с молодежью / А. Э. Агавелова, Р. Г. Иванян, Г.А. Петросян. Санкт-Петербург: С.-Петерб. регион. молодеж. благотворительная общественная орг-ция «Молодеж. Информац. Центр», 2003. 95 с.

293. Соціальне. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальне.

294. Спіріна Т. П. Формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Житомир. держ. ун-т ім. І.Франка. Житомир, 2009. 20 с.

295. Станиславский К. Искусство представления. Санкт-Петербург: Азбука, Азбука-Аттикус, 2014. 192 с.

296. Станиславский К. С. Работа над собой в творческом процессе воплощения. Москва: Эксмо-Пресс, 2016. 320 с.

297. Степанова А. В. Социальное и художественное развитие младших школьников средствами театрализованной деятельности : дис. … канд. пед. наук : 13.00.05 /. Москва, 2002. 196 с.

298. Столяренко А. М. Психология и педагогика: учеб. пособие для

вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2008. 527 с.

299. Стоян А. Н. Организация досуга студенческой молодежи. Київ: Вища школа, 1984. 41 с.

300. Ступина С. Б. Технологии интерактивного обучения в высшей школе: учебно-методическое пособие. Саратов: Издательский центр «Наука», 2009. 52 с.

301. Султанова Л. Ю. Теоретичні засади педагогічної аксіології в системі підготовки майбутнього педагога. *Аксіологічний підхід – основа формування цілісної особистості майбутнього педагога: монографія* / за заг. ред. Л. О. Хомич. Київ-Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. С. 28-37.

302. Суровцева Р. Ф., Романько В. І. Основні види позакласної роботи з літературного краєзнавства в старших класах середньої школи. *Краєзнавство в системі народної освіти: проблеми, пошуки, перспективи:* матеріали Всеукраїнської краєзнавчої науково-практичної конференції. Слов'янськ, 1994. С. 50.

303. Суртаев В. Я. Молодежь как объект и субъект культурной политики. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Пб. гос. ун-та культуры и искусств, 2008. 320 с.

304. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Москва: Радянська школа, 1988. 272 с.

305. Таран В. О., Зотов В. М., Рєзанова Н. О. Соціальна філософія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 272 с.

306. Татенко В. О. Соціально-психологічні механізми впливу людини на людину. *Соціальна психологія*. 2003. № 1. С. 60-72.

307. Театр соціального дослідження і терапії. URL: http://teatre.com.ua/modern/eatr-sotsialnogo-doslidzhennja-i-terapij/

308. Теплов Б. М. Проблемы индивидуальных различий. Москва: Изд-во АПН РСФСР, 1961. 536 с.

309. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості у межах і за межами буденності. Київ: Либідь, 2003. 376 с.

310. Титова С. В. Ресурсы и службы Интернета в преподавании иностранных языков. Москва: Издательство Московского университета, 2003. 267 с.

311. Ткачова О. О. Артистичні уміння як компонент педагогічної майстерності. *Наукова молодь: Збірник праць молодих учених:* матеріали І Регіональної науково-практичній конференції „Внесок молодих учених у розвиток науки регіону". Луганськ: Знання, 2005. Т. 2. С. 122-127.

312. Токарева Н. М. Особливості самопрезентації особистості практичного психолога *Наукові записки Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України* / за ред. акад. С. Д. Максименка. Київ: Міленіум, 2006. Вип. 28. С. 343-351.

313. Трубавіна І. М. Фамілієцентризм – імператив соціально-педагогічної роботи з сім'єю. *Розвиток освіти в умовах поліетнічного регіону*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 5-7 квітня 2007 р., м. Ялта. Зб. статей. Вип. 3. Ч 2. Ялта: РВВ КГУ, 2007. С. 65-69.

314. Трубник І. В. Тренінгові вправи у професійній підготовці майбутніх педагогів. *Гуманізація навально-виховного процесу: збірник наукових праць* / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка. Слов'янськ: СДПУ, 2012. Спецвипуск 8. Ч. 1. С. 279-285.

315. Трубник І. В. Формування етичної культури майбутніх соціальних педагогів. *Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія: Соціальна педагогіка і соціальна робота: збірник наукових праць* / за заг. ред. С. О. Омельченко. Слов'янськ: ДДПУ, 2013. Вип. 1. С. 64-71.

316. Трубник І. В., Кибало Ю. Соціально-педагогічне орієнтування старшокласників на успішну самопрезентацію в освітньому просторі. *Наукові студії: зб. наук. праць.* За матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції «Спадщина Івана Франка у світлі сьогодення» (у межах реалізації науково-дослідної проблеми «Перспективні напрями сучасної науки та освіти», 19-20 травня 2016) / за заг. ред. Е. А. Панасенко.

Краматорськ: Видавництво ЦТРІ-«Друкарський дім», 2016. Вип. 1. С. 222-225.

317. Трубник І. В., Новікова В. Формування здатності старшокласників до створення соціально-позитивного іміджу. *Наукові студії: зб. наук. праць.* За матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції «Спадщина Івана Франка у світлі сьогодення» (у межах реалізації науково-дослідної проблеми «Перспективні напрями сучасної науки та освіти», 19-20 травня 2016) / за заг. ред. Е. А. Панасенко. Краматорськ: Видавництво ЦТРІ-«Друкарський дім», 2016. Вип. 1. С. 226-229.

318. Трубник І. В., Шарап А. О. Соціально-художній розвиток особистості молодших школярів засобами театралізованої діяльності. *Проблеми та перспективи розвитку ринку освітніх послуг на основі інновацій: регіональний аспект:* матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (м. Армянськ, 27-28 березня 2014 року). Ялта, РВВ КГУ, 2014. С. 226-228.

319. Трубник І. В., Шелепун А. С. Соціально-моральне виховання учнів загальноосвітньої школи засобами театралізованого мистецтва. *Психолого-педагогічний супровід дитинства в освітньому просторі:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (заочної), 27 травня 2015 р., м. Слов'янськ). Слов'янськ: ДДПУ, 2015 С. 143-146.

320. Трубник І. В., Ященко А. Соціально-педагогічні умови формування готовності старшокласників до самопрезентаційної діяльності. *Перспективні питання психології: зб. наук. праць.* За матеріалами Всеукраїнської міжвузівської науково-практичної Інтернет-конференції «Актуальні проблеми реалізації адаптаційного потенціалу особистості в сучасних умовах життєздійснення (Слов'янськ, 2016 року) / ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2016. Вип. 1. С. 162-166.

321. Туріщева Л. В., Гончарова О. В. Вивчення особистості школяра і

педагога. Харків: Вид. група "Основа": "Тріада+", 2008. С. 79-88.

322. Утехина А. Н. Профессионально-педагогическая ориентация студентов университета в внеаудиторной деятельности: автореф. дисс. … канд. пед. наук / Москва, 1986. 21 с.

323. Ушинский К. Д. Собрание сочинений. Москва-Ленинград, 1948. Т. 2. С. 63-64.

324. Фалинська З. З. Практична підготовка майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2006. 21 с.

325. Федорова О. В. Музична навчально-ігрова драматизація як метод розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку. *Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка*. 2006. № 4 (99). С. 290-294.

326. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В Г. Панов. Москва: Сов. энциклопедия, 1983. 840 с.

327. Філь О. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до використання казкотерапії у професійній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2010. 20 с.

328. Формирование благоприятного микроклимата в студенческой группе через развитие культуры толерантности. URL: http://naukarus.com/formirovanie-blagopriyatnogo-mikroklimata-v-studencheskoy-gruppe-cherez-razvitie-kultury-tolerantnosti.

329. Футин В. Н. Имидж-стратегия. *Имиджелогия. как нравиться людям* / Автор концепции, составитель, научный редактор В. М. Шепель. URL: http://evartist.narod.ru /text9/20.htm

330. Харченко С. Я. Дидактичні основи підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика: монографія. Луганськ : Альма-матер, 2006. 320 с.

331. Харченко С. Я. Социально-педагогические основы подготовки

учителя к работе с детскими общественными объединениями: дис. … д-ра. пед. наук: 13.00.01. / Москва, 1993. 335 с.

332. Харченко С. Я., Краснова Н. П., Харченко Л. П. Соціально-педагогічні технології: навч. метод. посібн. для студ. вищих навчальних закладів. Луганськ: Альма-матер, 2005. 552 с.

333. Хованець Н. В. Створення сприятливого соціально-психологічного клімату у педагогічному колективі. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/64.pdf.

334. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Народное образование.* 2003. № 2. С. 58-64.

335. Цибулько Л.Г. Підвищення кваліфікації спеціалістів, які здійснюють соціально-педагогічну роботу з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. *Education and Pedagogical Sciences (Освіта та педагогічна наука)*. 2016. Вип.2. С. 34–41

336. Чалдини Р. Психология влияния. Москва: Эксмо, 2012. 380 с.

337. Чередниченко И. П., Тельных Н. В. Психология управлення: учебник для высшей школы. Ростов-на-Дону : Феникс, 2004. 608 с.

338. Черкасова М. Ф. Специализации в профессиональной подготовке социальных педагогов в вузе: дис. ... канд. пед. наук /. Москва, 1996. 121 с.

339. Чигирин Т. О. Психологічні умови формування ефективної самопрезентації майбутніх психологів: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07, Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2016. 228 с.

340. Чиж А. Н., Нечаева О. В. Эстетическое воспитание студенческой молодежи во внеучебное время в 60-80 годы XX столетия в контексте целостного педагогического процесса. *Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка*. 2006. № 4 (99). С. 302-310.

341. Чорній М. М. Мікроклімат учнівського колективу як чинник навчальних успіхів школярів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. (Серія: Педагогіка).*

Тернопіль, 2006. Вип. 7. С. 102-105.

342. Чорній М. М. Підготовка майбутнього педагога до створення сприятливого психологічного клімату в учнівському колективі: зміст і організація. *Вісник Черкаського університету. (Серія: Педагогічні науки).* Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. Вип. 136. С. 95-98.

343. Чубук Р. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи із студентською молоддю: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2008. 21 с.

344. Шарикова Е. В. Организация внеурочной деятельности в условиях реализации ФГОС НОО. *Преемственность между дошкольным и начальным общим образованием в условиях введения Федерального государственного образовательного стандарта:* мат-лы Международ. научно-прак. конф. / отв. ред. М. А. Пуйлова. Таганрог: Изд-во Таганрог. гос. пед. ин-та имени А. П. Чехова, 2013. С. 290-293.

345. Шахрай В. М. Теоретико-методичні засади формування соціальної компетентності учнів основної і старшої школи засобами театрального мистецтва: дис. … д. пед. наук : 13.00.05 / Київ, 2016. 534 с.

346. Шахрай В. М. Шкільний соціальний театр – інноваційна технологія формування соціальної компетентності підлітків і старшокласників. *Actual questions and problems of development of social seinces:* Conference Proceedings, June 28-30, 2016. Kielce: Holy Cross University, 2016. С. 136-139.

347. Швець Т. Е. Аналіз досвіду громадянської соціалізації старшокласників засобами позакласної діяльності. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. Зб. статей*. Ялта: РВНЗ КГУ, 2009. Вип. 21. Ч. 4. С. 102-110.

348. Шевердина О. В. Педагогические условия формирования опыта самопрезентации подростка во временном летнем объединении : дис. … канд. пед. наук : 13.00.02 / Кострома, 2006. 226 с.

349. Шевчук І. В. Вільний час як чинник виховання особистості

студента вищого педагогічного навчального закладу. *Розвиток освіти в умовах поліетнічного регіону:* матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 9-11 квітня 2009 р., м. Ялта. Зб. статей. Ялта : РВНЗ КГУ, 2009. Вип. 5. Ч. 3. С. 144-147.

350. Шепель В. М. Понятие психологического климата. *Вопросы психологии.* 2002. № 3. С. 17-21.

351. Шкуратова И. П. Оформление внешности как средство самовыражения личности. *Северо-Кавказский психологический вестник.* 2009. № 7/2. С. 133-140.

352. Шкуратова И. П. Самовыражение личности в общении. *Психология личности: учебн. пособие* / под ред. П. Н. Ермакова, В. А. Лабунской. Москва: ЭКСМО, 2007. С. 241-265.

353. Шкуратова И. П. Самопознание и самовыражение личности в общении. *Психология сознания: современное состояние и перспективы:* материалы I Всероссийской конференции. Самара: Изд-во «Научно-технический центр». 2007. С. 417-419.

354. Шкуратова И. П. Самопредъявление личности в общении: монография. Ростов-на-Дону: Изд-вл ЮФУ, 2009. 192 с.

355. Шленклер Б. Межличностные процессы, включающие регуляцию и контроль впечатлений. URL: http://0000018161.book.list.gorodl3.od.ua/

356. Шулигіна Р. Педагогічні аспекти формування професійного іміджу майбутнього педагога-вихователя дошкільного закладу. *Вісник Інституту розвитку дитини*. 2010. № 11. С. 132-137.

357. Эльконин Д. Б. Психология игры. 2-е изд. Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. 360 с.

358. Янчук В. А. Формирование и управление впечатлением о личности другого человека. *Адукацыя і выхавание*. 1998. № 4. С. 45-56. URL http://www.academy.edu.by/details/personnels/yanchuk/articles/ Impression9 8-4.htm.

359. Ярошко М. М. Професійна підготовка майбутніх соціальних

педагогів до профілактично-корекційної роботи з педагогічно занедбаними підлітками: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Хмельниц. нац. ун-т. Хмельницький, 2011. 20 с.

360. Douglas C. A., Morley W. H. Executive Coaching: An Annotated Bibliography. NC : Greensboro, Center for Creative Leadership, 2000. 164 p.

361. Goffman E. The presentation of the self in everyday life. Garden City (NY), 1959. 259 p.

362. Goffman E. Wir alle spielen Theater. Munchen, 1991. 368 p.

363. Hagerty E. The Training of Social Workers James READ BOOKS, 2007. 212 p.

364. J. Thompson, R. Schechner. Why “social theatre”? 2004. P. 12 – 13.

365. Jones E. E., Pittman T. S. Toward a general theory of strategic selfpresentation in J. Suls. Psychological perspective on the self. Hillsdale, NJ: Erlbaum. 1982. P. 231–261.

366. McLean G., Yang B., Kuo Ch., Tolbert A., Larkin C. Measuring Managerial Coaching Skills. *Human Resource Development Quarterly*. 2005. Vol. 16. No. 2. P. 157-178.

367. Schutz A. Self-presentational tactics of talk-show guests: a comparison of politicians, experts and entertainers. *Journal of Psychology*.1998.V 132.P 6. P. 611 – 628.

368. Whitmore J. Coaching For Performance. The USA: Nicholas Brealey Publishing, 2007. 180 p.

369. Zeus P., Skiffington S. The Complete Guide to Coaching at Work. Australia: The McGrow – Hill Companies, Inc. 2007. 260 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Питальник для дослідження мотивації до успіху в оволодінні культурою самопрезентації

(адаптований питальник Т. Елерса)

Інструкція. Перед вами низка тверджень. Вам потрібно відповісти „так”, якщо твердження відповідає Вам і Вашій поведінці, і „ні” – якщо не відповідає. Довго не замислюйтесь. Працюйте швидко. Якщо є вибір між двома варіантами, то його краще зробити відразу, ніж залишати вибір на пізніше.

1. Я легко нервую, якщо помічаю, що не можу презентувати себе на 100%.
2. Коли я намагаюся справити найкраще враження, це виглядає так, ніби я все ставлю на карту.
3. Коли виникає проблемна самопрезентаційна ситуація, частіше за все я приймаю рішення останнім.
4. Коли я не маю чим зайнятися два дні поспіль, то втрачаю спокій.
5. Є дні, коли мої успіхи в самопрезентації себе іншим нижчі за середні.
6. У питанні самопрезентації щодо себе я більш суворий, ніж щодо інших.
7. Я більш доброзичливий під час самопрезентації, ніж інші.
8. Коли я відмовляюся від важкого завдання щодо самопрезентації, то потім суворо себе засуджую, оскільки знаю, що в цій справі я мав би успіх.
9. У процесі роботи я потребую невеликих перерв для відпочинку.
10. Наполегливість – не головна риса мого характеру.
11. Мої успіхи в самопрезентації не завжди однакові.
12. Мені більше подобається інша робота, ніж та, якою я займаюся.
13. Критика під час самопрезентації стимулює мене більше, ніж

похвала.

14. Я знаю, що мої колеги вважають мене людиною справи.

15. Перепони роблять мої рішення в самопрезентації більш цілеспрямованими.

16. У мене легко викликати шанолюбство.

17. Коли я проводжу презентацію себе без натхнення – це зазвичай помітно.

18. При виконанні роботи я зазвичай не розраховую на інших.

19. Інколи я відкладаю те, що повинен зробити зараз.

20. Під час самопрезентації потрібно покладатися лише на себе.

21. У житті мало речей важливіших за гроші.

22. Завжди, коли мені потрібно виконати важливе самопрезентаційне завдання, я ні про що інше не думаю.

23. Я менш шанолюбний, ніж інші.

24. У кінці канікул я зазвичай радію, що скоро вийду на навчання.

25. Коли я налаштований на роботу, я роблю її краще і кваліфікованіше, ніж інші.

26. Мені простіше і легше спілкуватися з людьми, які можуть наполегливо працювати.

27. Коли я не маю справ, я відчуваю себе ніяково.

28. Мені доводиться виконувати відповідальну роботу частіше за інших.

29. Коли мені доводиться ухвалювати рішення в процесі самопрезентації, я прагну зробити це якнайкраще.

30. Мої друзі іноді вважають мене найкращим у самопрезентації.

31. Мої успіхи в самопрезентації деякою мірою залежать від моїх колег.

32. Безглуздо протидіяти волі керівника.

33. Іноді не знаєш, яку саме самопрезентаційну стратегію доведеться застосовувати.

34. Коли щось не вдається в самопрезентації – я не терплячий.

35. Я зазвичай майже не звертаю увагу на свої досягнення в самопрезентації.

36. Коли я працюю разом з іншими, то моя робота результативніша, ніж робота інших.

37. Багато справ, за які я беруся, – не доводжу до кінця.

38. Я заздрю людям, які не завантажені роботою.

39. Я не заздрю тим, хто прагне до влади засобами агресивної самопрезентації.

40. Коли я впевнений, що стою на правильному шляху, то для успішності самопрезентації я йду на крайні заходи.

Ключ підрахунку:

1/2; 2/1; 2/2; 3/1; 3/3; 4/3; 5/2; 6/3; 7/2; 7/3; 8/3; 9/1; 9/2; 10/2; 11/1; 11/2; 12/1; 12/3; 13/2; 13/3; 14/1; 15/1; 16/2; 16/3; 17/3; 18/1; 19/1; 19/2; 20/1; 20/2; 21/1; 22/1; 23/1; 23/ 3; 24/1; 24/2; 25/1; 26/2; 27/3; 28/1; 28/2; 29/1; 29/3; 30/2.

Результат. Чим більша сума балів – тим вищий рівень мотивації до успіху в оволодінні культурою самопрезентації.

Низький рівень – від 2 до 10 балів: низька мотивація до успіху в оволодінні культурою самопрезентації;

Середній рівень – від 11 до 16 балів – середній рівень мотивації до успіху в оволодінні культурою самопрезентації;

Достатній рівень – від 17 понад 20 – балів високий рівень мотивації до успіху в оволодінні культурою самопрезентації.

Додаток Б

Адаптована методика „Вивчення мотивації навчання у виші" (Т. Ільїн)

Методика дозволяє вивчити структуру мотивації у формуванні самопрезентаційних знань у вищому навчальному закладі.

Інструкція: Уважно прочитайте кожне твердження. Поставте позначку „+" поруч з номером твердження, якщо ви згодні з ним, і позначку „–", якщо не згодні з цим твердженням.

Твердження:

1. Зазвичай я презентую себе з великим напруженням.

2. Я самостійно вивчаю низку предметів (наукову та науково-популярну літературу), яка, на мою думку, допоможе мені в оволодінні культурою самопрезентації.

3. Я відчуваю задоволення від розгляду на заняттях питань, присвячених проблемі самопрезентації.

4. Я не вбачаю сенсу в розвитку самопрезентаційних знань.

5. Я вважаю, що в наш час не обов'язково вміти презентувати себе.

6. Я вважаю, що для повного оволодіння культурою самопрезентації всі навчальні дисципліни потрібно вивчати однаково глибоко та брати активну участь у позааудиторній діяльності.

7. Для мене дуже важливо вміти презентувати себе.

8. У мене достатньо сили волі, щоб займатися формуванням культури самопрезентації без нагадувань викладачів.

9. Життя для мене майже завжди пов'язане із самопрезентацією.

10. Презентувати себе необхідно, затрачаючи мінімум зусиль.

11. Яка з притаманних вам якостей найбільше заважає навчатися культури самопрезентації? (Відповідь напишіть _____).

12. Для просування по службі мені необхідно оволодіти культурою самопрезентації.

13. Яка з притаманних вам властивостей допомагає навчатися культури самопрезентації (Відповідь напишіть _____).

14. Мене дуже турбують можливі невдачі під час оволодіння культурою самопрезентації.

15. Найкраще я займаюся розвитком самопрезентаційної культури, коли мене періодично стимулюють, підганяють.

16. У мене зазвичай рівний і хороший настрій.

Обробка та інтерпретація результатів. Слід підрахувати збіги відповідей респондента з ключем.

Шкала „Набуття самопрезентаційних знань” (Максимум 37).

За відповіді „так” на питання №№ 2, 3, 6, 7, 8, 9, 12, 14, 16 – 3 бали.

За відповіді „ні” на питання №№ 1, 4, 5, 10, 15 – 2 бали.

Градація оцінок:

Низький рівень – набрано до 13 білів.

Середній рівень – набрано з 13 до 24 балів.

Достатній рівень – набрано з 24 до 37 балів.

Додаток В

Питальник для дослідження потреби в оволодінні культурою самопрезентації під час навчання у виші (адаптований матеріал С. Карасьової)

Вступ: перед початком тестування студентам роз'яснюються поняття „само презентація" і „культура само презентації", характеризуються різні види самопрезентації (штучна, природна), наводяться приклади ситуацій самопрезентації.

Завдання: Нижче перераховані різні мотиви (причини), які спонукають людину презентувати себе в спілкуванні, у взаємодії з людьми. Уважно прочитайте їх і розподіліть на найбільш характерні (значущі) для Вас або нехарактерні.

Мотиви	ні, це не характерно	скоріше характерно	характерно	цілком характерно
Прагнення підтримати власне почуття унікальності	1	2	3	4
Бажання зберегти та збільшити владу і вплив на інших	1	2	3	4
Прагнення продемонструвати власну обізнаність у певних питання, домогтися визнання власної компетентності	1	2	3	4
Бажання змінити думку інших про себе	1	2	3	4
Бажання відчути, що приносиш користь, що твоя присутність необхідна	1	2	3	4
Прагнення підвищити власну привабливість	1	2	3	4
Бажання отримати схвалення та повагу від керівництва	1	2	3	4
Бажання завоювати повагу інших	1	2	3	4
Прагнення вирішити проблеми із сором'язливістю та заявити про себе	1	2	3	4
Бажання отримати можливість для досягнення успіху	1	2	3	4
Прагнення підкорити собі людей, стати для них єдиним авторитетом	1	2	3	4

Бажання навчитися спілкуватися, удосконалити навички взаємодії з іншими	1	2	3	4

Підраховується кількість балів.

Градація оцінок:

Низький рівень – набрано до 18 білів.

Середній рівень – набрано з 19 до 30 балів.

Достатній рівень – набрано з 31 до 48 балів.

Додаток Г

Анкета для майбутніх соціальних педагогів щодо наявності в них теоретичних знань із самопрезентації (адаптований питальник С. Карасьової)

1. Дати визначення поняттю „самопрезентація” з позиції психології, соціології, ділової комунікації.

2. Назвати інформаційні, психологічні, соціальні чинники ефективної самопрезентації.

3. Визначити соціологічну й психологічну природу цінностей, норм, установок як регуляторів самопрезентаційної поведінки.

4. Охарактеризувати у взаємозв’язку соціокультурні, психологічні, особливості змісту самопрезентації.

5. Визначити особливості особистої й ділової комунікації в самопрезентації.

6. Обґрунтувати з позицій соціології, психології та культури мовлення комунікативну сутність самопрезентації.

7. Розкрити особливості рольового взаємодії в процесі самопрезентації.

8. Обґрунтувати особливості та охарактеризувати сутність соціальних процесів, що впливають на самопрезентацію.

9. Розкрити зв’язок соціальних вимог до особистості і Я-концепції особистості.

10. Визначити місце й роль самопрезентації в соціалізації та соціальній адаптації особистості.

11. Провести порівняльний аналіз стратегій, тактик, технік самопрезентації.

12. Дати соціально-психологічну характеристику процесам комунікації, аналізу інформації та інтерпретації реакцій реципієнтів на самопрезентацію.

13. Визначити взаємозв’язок соціальних норм і вимог, потреб і мотивів особистості; їх значення в плануванні та реалізації самопрезентації.

14. Охарактеризувати соціокультурні та психологічні особливості ділової комунікації.

15. Визначити місце соціальної перцепції в діловій комунікації.

16. Обґрунтувати з соціальних і психологічних позицій зв'язок корпоративного й особистого іміджу в самопрезентації.

17. Визначити взаємозв'язок корпоративного іміджу та стратегії самопрезентації особистості.

18. Дати порівняльну психологічну характеристику процесам управління іміджем і самопрезентації працівників.

19. На якому етапі самопрезентаційної діяльності необхідна інформація про соціальні норми і цінності?

20. На якому етапі самопрезентаційної діяльності необхідна інформація про корпоративні норми й цінності?

21. Для яких умов самопрезентації (працевлаштування, професійна адаптація, побудова кар'єри) чинник професійного досвіду має найбільше позитивне значення?

22. У яких умовах самопрезентації (працевлаштування, професійна адаптація, побудова кар'єри) найбільш доцільно використовувати корпоративний імідж як зміст самопрезентації?

23. Яким чином можуть бути корисні для самопрезентації знання про соціальні ролі, їх атрибути й відповідні рольові очікування?

24. У яких ситуаціях обізнаність про особливості корпоративної культури може стати чинником ефективності самопрезентації?

25. У яких ситуаціях самопрезентації може знадобитися інформація про демографічний, освітній, національний склад організації?

26. Що необхідно знати, щоб грамотно розпочати й закінчити самопрезентацію?

27. Які знання необхідні для того, щоб домогтися симпатії реципієнтів?

28. Які дані необхідні для того, щоб ефективна самопрезентація в умовах працевлаштування стала основою побудови сприятливого

професійного іміджу?

29. Розкрити, з чого складається імідж сучасного педагога.

30. Які дані про реципієнтів необхідні при самопрезентації в ситуації працевлаштування?

31. Які дані про організацію і / або особистості необхідні для ефективної самопрезентації в процесі професійної адаптації?

32. Які дані про організацію і / або особистості необхідні для ефективної самопрезентації в процесі побудови професійної кар'єри?

33. Які вербальні засоби самопрезентації більш ефективні в разі, якщо аудиторію (реципієнтів) складають: (а) чоловіки, (б) жінки, (в) люди молодші за Вас, (г) люди старші за Вас?

34. Які знання необхідні для правильної інтерпретації реакції реципієнтів на самопрезентацію?

35. Які дані необхідні для побудови ефективної стратегії й тактики самопрезентації?

36. Які знання необхідні для створення ефективного Я-повідомлення?

37. Які комунікативні прийоми слід використовувати для корекції самопрезентаційного повідомлення?

38. Які дані необхідні для того, щоб у процесі самопрезентації продемонструвати відповідність Ваших особистих життєвих і професійних цілей, планів, відповідно, цілям і планам організації?

Низький рівень – правильні відповіді на 0% – 25% питань.
Середній рівень – правильні відповіді на 25% – 75% питань.
Достатній рівень – правильні відповіді більше ніж на 75% питань.

Додаток Д

Тест на наявність теоретичних знань з культури самопрезентації

1. Охарактеризуйте основні вимоги до представників професій типу „людина – людина”.
2. Чим пояснюються підвищені вимоги до соціальних педагогів?
3. Дайте визначення поняття „культура”.
4. Якими самопрезентаційними вміннями мають володіти соціальні педагоги?
5. Дайте визначення культури самопрезентації соціального педагога.
6. Які самопрезентаційно важливі особистісні якості мають бути притаманні соціальним педагогам?
7. Які види комунікації вам відомі?
8. Назвіть основні функції комунікації.
9. Розкрийте сутність понять „суб’єкт комунікації” та „об’єкт комунікації”.
10. Які види комунікації вам відомі?
11. Які функції виконує мова в процесі комунікації?
12. Які існують види слухання?
13. Яка кількість інформації передається за допомогою невербальних засобів?
14. Що таке невербальне спілкування?
15. Які розрізняють невербальні засоби спілкування?
16. До яких засобів невербальної комунікації належить просодика?
17. Що належить до оптичних засобів невербальної комунікації?
18. Що є одним із провідних видів комунікативної діяльності людини?
19. Що називають комунікативними бар’єрами і які основні причини їх виникнення?
20. Яку комунікацію можна назвати ефективною?

21. Користуючись досвідом професійного спілкування, визначте, які комунікативні бар’єри виникають найчастіше в процесі професійної діяльності соціального педагога.

Низький рівень – правильні відповіді на 0% – 25% питань.
Середній рівень – правильні відповіді на 25% – 75% питань.
Достатній рівень – правильні відповіді більше ніж на 75% питань.

Додаток Е

Самоаналіз рівня володіння комунікативною та самопрезентаційною компетентністю

Прочитайте кожну пару суджень і зробіть позначку олівцем у будь-якому місці шкали. Відмітка, зроблена Вами ближче до судження зі знаком „10”, означає більш високу оцінку, ближче до „1” – нижчу.

Укажіть П.І.Б.

1. Здатний розуміти вікові особливості аудиторії й бачити відмінності в характері спілкування аудиторій різних вікових груп	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не в силах розуміти вікові особливості аудиторії й бачити відмінності в характері спілкування аудиторій різних вікових груп
2. Здатний визначити тенденцію до орієнтації особистості на внутрішній або навколишній світ	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не здатний визначити тенденцію до орієнтації особистості на внутрішній або навколишній світ
3. Здатний розуміти особливості поведінки аудиторії, визначаються різними властивостями вищої нервової діяльності	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не в силах розуміти особливості поведінки аудиторії, визначаються різними властивостями вищої нервової діяльності
4. Здатний бачити відмінності в характері впливу авторитарного, демократичного, ліберального стилів керівництва колективом на характер відносин	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не в силах бачити відмінності в характері впливу трьох стилів керівництва колективом на характер відносин
5. Здатний розуміти труднощі у спілкуванні	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не в силах розуміти труднощі у спілкуванні
6. Знає й дотримується норм і правил етики, моралі, етикету	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Порушує норми й правила етики, моралі, етикету
7. Здатний залучати аудиторію в доцільну діяльність шляхом переконання	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не в силах залучати аудиторію в доцільну діяльність шляхом переконання
8. Здатний розуміти смаки, симпатії, антипатії аудиторії	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не в силах розуміти смаки, симпатії, антипатії аудиторії

9. Здатний визначати рівень інформованості аудиторії з обговорюваного питання	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не в силах визначати рівень інформованості аудиторії з обговорюваного питання
10. Здатний визнавати можливість існування іншої думки	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не в силах визнавати право учнів мати іншу, відмінну від власної, думку, уважає свою думку істиною в останній інстанції
11. Здатний викликати прихильність до себе, викликати в аудиторії довіру до себе	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не в силах викликати прихильність до себе, викликати в аудиторії довіру до себе
12. Здатний говорити ясно і чітко	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не в силах говорити виразно
13. Вільно володіє нормами літературної мови	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не володіє нормами літературної мови
14. Здатний мімікою або жестами висловити своє ставлення до подій, що відбуваються навколо	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не володіє невербальними засобами спілкування (жестами, мімікою, пантомімою)
15. У спілкуванні з аудиторією вміє жартувати, посміхатися	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	У спілкуванні з аудиторією ніколи не жартує, рідко посміхається
16. Здатний тримати в полі зору всю аудиторію, переводячи погляд з одного на іншого (контакт очей)	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не в силах тримати в полі зору всю аудиторію
17. Здатний оцінювати реакцію слухачів (сміх, шепіт, погляд) і міняти з її урахуванням свою поведінку	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не в силах у момент мовлення оцінювати реакцію слухачів: зосереджений на змісті свого висловлювання
18. У спілкуванні з учнями ніколи не вдається до прямих указівок, зауважень, погроз, нотацій	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	У спілкуванні з учнями дуже часто робить їм зауваження, вдається до висловлювань з негативним забарвленням
19. У спілкуванні з учнями прагне до партнерських взаємин з ними	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Спілкується з учнями як з підлеглими; вимагає беззаперечного послуху

20. Прагне зрозуміти аудиторію й бути зрозумілим нею	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не прагне до взаєморозуміння з аудиторією
21. Здатний послідовно будувати своє висловлювання незалежно від свого емоційного стану	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не в силах послідовно будувати своє висловлювання (мова плутана, обривиста, багатослівна)
22. Здатний триматися зовні спокійно і впевнено перед аудиторією	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не в силах триматися спокійно і впевнено перед аудиторією (червоніє, блідне, зітхає і т. ін.)
23. Здатний висловити власну схильність до інших	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не в силах висловити свою прихильність до інших
24. Здатний регулювати силу голосу (тихо – голосно) адекватно ситуації спілкування і незалежно від емоційного стану	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не здатний регулювати силу голосу (тихо – голосно) адекватно ситуації спілкування (говорить занадто тихо або надмірно голосно)
25. Здатний регулювати темп мовлення (швидко – повільно) незалежно від свого емоційного стану	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не здатний регулювати темп мовлення незалежно від свого емоційного стану (говорить або занадто повільно, або „строчить”)
26. Здатний управляти своїм емоційним станом (стримуватися) в ситуаціях конфлікту	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не в силах управляти своїм емоційним станом у ситуаціях конфлікту
27. Здатний говорити емоційно, натхненно	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не в силах говорити емоційно. Мовлення монотонне
28. Здатний володіти увагою аудиторії	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не в силах володіти увагою аудиторії
29. Здатний не губитися в ситуаціях конфлікту	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Повністю губиться в ситуаціях конфлікту
30. Здатний управляти своїм настроєм	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	Не в силах управляти своїм настроєм (є людиною настрою)

Підраховується кількість балів.

Градація оцінок:

Низький рівень – набрано до 90 білів.

Середній рівень – набрано від 90 до 210 балів.

Достатній рівень – набрано від 210 до 300 балів.

Додаток Ж

Експертна оцінка рівня володіння культурою самопрезентації

Завдання: Нижче перераховані різні ознаки рівня володіння культурою самопрезентації. Уважно прочитайте їх та оцініть студентів за чотирибальною шкалою.

Ознака, що оцінюється	**Оцінка**			
	ні, це не характерно	скоріше характерно	характерно	цілком характерно
Прийняття на себе відповідальності за власну поведінку				
Демонстрація самоповаги і почуття власної гідності				
Демонстрація поваги до інших людей				
Делікатність, тактовність, чесність, відкритість і прямота у спілкуванні				
Демонстрація впевненості в собі				
Демонстрація позитивної установки на спілкування				
Уважне слухання співрозмовника, демонстрація розуміння				
Здатність домовлятися, зокрема на основі компромісу				
Здатність гнучко змінювати поведінку відповідно до ситуації, не втрачаючи при цьому почуття власної гідності				
Здатність безконфліктно закінчити спілкування при неможливості досягти консенсусу				

Підраховується кількість балів.

Градація оцінок:

Низький рівень – набрано до 16 білів.

Середній рівень – набрано від 17 до 28 балів.

Достатній рівень – набрано від 29 до 40 балів.

Додаток З

Бланк експертної оцінки використання соціального театру як засобу соціально-педагогічного впливу на неповнолітніх

№	ПІБ студента	Бали за показниками					
		Ініціативність у проведенні театралізованих заходів соціальної спрямованості	Участь у театралізованих заходах соціальної спрямованості	Уміння встановлювати вербальний контакт з глядачами	Доцільність (адекватність) використання вербальних засобів самопрезентації (голос, інтонація, швидкість мовлення, будова фраз).	Правильність використання невербальних засобів самопрезентації (положення рук, поза, погляд)	Дотримання соціальних норм і правил поведінки під час підготовки та проведення соціального театру

Методика оцінюється за показниками:

3 бали – ставиться в тому випадку, якщо спостерігається достатній рівень сформованості показника;

2 бали – якщо спостерігається середній рівень;

1 бал – якщо спостерігається низький рівень сформованості показника.

Підраховується кількість балів.

Градація оцінок:

Низький рівень – набрано до 6 балів.

Середній рівень – набрано від 7 до 12 балів.

Достатній рівень – набрано від 13 до 18 балів.

Додаток И

Методика „Оцінка мікроклімату студентської групи”

(В. М. Зав’ялова)

Інструкція: Просимо Вас заповнити карту, у якій пропонуються показники, що характеризують мікроклімат студентської групи.

Карта сконструйована за принципом полярних суджень. Зліва – судження, що розкривають психологічний клімат позитивно, справа – негативно. Між полярними судженнями розташовані цифри 3 2 1 0 – 1 – 2 – 3.

Ваше завдання: по-перше, обрати одне з полярних суджень (зліва або справа), яке відображає типові відносини у вашій групі чи звичного настрою в ній; по-друге, укажіть одну з цифр, яка відповідає рівню вияву кожного показника:

високий рівень вияву – 3.

середній рівень вияву – 2.

слабкий рівень вияву – 1.

Якщо вам важко визначитись, яке з полярних суджень відображує типовий мікроклімат вашої групи, то відмітьте цифру „0”.

Позитивні якості		Негативні якості
1. У групі зазвичай бадьорий і життєрадісний настрій	3 2 1 0 -1 -2 -3	У групі зазвичай пригнічений настрій
2. Група активна і працездатна	3 2 1 0 -1 -2 -3	Група пасивна, інертна
3. Обстановка в групі спокійна, ділова	3 2 1 0 -1 -2 -3	Обстановка в групі нервова і напружена
У групі студенти почувають себе затишно і комфортно	3 2 1 0 -1 -2 -3	У групі студенти почувають себе незатишно
Студенти знають, що в разі необхідності група захистить і підтримає їх	3 2 1 0 -1 -2 -3	У студентів немає впевненості у підтримці їх групою у важку хвилину
Студенти ставляться один до одного з симпатією	3 2 1 0 -1 -2 -3	Взаємини в групі характеризуються антипатією
Колектив справедливо ставиться до всіх своїх представників, кожному відплачує по заслугах	3 2 1 0 -1 -2 -3	Колектив поділяється на „зірок” і зневажених; необ’єктивно оцінює окремих представників групи

8. Відносини окремих мікрогруп у середині колективу характеризуються взаєморозумінням, тактовністю і співробітництвом у спільних для групи справах	3 2 1 0 -1 -2 -3	Угрупування всередині колективу конфліктують між собою; їх представники замкнуті у власних інтересах, не бажають розуміти інших
Конфлікти в групі виникають рідко, лише з серйозних причин, розв'язуються справедливо	3 2 1 0 -1 -2 -3	Конфлікти виникають часто, розв'язуються важко, болісно
У критичних ситуаціях група згуртовується, керуючись принципом: „один за всіх і всі за одного"	3 2 1 0 -1 -2 -3	У важкі періоди в групі виникають сварки, нарікання один на одного
Новачки відчувають доброзичливе й турботливе ставлення до себе з боку групи	3 2 1 0 -1 -2 -3	Група виявляє байдужість або недоброзичливе ставлення до новачків
Студентам подобається бувати разом у виші та поза ним	3 2 1 0 -1 -2 -3	Студенти не прагнуть проводити час разом, кожен живе власними інтересами
13. Студенти люблять свою групу, радіють її успіхам і засмучуються невдачам	3 2 1 0 -1 -2 -3	Студенти свою групу не цінують. Байдужі до її досягнень, легко погоджуються на перехід до іншої групи.
Студенти серйозно ставляться до навчання, прагнуть оволодіти „таємницями" професії	3 2 1 0 -1 -2 -3	Навчання не вважається найважливішою справою, прагнення до успіхів у навчанні не заохочується
У групі панує вимогливість і нетерпимість до ледарів і прогульників	3 2 1 0 -1 -2 -3	До ледарів і прогульників група ставиться поблажливо
Студенти беруть активну участь у громадському житті групи	3 2 1 0 -1 -2 -3	Студенти пасивні у громадському житті групи
У групі відповідально ставляться до розподілу громадських доручень, ураховуються бажання і здібності кожного	3 2 1 0 -1 -2 -3	Доручення розподіляються за принципом: „тільки б не мені".
Студенти з бажанням долучаються до трудової діяльності групи	3 2 1 0 -1 -2 -3	Групу нелегко організувати на спільну трудову діяльність
Актив групи користується авторитетом і повагою	3 2 1 0 -1 -2 -3	В активі групи знаходяться люди, які не користуються повною підтримкою і повагою з боку групи
Стосунки між групою і куратором характеризуються доброзичливістю, розумінням і співробітництвом	3 2 1 0 -1 -2 -3	Стосунки групи з куратором характеризуються антипатією і конфліктністю

Обробка даних (варіант М. П. Фетіскіна)

1. Для визначення психологічного мікроклімату (ПМ) необхідно додати всі бали з позитивними якостями (А), потім усі бали з негативними якостями (Б). Потім від більшої суми необхідно відняти меншу. ПМ= А – Б

2. Оцінити рівень ПМ за балами:

50 – 60 балів – високий рівень сприятливості ПМ;

40 – 49 балів – середньо-високий рівень сприятливості ПМ;

21 – 39 балів – середній рівень сприятливості ПМ;

11 – 20 балів – середньо-низький рівень сприятливості ПМ;

0 – 10 балів – незначний рівень сприятливості ПМ.

Несприятливий ПМ характеризується від’ємними балами (зі знаком –).

Додаток К

Авторські розробки студентів

„*Час діяти*”

Олена – підліток, яка стикається з проблемою непорозуміння з однолітками у класі та відсутністю батьківського піклування.

Дія перша

Ранок. Учні приходять до школи. Починають спілкуватися, у цей час заходить Олена.

Оля: О! наше опудало прийшло!

Микита: І чому її тільки перевели до нашого класу?

Ганна: Ви тільки подивіться, у чому вона! У неї зовсім немає почуття стилю. Не одяг, а лахміття. У такої, як вона, ніколи не буде хлопця.

Звучить тривожна музика. Приниження продовжуються, дівчинка не витримує й тікає…

Микита: Подумаєш, ми образилися…

Дія друга

Вдома. Стоять два стільці. На одному сидить батько. Мати навпроти нього. Вони сваряться. Заходить дівчина й чує їхню розмову.

Мама: Хіба ти батько? Тобі немає діла ні до мене, ні до дочки.

Батько: У мене немає вільного часу, щоб дивитися за нею. Я працюю з ранку до ночі. Ти мати, і це твій обов’язок дивитись за дитиною.

Мама: Що! Ти вважаєш мене рабинею? Чому всі клопоти по дому та виховання дитини повинні падати на мої плечі? Їй потрібен батько, а не тільки мати. Я втомилася все вирішувати сама!

Батько: Ти думаєш, що я не втомився! Якби не гроші, то вам і батько не потрібен! Усе! Відчепися!

Сідають спинами один проти одного. Входить Непорозуміння, тягнучи чорний шлейф і зав’язуючи ним батьків.

Олена підходить до краю сцени.

Дія третя

Дівчина стоїть на краю сцени

Олена: Що зі мною не так? Чому в мене немає друзів у класі? Що я їм поганого зробила? Я ж така, як вони, я хочу з ними спілкуватися, ходити на дискотеку. А батьки…Вони весь час сваряться. А мене не помічають. Такого раніше не було. У нас була справжня сім'я. А тепер нас немає! Я нікому не потрібна! Чому все так? Як далі жити?

До неї підходить хлопець з їхнього двору Павло

Павло: Привіт, Оленко!

Олена: Привіт.

Павло: Що сталося? Чому сумна така?

Олена: Павло, мені так гірко на душі… У класі в мене зовсім немає друзів, усі дражнять мене. Батьки весь час з'ясовують стосунки між собою. Я не знаю, як мені все це подолати, як жити далі.

Олег: Послухай мене, забудь. Я допоможу тобі. У мене є те, що розвіє всі твої проблеми (*протягує їй таблетки).* Спробуй, і життя знову стане прекрасним. Перший раз – для проби, безкоштовно. А там видно буде *(дає їй таблетки).*

Олена: *(трохи розгублено):* Дякую…

Павло: Ну, я пішов? Щасти!

Олена: Бувай!

Дія четверта

Олена залишається сама, роздумує.

Голос: Камінь на серці і на душі від розпачу, від болю. І все болить… І розум, і душа, і тіло. Вона втратила останню надію! Вона на краю прірви! Сама…

Олена: Що ж мені робити? Може й справді спробувати і не турбуватися ні про що.

Звучить музика. З'являється Світла Постать.

Світла Постать: Що ти робиш? Одумайся, адже ти губиш себе.

Подумай, що станеться з твоїми батьками? Це не вихід. Потрібно не уникати проблем, а вирішувати їх.

З'являється Темна Постать.

Темна Постать: Ну й що ти роздумуєш? Прийняла й кайфуй. І ніяких проблем. Життя знову буде прекрасним, хоча й не довгим. Хіба твоє справжнє життя назвеш класним. Ти нікому не потрібна. Так що давай *(підштовхує руку з таблетками).*

Дівчина*(кричить*): У мене немає більше сил! Я не можу так далі! Мамо! Тато!

Батьки розривають шлейф і підбігають до доньки, обнімають її.

Голос: Час збирати каміння….

Хорольська Тетяна

Студентка-магістрантка спеціальності 8.01010101 „*Дошкільна освіта*"

„*Матуся, будь ласка, почуй мене!* "

Дівчина-підліток 16 років пише листа своїй мамі, яка не хоче слухати про її особисті переживання. Мати турбують лише оцінки дитини в школі, а на пусті теревені в неї немає часу. Дівчинка відчуває себе абсолютно покинутою у складний період її життя, вона вагітна.

„Мамо, я пишу тобі листа, хоч знаю, що ти сидиш за стіною. Як би ти тільки знала, моя рідненька, що коїться в мене на душі. Але для мене в тебе не вистачає часу. Чому так? Чому замість того, щоб кричати на мене за двійки у школі, ти не спитаєш: „Як твої справи, доню? Що нового сталося в твоєму житті?", та, на жаль, ти мовчиш.

Матусю, чи знаєш ти, що я кохала? Так, у свої 16 я встигла покохати і не тільки… Я дізналась, що таке людська підлість. Як сильно може боліти душа, коли тебе зрадили. Ти спитаєш, що трапилось? Я розкажу.

Його звали Данило, йому 23 роки. Ти скажеш, що він набагато старший за мене і не слід з ним зустрічати. Я знаю, моя рідна, але вже пізно. Я покохало його всім серцем, я знайшла в ньому ту ласку та увагу, якої так не

вистачало мені. Я втратила голову і забула про все на світі, та щастя було недовгим. Він покинув мене. Спитаєш, що трапилось? Я відповім.

Мамо, я вагітна, вже на третьому місяці. Я сотню разів намагалась тобі розповісти, але ти не чуєш, зовсім мене не чуєш. Лише кричиш, проводиш час зі своїм новим чоловіком, який мене ненавидить; зі своїми подругами, які завжди приносять з собою спиртне. У тебе на всіх є час, окрім своєї доньки.

Моя люба, почуй мене! Допоможи мені! Я не знаю, що мені роботи зі своїм життям? Як далі жити? Врятуй мене! Не кидай мене на самоті. Молю тебе, допоможи!”

Сізова Кристина

Студентка-магістрантка спеціальності 231 „Соціальна робота”

Не пускайте беду на порог!

Мы дружили с раннего детства
И была она мне как сестра.
Перепробовав разные средства,
Уберечь я ее не смогла.
Светка, милая Светка,
Слезы катятся, их не сдержать.
И рыдает в больничной палате
В один миг постаревшая мать.
Ты была всегда звонкой, веселой,
На отлично училась всегда.
Жизнь мечтала связать ты со школой,
Но в окно постучалась беда…
Ты у бара его повстречала
И забыла о маме, друзьях.
Все забросив, к нему ты бежала:
Сигареты, вино при свечах.
Нет, не тот он, которым казался

И ему ты совсем не нужна.
Он давно уж с мечтою расстался,
Нет, мечта его злою была.
Он не мог обходиться без дозы,
Укололся и снова герой
Что ему материнские слёзы,
Посмотри, что он сделал с тобой.
Взгляд потухший и в голосе грубость,
Без наркотиков ты никуда.
Совершила ты страшную глупость,
Но беда не приходит одна.
Группа риска, анализ, о, Боже!
СПИД – диагноз, а жизни – тупик!
Судьбы всех наркоманов похожи,
Запоздавший о помощи крик.
Столько мама твоя испытала,
Как боролась она за тебя,
Как в подъезде тебя поджидала
От беды спасала, любя.
Но увы, ты сама написала
Своей жизни коротенький стих
Исковеркала все, искромсала,
Слабый пульс в твоих венах утих.
Я хочу достучаться к вам, люди!
Вы умейте сказать, твердо нет!
Нет наркотикам! Слышите, люди!
ВИЧ инфекции – нет, СПИДу – нет!
Я хочу докричаться к вам, люди!
Берегите себя вы всегда,
Чтобы в дом ваш, наполненный счастьем,

Никогда не ворвалась беда!

Хорольська Тетяна

Студентка-магістрантка спеціальності 8.01010101 „Дошкільна освіта”

А ты сможешь?..

– А ты сможешь красть?

– Нет.

– А ты сможешь убить?

– Нет!

– Но ведь сейчас ты это хочешь совершить

Ты крадёшь жизнь, ты убиваешь!

Ты что, сама не понимаешь?!

Своё дитя убить решила,

ты бы с этим не спешила!

Подумай лучше о ребёнке,

как тянет он свои ручонки.

Сидит на ручках –обнимает,

Любимой мамой называет.

Ты думай, думай…не спеши

Прошу тебя я, не греши!

Тебя пугает, что содна?

– Да!

– Ты не одна! С тобой всегда,

Родной и милый человечек

с которым жить гораздо легче.

Да, порой бывает тяжело,

Но ты дари ему тепло.

Ты лишь люби его, оберегай

И никогда не забывай, что Вы с ним целое одно,

Что ты живёшь лишь дня него!
Помни, внутри тебя сердечко бьётся,
А жизнь всего лишь раз даётся!
Он ведь ничем не провинился,
А з жизнью практически простился.
Ты всё ещё думаешь?
– Да
– Тогда представь, пройдут года…..
Со школы чудо прибегает
И маму крепко обнимает…
Ромашку дарит из бумаги,
Сегодня делал оригами.
Что может быть ещё дороже?
Ничем ты это заменить не сможешь!
Ты всё ещё думаешь?
– Нет!
– Тогда каков твой ответ?
– Ребёнок – чудо из чудес,
Это награда, дар небес!
Все трудности преодолею
Я полюбить его сумею…..
Хотя нет, уже люблю-
Родной, я жизнь тебе дарю!

Ботвінникова Карина
Студентка-магістрантка спеціальності 8.01010601 „Соціальна педагогіка”

Стих Души и Счастья

Душа: О, счастье, видишь я ликую
Душе так мало просто надо,
Я лишь субстанцию такую

Хочу иметь с собою рядом.

Счастье: Союз наш крепкий не нарушу,

Даю я вечности обеты

Я нынче прославляю душу,

Которая лучится светом.

Душа: А свет в тебе живой, искристый,

Тепло, любовь и вечный праздник,

Да! Выбор истинно прекрасный

Переплетен любовью чистый.

Счастье: Кто из людей изведал счастье,

Того добро переполняет

И у того душа в ненастье

Все так же нежностью сияет.

Душа: Твои вниманье и забота

Для человека свет в оконце

Я поднимаюсь на высоты,

Где вечный рай, тепло и солнце.

Счастье: Я радо сделать мир прекрасней,

А душу нежностью окутать,

Не для того зовусь я счастьем,

Чтобы терять свои минуты.

Душа: С тобою каждый миг награда

И чудеса к нам в жизнь стучатся,

Для человека мало надо –

Лишь теплый свет простого счастья!

Счастье: Пусть трудности в окно стучаться,

Терпимы будьте и любимы,

Всем ясно, что душа и счастье

Поистине, не разделимы…

Душа: Ликуйте! Пойте громче люди

И станьте чуточку добрее,

Коль в ваших душах счастье будет –

Мир станет чище и светлее!

Татарченко Марія

Студентка-магістрантка спеціальності 6.010106 „Соціальна педагогіка”

Додаток Л

Програма занять з елементами тренінгу

Перший етап тренінгової програми

„Самопрезентаційна культура майбутніх соціальних педагогів”

Мета: навчання студентів основних понять культури самопрезентації.

Завдання:

– визначити рівень змотивованості студента щодо формування культури самопрезентації;

– надати теоретичну інформацію студентам щодо сутності поняття „самопрезентація”, „самопрезентаційна культура”, „мовленнєва культура”;

– ознайомити студентів зі взаємозв’язком процесів самопрезентації та засобами вербальної, мовленнєвої комунікації та соціалізації.

Хід роботи:

I. Частина: Вступ

1) Вправа на знайомство „Самопрезентація”

Учасники сідають у коло. Студентам пропонується по черзі (по колу) повідомляти іншим членам групи таку інформацію:

– ім’я;

– основне захоплення;

– дві найкращі риси свого характеру;

– цікавий епізод або пам’ятна подія зі свого життя.

Ведучий та інші члени групи можуть ставити учаснику, який представляється, додаткові запитання.

Рекомендації. Норму постановки питань уводить ведучий особистим прикладом. Ставлячи запитання, ведучий демонструє учасникові зацікавленість в отриманні інформації, а також допомагає йому більш повно відкритися.

2) Обговорення правил тренінгового заняття

Рекомендації: Правила потрібні для підтримки дисципліни в

тренінговій групі. Важливо, щоб кожен член групи висловив своє правило, брав участь у обговоренні. Якщо учасники щось забули сказати, ведучому можна доповнити наявні правила.

Можливі правила:

– цінувати час;

– говорити по черзі;

– говорити коротко і не часто, по темі;

– говорити тільки від свого імені;

– бути позитивними до себе та до інших (Бути +);

– правило додавання (Я + Ти + Ми);

– правило поваги до своєї і протилежної статі (♀ + ♂);

– правило добровільної активності;

– правило конфіденційності.

3) Мої очікування

Рекомендації: Підготувати композицію „Мої очікування" для учасників групи. (Може бути: дерево та листочки, сонечко та промінці, море та кораблі та ін.) Кожен учасник має написати на підготовленому аркуші свої очікування від тренінгу та наклеїти їх на композицію.

II. Частина: Основний зміст

1) Визначити рівень змотивованості студента щодо формування культури самопрезентації

Тест „Виявлення домінантного мотиву навчання" (адаптований)

Мета: визначити, що спонукає студента до навчання чогось нового.

Обладнання: роздруковані бланки тесту, олівці чи ручки.

Інструкція: учасникам пропонується самостійно виконати завдання за вибором, які різняться за:

- складністю та характером діяльності (творче або репродуктивне). Намалювати себе, розповісти про себе перед групою;

- практичною або теоретичною спрямованістю пізнавальної діяльності характером виконання (індивідуальне або групове).

Одночасно кожний учасник отримує аркуш, у якому позначає позицію щодо причини вибору того або того завдання.

1. Бажання себе випробувати.
2. Краще дізнатись про свої можливості з цієї теми.
3. Інтерес до теми.
4. Бажання якомога більше дізнатись з цієї галузі.
5. Корисно, знадобиться в майбутній роботі.
6. Цей предмет і знання з нього необхідні для подальшої освіти.
7. Упевненість в успіху з цієї теми.
8. Легко навчатись.
9. Бажання подолати труднощі.
10. Цікаво спілкуватися з товаришами.
11. Бажання мати авторитет серед товаришів, оскільки ця тема престижна в цьому колективі.
12. Подобається ведучий.
13. Бажання бути знавцем та освіченою людиною, цікаво для друзів.
14. Бажання бути готовим до самостійного життя.
15. Бажання бути духовно багатим, культурним і корисним для суспільства.
16. Щоб не осуджували інші. Це неприємно.

Обробка отриманих результатів.

Усі названі мотиви-показники ведучий розподіляє за вісьма основними напрямами, що дозволяє йому судити про значущість для учасників завдань, які він обирає.

Аналіз вибраних мотивів дозволить розподілити студентів на три групи.

Показники	**Інтерпретація**	**Група за мотивацією**
5, 14, 15	Самовизначення	I
3, 4	Пізнавальні	II
5, 6	Вузькопрактичні	II

1, 2, 9	Саморозвиток	I
12	Спілкування з учителем	III
10	Спілкування з однолітками	III
13	Самоствердження	I
8, 16	Запобігання неприємностей	III

I група – включає учасників, які сприймають навчання чогось нового з позиції справжньої необхідності.

II група – включає учасників, для яких спонукальна сила сьогодення і майбутнього однакова.

III група – включає учасників, які сприймають навчання на тренінгу як „тимчасове" життя, що має для них обмежену та вимушену цінність.

2) Теоретична частина

Ведучий має розкрити основні поняття теми для учасників тренінгу.

Основні поняття теми (Пишуться на дошці або великих аркушах паперу, щоб постійно були перед очима):

Самопрезентація – це процес, за допомогою якого людина намагається сформувати в інших людей враження про себе.

Міні-лекція:

Успіх самопрезентації залежить від уміння представити себе іншим людям, уміння подати себе, привернути до себе увагу, актуалізувати інтерес людей до своїх якостей. Метою самопрезентації є створення й донесення свого іміджу до інших людей.

Імідж – це емоційно забарвлений образ кого-небудь або чого-небудь. Але якщо поглянути глибше, то це, швидше, зовнішній бік образу, у якому зосереджуються його найбільш суттєві характеристики. Імідж може бути і позитивним, і негативним. Так, хтось притягує і подобається, а хтось викликає огиду. Зазвичай імідж – явище позитивне. В іміджі найбільш відчутно виявляються якості, завдяки яким досягається ефект привабливості цього суб'єкта в очах інших людей. Щоб досягти успіху, необхідно знати, які риси та якості здаються привабливими, і позиціонувати ці якості іншим.

Самопрезентація є невід'ємною частиною людської натури. Чому ж

люди повинні свідомо займатися самопрезентацією? Виділяють кілька основних причин. Люди займаються самопрезентацією, тому що вона дозволяє:

- *Отримувати від інших людей потрібні ресурси* (матеріальні, інформаційні, емоційні та інші). Людина, яка вміє подати себе, легше за інших влаштується на роботу, сподобається чоловікові або жінці, знайде спільну мову з керівником і т.п.
- *Конструювати образ власного Я* . Образ себе залежить не тільки від наших власних переконань, але також і від того, як, на нашу думку, нас бачать інші. Якщо інші сміються над вашими жартами, це буде формувати у вас уявлення, що ви – людина дотепна, незважаючи на те, що самі ви в цьому не впевнені. Якщо про вас говорять як про компетентну й знаючу людину, з часом ви самі повірите в це.
- *Соціальні контакти* . Чуйне ставлення до іншої особи цінується практично в усіх культурах. Тому, якщо ви будете тактовно підносити помилки інших, то й вам будуть рідше робити зауваження. У спілкуванні це дозволить істотно згладити моменти критики, знизити конфронтацію й агресію.

III. Частина: Заключна

• підбиття підсумків;

• отримання зворотного зв’язку за тематикою поточного тренінгу;

• релаксація і процедури завершення тренінгу.

Рекомендації: Підбиття підсумків проводимо на основі вправи „Мої очікування від тренінгу”, обговорити, поставити питання „Чи ваші очікування здійснилися?”

Зворотній зв’язок – ставимо питання: „Що нового я дізналась/вся на тренінгу?”, „Що таке самопрезентація?”

Релаксація (на вибір):

Вправи на розслаблення м’язів обличчя

„Пустотливі щічки”

Набрати повітря, сильно надуваючи щоки. Затримати дихання, повільно видихнути повітря, як би задуваємо свічку. Розслабити щоки. Потім стулити губи трубочкою, вдихнути повітря, втягуючи його. Щоки при цьому втягувати. Потім розслабити щоки і губи.

Вправа на релаксацію із зосередженням на диханні

„Ледача кішечка”

Підняти руки вгору, потім витягнути вперед, потягнутися, як кішечка. Відчути, як тягнеться тіло. Потім різко опустити руки вниз, вимовляючи звук „а”.

Вправа на розслаблення м’язів ніг.

„Палуба”

Уявіть себе на кораблі. Качає. Щоб не впасти, потрібно розставити ноги ширше і притиснути їх до підлоги. Руки зчепити за спиною. Хитнуло палубу – перенести масу тіла на праву ногу, притиснути її до підлоги (права нога напружена, ліва розслаблена, трохи зігнута в коліні). Випрямитися. Розслабити ногу. Хитнуло в інший бік – притиснути ліву ногу до підлоги. Випрямитися! Вдих-видих!

Стало палубу качати!

Ногу до палуби притиснули!

Міцніше ногу притискаємо,

а іншу розслабляємо.

Шостий етап тренінгової програми

І блок. Розминка

1. Занурення. Пропоную всім встати в коло.

Це тісний контакт акторів – ми бачимо один одного. Я готую вас до ролі. Сьогодні ми поговоримо про М. В. Гоголя. Надягаємо на голову віночки. Сьогодні ми в Україні. Для того, щоб увійти в роль, всі сторонні думки потрібно залишити за кадром.

2. Етюд з уявним предметом

Зручним методом, що не вимагає великих витрат часу є метод подолання побоювань і тривог великої групи „депозити”:

Учасникам необхідно згадати те, що їх турбує, що може перешкодити активній участі в нашому занятті, наприклад, це можуть бути відволікаючі моменти

• Нагодував я кішку?

• Коли дядько вийде з лікарні?

• Мені нема чого сказати

Побоювання з приводу участі в ході заняття

• Чи зможу я впоратися з хвилюванням?

• Попросять мене говорити?

• А раптом я відповім не так, як потрібно?

Спробуйте всі свої тривоги помістити в цей кошик, уявивши свій непотрібний предмет. У той час як побоювання знаходяться в кошику, про них можна забути.

II блок. Мовні техніки

3. Відпрацювання дикції

Вправа на розслаблення „Поклоніння сонцю”

Усі стоять по колу. Ноги на ширині плечей, стопи стоять паралельно, руки вільно опущені вздовж корпусу.

• вдих – руки і голову підняти вгору;

• видих – нахил.

Вправа „Кнопки”

„Вкручуючи” рукою і звуком кнопки, чітко вимовляєте „пучки” згодних: ТЧКа, ТЧКу, ТЧКе, ТЧКі, ТЧКо.

Оскільки мовлення й читання відбувається на вдиху, його організація має вирішальне значення в постановці дихання і голосу.

Перш за все необхідно стежити, щоб під час читання в легенях завжди був запас повітря, слабкий струмінь повітря мимоволі компенсується небезпечним для зв’язок зайвою їх напругою.

Перш ніж вимовити скоромовку вголос, треба кілька разів робити це беззвучно, активно артикулюючи губами, наче ти хочеш, щоб тебе почули через звуконепроникне скло! Потім сказати її пошепки, але так, щоб тебе почули в кінці зали. Тільки після цього вимовити її вголос, але не швидко. А ось вже після цього – тричі поспіль швидко.

Раз вже ми в Україні, то і скоромовки будуть українські.

– На возі коза, під возом лоза

– Водовіз віз воду з водопроводу

– Жовнтий жук купив жилет, джемпер, джинси та жакет.

4. Театральні правила:

– тиша за лаштунками

– не можна повертатися спиною до глядачів

– у ролі перебувати до кінця вистави

– уміти слухати своїх партнерів

(Розминка. Управляємо тілом. Під музику виходимо на сцену з двох сторін. Помічники показують рухи).

ІІІ блок. „Розгін", „гальмування" психічної активності.

5. Визначаємо „зерно" характеру!

Важливий елемент акторської майстерності – це взаємодія партнерів.

– Підійдіть до партнера, який сидить навпроти вас. Подивіться один на одного. Розкажіть що-небудь про свого партнера, може бути, він нагадує вам якусь птицю, тварину, дерево ...

Працюємо в парах (розвиток комунікативних навичок). Пропонується поєднати у зв'язну розповідь два речення:

1) „Далеко на острові відбулося виверження вулкана ..."; „... тому сьогодні наша кішка залишилася голодною".

2) „По вулиці проїхала вантажівка ..."; „... тому в Діда Мороза була зелена борода".

3) „Мама купила в магазині рибу ..."; „... тому ввечері довелося запалювати свічки".

4) „Скоро настане весна ...”; „... тому в магазині я купила цікаві книги”.

6. Акторський прийом – пропоновані обставини

Раптово на сцені з’являється дівчинка, що плаче. Що буде робити кожен з учасників? Проаналізувати.

А тепер спробуємо повторити все спочатку. Чи зможемо? Легко буде?

Дуже важливо пам’ятати, що ти відчував ... Запам’ятай це стан!

7. Масовка

Зробити масовку в театрі набагато складніше, ніж розіграти окремий епізод. Існує низка вправ.

Ж. П. Сартр: „Людина не є те, що вона є; людина є те, що вона не є”

Людина постійно поривається вийти за межі свого „я”.

Вправа „В одній зв’язці”.

Усі учасники зв’язуються однієї мотузкою. Кожному роздається аркуш паперу, де написано – кому, чим потрібно займатися. Один спізнюється на потяг, другий повинен терміново зустрітися з іншим, третій просто хоче спати і т.п.

Учасники повинні якось „розрулити” ситуацію.

IV блок. Утілення

8. Етюд навколо п’єси

Оскільки ми в українському селі, то і п’єса у нас буде українська.

Про Диканьку, я думаю, ви чули вдосталь.

А уявімо ми з вами фрагмент Сорочинського ярмарку! Чого тільки немає на тому ярмарку! Колеса, сало, дьоготь, цибуля, хліб, порося, бублики!

Нам потрібно вирішити два питання: хто буде головною героїнею і що кожен з вас буде продавати на ярмарку.

– Хто з вас хоче бути головною героїнею: чорнобривою, чорноокою красунею Ганною?

(Якщо бажаючих кілька, влаштовуємо „дискусійні гойдалки”. Це ефективний засіб у вирішенні суперечок методом аналізу, а ігрова форма знімає психологічну напругу. Можна застосувати режисерський прийом –

вибрати головну героїню за фактурою, за кольором волосся, по голосу).

– Кожен учасник отримує записку, де українською мовою написаний предмет, який буде продаватися на ярмарку. Це цибуля, люлька, бублик, скриня, сопілка, запаска, кожух, хустка.

Кричалки, зазивалки:

– А кому Цибуля, кому Цибуля! Смачна приправа для холодного і гарячого!

– Люлька! Продається люлька! Така спритна! Більше не купите ніде! Спритна люлька!

– А ну, покупцю! Заходьте до мене! Скриня! Навались, у кого гроші завелись!

– Печиво! Свіже печиво! На сметані роблено! Три копійки за бублик!

– Купуйте сопілку! Послухайте, яка Дзвінка!

– Запаски! Великі і маленькі! Молодичкам і жінка підперезатися Гарненько!

– Добрий кожух! Знатна одежа! Підшива медвежа!

– Хустка! Примір на косу свою, майже даром віддам!

Учасники повинні знайти свій предмет десь на сцені.

Отже, всі ви українські парубки і дівчата. Ви прийшли на ярмарок, щоб продати свій товар. Кожен по черзі викрикує свою репліку, рекламуючи свій товар. На ярмарку можна танцювати і співати.

– Всі готові? Ви впевнені, що впораєтеся? А в якій послідовності ви будете рекламувати товар?

Вправа „Вибух”

По черзі ведучий показує цифри 4, 3, 5. Учасники, не змовляючись, встають саме в такій кількості. Хтось буде вставати кілька разів, хтось буде продовжувати сидіти. Визначаються лідерські якості (лідер буде вставати завжди). Спостерігаючи за тим, що відбувається, можна визначити, чия репліка на ярмарку буде першою.

Сорочинський ярмарок.

Отже, останні приготування. Можна розучити українську пісню, щоб потім співати її на ярмарку.

Приспів: „І в день і в ночі всім розносять калачі

Ех, Було не Було, хай гуляє все село!”

Уклін. (Зобразити „хвилю”)

9. Стан „тиші”. Зупинка внутрішнього монологу

10. Рефлексія

Кожен учасник домальовує на театральній масці свої емоції й одягає її. Усі стають у коло й діляться враженнями.

Після закінчення заняття можна поцікавитися, чи спрацювала ідея депозиту, чи зросла тривога учасників або ж, навпаки, зменшилася, коли вони в буквальному сенсі відклали її вбік.

Ведучий підводить підсумок. Сьогодні ви спробували себе в ролі акторів, думаю, у вас все вийшло. На наступному занятті ви зможете побувати в ролі декораторів, костюмерів, режисерів, сценаристів, гримерів. А потім самі вирішите, чим ви будете займатися в нашій театральній студії.

Усього вам доброго!

В основу цієї системи вправ лягли погляди педагогів Л. Виготського, А. Якіманської, Н. Щуркової, режисерів-практиків і фахівців у галузі сценічної і театральної діяльності – К. Станіславського, І. Козлянінова, А. Черенкової, І. Коха, М. Шароніної.

Додаток М

ПРОГРАМА РОБОТИ СТУДЕНТСЬКОГО ТЕАТРАЛЬНОГО ГУРТКА

Пояснювальна записка

Мета: створення умов для розвитку особистості студента, виявлення його творчого потенціалу засобами театральної педагогіки, формування культури самопрезентації.

Завдання:

– формувати духовні якості особистості на основі розвитку творчої активності;

– активізувати розумовий процес і пізнавальний інтерес;

– виховувати емоційну культуру спілкування;

– познайомити з театром як видом мистецтва, розвивати естетичні здібності;

– дати поняття про техніку сцени, про оформлення сцени, про норми поведінки на сцені і в залі для глядачів, про етюди, сценарії;

– через ігрові та тренінгові вправи допомогти позбутися зайвих психологічних затисків і комплексів;

– через вправи з акторської майстерності навчити концентрувати увагу, управляти фантазією;

– через постановочну роботу розвинути почуття відповідальності, комунікабельність, дисциплінованість, організаторські здібності, уміння подати й обґрунтувати свою думку, художній смак, працьовитість, активність.

Ця програма орієнтує всіх учасників творчого процесу на створення умов для активізації творчих здібностей, розвитку особистісних якостей і як результат – розвиток культури самопрезентації. Активна творча діяльність студентів спрямована перш за все на розвиток культури самопрезентації.

Тип програми – комплексна.

Ця програма розрахована на 37 занять (74 години на рік, 4 заняття на місяць по 2 години).

Наповнюваність групи – 10 – 12 осіб. Це зумовлено тим, що заняття мають і індивідуальний, і груповий (пари або підгрупи) характер (з усією групою одночасно та з учасниками конкретної вистави для відпрацювання дикції).

Форми занять:

– лекція-бесіда;

– дискусія (обговорення після показу);

– тренінг;

– репетиція;

– показ соціального театру (мініатюра, спектакль);

– участь у заходах факультету.

Аудиторія – технічне оснащення (ноутбук, проектор, аудіоапаратура).

Перспективний план

Місяць	Теми	Орієнтовний зміст занять
Вересень	Знайомство з театральним мистецтвом, видами театру	*1 заняття. Вступ* Вступна бесіда. Знайомство з планом роботи на рік. Проведення діагностики
		2 заняття. Тренінг Вправи на знайомство, згуртування колективу
		3 заняття. Театр як вид мистецтва Знайомство зі структурою театру, його основними професіями: актор, режисер, сценарист, художник, гример
		4 заняття. Історія театру Історія театрального мистецтва України. Провідні театри країни. Культура поведінки в театрі
Жовтень	Знайомство з соціальним театром, згуртування колективу	*1 заняття. Соціальний театр як вид театрального мистецтва* Поняття „соціальний театр”. Основна мета та завдання соціального театру. Переваги соціального театру порівняно з традиційним. Місце глядача в соціальному театрі
		2 заняття. Тренінг Соціотеатральні ігри, мініатюри, етюди. Вправи на згуртування колективу, розкріпачення членів гуртка
		3 заняття. Театральний вечір Перегляд театральних постановок. Аналіз гри

		акторів, визначення місця гриму, костюмів та декорацій у театральній постановці
		4 заняття. Тренінг Ігри та вправи, спрямовані на розвиток дихання і свободи мовного апарату. Безпредметний етюд (втягнути нитку в голку, зібрати речі в чемодан, підточити олівець лезом і т. ін.)
Листопад	Розвиток мовного апарату, розучування соціальних етюдів	*1 заняття. Дихання* Правильна постава – шлях до правильного дихання. Діафрагмальне дихання. Вправи на його розвиток
		2 заняття. Голос Вправи на розвиток сили, тембру, темпу голосу. Артикуляційна гімнастика
		3 заняття. Дикція Артикуляційні вправи. Тренування м'язів щелеп, губ, язика. Відпрацювання сценічного етюду „Звернення" („Знайомство", „Побажання", „Дзеркало")
		4 заняття. Тренінг Психофізичний тренінг, підготовка до етюдів, розвиток координації. Удосконалення постави і ходи. Відпрацювання сценічного самопрезентаційного етюду „Несподівані зустрічі"
Грудень	Розвиток виразного мовлення, розучування соціальних етюдів	*1 заняття. Мистецтво виразного мовлення* Виразність мовлення актора. Перегляд вистави, її аналіз. Відпрацювання сценічного самопрезентаційного етюду „Влаштування на роботу"
		2 заняття. Розвиток мовного апарату Робота над фонаційним диханням. Робота над звуком і силою голосу, розвиток діапазону. Відпрацювання сценічного самопрезентаційного етюду „Перший день роботи. Знайомство з колегами"
		3 заняття. Розвиток мовного апарату Робота над дикцією і чистотою вимови. Відпрацювання мовлення під час руху. Робота над читанням віршів. Відпрацювання сценічного самопрезентаційного етюду „Патронаж сім'ї"
		4 заняття. Розвиток експресивного мовлення Робота над текстом – пластика і мовлення актора. Відпрацювання інтонаційної виразності мовлення, логічних наголосів, мелодики мовлення.

		Відпрацювання сценічного самопрезентаційного етюду „Робота з дитиною-неформалом”
Січень	Перегляд вистав виїзних театрів, відвідування театру в інших містах	Проведення аналізу переглянутих вистав. Укладання щоденника записів, у якому необхідно зазначити: – ідею вистави; – тему; – конфлікт; – наскрізну дію; – подієвий ряд; – план вистави, жанр; – стилістику; – характери персонажів
Лютий	Розвиток акторської майстерності	*1 заняття. Я – актор* Логіка і послідовність дії актора. Акторська майстерність: увага та уява. Рольова гра на тему „Я і партнер”. Відпрацювання сценічного етюду „Ми такі різні”
		2 заняття. Релаксація. Тренінг Прийоми релаксації актора. Уміння увійти в роль. Програти запропоновані обставини
		3 заняття. Створення образу Створення образу: хода, пластика, мова, міміка, грим, костюм. Етюди на пам’ять фізичних дій тварин. Вікові ролі. Предмети, навколишній світ і т. ін.
		4 заняття. Робота в парі Етюди на взаємодію з партнером. Концентрація дихання й уваги. Пристосування актора. Робота з текстом
Березень	Написання власних соціальних етюдів та творів	*1 заняття. Ми – автори* Колективний твір на актуальну соціальну проблему. Рольова гра на фантазію та уяву. Складання тематики сценічних етюдів
		2 заняття. Що нас оточує Розвиток уміння спостерігати за навколишнім світом, написання творів „Мої добрі справи”, „Кожен має право на…” тощо. Програвання запропонованих життєвих ситуацій
		3, 4 заняття. Проба власного пера Читання віршів власного написання. Виразне читання улюблених віршів. Аналіз акторської майстерності. Відпрацювання сценічного етюду „Я – митець”
Квітень	Підготовка	*1 заняття.*

	вистави, виготовлення костюмів та реквізиту	Читання п’єси переказ, обговорення, обмін враженнями. Розбір п’єси за основними подіями, розбір характерів дійових осіб.
		2 заняття. Програвання етюдів на пропоновані обставини п’єси. Закріплення логіки персонажів в дії. Виготовлення костюмів та реквізиту
		3 заняття. Робота над словесною характеристикою персонажа. Виготовлення костюмів та реквізиту
		4 заняття. Відпрацювання ролей. Робота над мімікою при діалозі, логічним наголосом, виготовлення декорацій
Травень	Підготовка та проведення підсумкової вистави	*1, 2, 3 заняття. Репетиція* Програвання п’єси цілком, прогонні репетиції з декораціями, музичне оформлення
		4 заняття. Показ вистави Показ вистави глядачам. Обговорення та аналіз вистави
Червень	Підведення підсумків роботи гуртка за рік	*1 заняття. Підсумок роботи за рік* Обговорення результатів роботи гуртка за рік. Постановка завдань на наступний рік

Додаток Н

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України, зокрема,
які включені до міжнародних наукометричних баз:

1. Брусенко А. С. Умови успішного формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка.* Чернігів: ЧНПУ, 2014. Вип. 122. С. 28–31.

2. Брусенко А. С. Самопрезентація особистості як соціально-педагогічний феномен. *Гуманізація навчально-виховного процесу*: збірник наукових праць. Слов'янськ: ДДПУ, 2014. Вип. LXX. Ч. 1. С. 195–201.

3. Брусенко А. С. Критерії та показники сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*: зб. статей. Ялта: РВВ КГУ, 2014. Вип. 46. Ч. 3. С. 21–27.

4. Брусенко А. С. Формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Старобільськ: ЛНУ, 2015. Вип. №1 (290). С. 48–53.

5. Брусенко А. С. Роль студентського театрального гуртка у формуванні культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів *Гуманізація навчально-виховного процесу*: збірник наукових праць. Слов'янськ: ДДПУ, 2015. Вип. 15. Ч. 1. С. 170–176.

6. Брусенко А. С. Створення сприятливого мікроклімату під час позааудиторної діяльності студентів як соціально-педагогічна умова формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*: науково-методичний журнал. Слов'янськ, 2017. № 2. С. 46–48.

7. Брусенко А. С. Робота театрального гуртка як соціально-педагогічна умова формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Сєвєродонецьк:

вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. Вип. 2 (77). С. 30–36. *(Index Copernicus)*

8. Брусенко А. С. Реалізація програми соціального театру в роботі з майбутніми соціальними педагогами. *Молодий вчений*. Херсон, 2017. № 10.1. С. 89–93. *(Index Copernicus)*

Статті в зарубіжних наукових виданнях:

9. Брусенко А. С. Методи формування самопрезентаційної культури майбутніх соціальних педагогів у позааудиторній роботі. *International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences:* Conference Proceedings, June 28-30, 2016. Kielce: Holy Cross University, 2016. P. 55–59.

10. Брусенко А. С. Культура самопрезентації майбутніх соціальних педагогів як соціально-педагогічна проблема. *Contemporary issues of culture and art:* Monograph. Katowicach: The Civil Engineering and Applied Arts Katowice School of Technology, 2016; ISBN 978 - 83 - 9420093 - 6 - 0 (Paper). P. 300–307.

Статті та тези в збірниках матеріалів конференцій:

11. Брусенко А. С. Сучасні дослідження формування самопрезентаційних умінь майбутніх соціальних педагогів. *Проблеми і перспективи підвищення якості освітніх послуг на основі інновацій: регіональний аспект:* матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (м. Армянськ, 28–29 березня 2013 року). Ялта, РВВ КГУ, 2012. С. 38–40.

12. Брусенко А. С. Социотеатр как способ формирования культуры самопрезентации будущих социальных педагогов. *Категория социального в современной педагогике и психологии:* материалы научно-практической конференции (заочной) с международным участием: 19–20 декабря 2013 г. / отв. ред. А. Ю. Нагорнова. Ульяновск: SIMJET, 2013. С. 297–301.

13. Брусенко А. С. Критерії та показники сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів. *Професійна підготовка студентів соціально-педагогічної сфери – освітня складова суспільного*

розвитку: матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції (дистанційної) (Київ, 1 квітня 2014 року) / за заг. ред. проф. І. М. Ковчиної. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. С. 78–79.

14. Брусенко А. С. Використання засобів соціального театру під час професійної підготовки фахівців соціальної сфери. *Матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції «Перший крок у науку».* Луганськ : Глобус-Принт, 2014. Т.1. С. 23–26.

15. Брусенко А. С. Етапи формування самопрезентаційної культури майбутніх соціальних педагогів. *Підготовка соціального педагога на засадах партнерства:* матеріали науково-практичної конференції 24 листопада 2015 року / за ред. М. П. Васильєвої. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. С. 54–55.

Апробація результатів дослідження

Основні положення дисертації представлені на *Міжнародних* науково-практичних конференціях: „Категория социального в современной педагогике и психологии” (Ульяновськ, 2013), „Професійна підготовка студентів соціально-педагогічної сфери – освітня складова суспільного розвитку” (Київ, 2014), International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences (Kielce, 2016), „Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика” (Харків, 2017); *Всеукраїнських* науково-практичних конференціях*:* „Перший крок у науку” (Луганськ, 2014), „Підготовка соціального педагога на засадах партнерства” (Харків, 2015); *регіональній* науково-практичній конференції: „Проблеми та перспективи розвитку ринку освітніх послуг: регіональний аспект” (Армянськ, 2013).

Результати дослідження обговорювалися й були позитивно оцінені на щорічних звітних наукових конференціях, засіданнях кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Державного вищого навчального закладу „Донбаський державний педагогічний університет” (2012 – 2017 рр.).

Міністерство освіти і науки України
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені Григорія Сковороди»
08401. м. Переяслав-Хмельницький.
вул. Сухомлинського. 30.
тел.: (04567) 5-63-89
факс: 5-63-94

Ministry of Education and Science of Ukraine
STATE INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION
«PEREYASLAV-KHME LNYSKY
HRYHORIY SKOVORODA
STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY"
30, Sukhomlynsky St.
Pereyaslav-Khmelnytsky
08401
tel.: (04567) 5-63-89
fax: 5-63-94

04.10.2017 № 813
На № __ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Брусенко Аліни Сергіївни
«Формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру у позааудиторній роботі», представленого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності
13.00.05 – соціальна педагогіка

Результати дисертаційного дослідження Брусенко Аліни Сергіївни впроваджувалися у практику роботи факультету педагогіки та психології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» протягом 2015-2017 рр.

Представлені автором результати наукового пошуку щодо визначення суті та специфіки культури самопрезентації майбутнього соціального педагога, обгрунтування соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру у позааудиторній роботі, розроблена програма роботи театрального гуртка були обговорені на засіданні кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи та отримали позитивну оцінку.

Запропонована автором програма роботи театрального гуртка знайшла відображення в процесі позааудиторної роботи студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» у формі постійнодіючого театрального гуртка.

Використання результатів наукового пошуку та експериментального дослідження дозволило більш успішно вирішувати завдання з формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів. Розроблені автором науково-методичні матеріали можуть бути рекомендовані до використання.

Довідку обговорено і схвалено на засіданні кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (протокол № 1 від 29.08.2017 року).

Ректор В.П. Коцур

Зав. кафедри Д.С. Мазоха

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
(ДДПУ)
вул. Г. Батюка, 19, м. Слов'янськ, Донецька область, 84116 тел./факс (06262) 3-23-54
E-mail: sgpi@slav.dn.ua, www: ddpu.edu.ua, код ЄДРПОУ 38177113

22.06.17р № 68-17-468 на № _____

Довідка
про впровадження результатів дисертації
Брусенко Аліни Сергіївни

У навчально-виховний процес професійної підготовки студентів зі спеціальності «Соціальна педагогіка» Донбаського державного педагогічного університету було впроваджено результати дисертаційної роботи А. С. Брусенко на тему: «Формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі».

Розроблені соціально-педагогічні умови формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру у позааудиторній роботі пройшли апробацію під час організації позааудиторної роботи зі студентами спеціальності «Соціальна педагогіка» у соціально-виховному середовищі вищого навчального закладу. Студенти були залучені до діяльності студентського театрального гуртка, де стали учасниками різноманітних форм та методів роботи (ігрові форми навчання: ігри спілкування, рольові ігри, техніки психодрами; розв'язання ситуаційних задач; участь у соціально-спрямованих акціях психолого-педагогічного характеру; тренінгові вправи; ділові ігри тощо).

Результати експериментальної роботи засвідчили позитивну динаміку рівнів сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів.

На засіданнях кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» було обговорено результати впровадження соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру в позааудиторній роботі та підтверджено ефективність та дієвість результатів дисертації Брусенко А.С.

Т.в.о. ректора ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»,
докт. пед. наук., професор О.Г. Набока

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

61001, м. Харків, провулок Руставелі, 7, тел/ факс (057) 732-46-30, e-mail hgpa@kharkov.com
Розрахунковий рахунок 35412001032413, 35427201032413, 35424301032413 ГУДКСУ в Харківській області
МФО 851011 Код 02125591

27.06.2017 № 01-13/607

на № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Брусенко Аліни Сергіївни
«Формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру у позааудиторній роботі»
поданого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05. – соціальна педагогіка в освітній процес Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Упровадження результатів дисертаційного дослідження Брусенко Аліни Сергіївни в освітній процес професійної підготовки фахівців спеціальності «Соціальна педагогіка» КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради здійснювалось упродовж 2015-2017 років.

На засіданнях кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки було обговорено та схвалено соціально-педагогічні умови формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру, а також навчально-методичні матеріали щодо забезпечення їх упровадження під час позааудиторної діяльності студентів.

У процесі виконання програми роботи студентського театрального гуртка професорсько-викладацьким складом кафедри на його заняттях послідовно реалізувались такі складові: теоретичний, практичний, рефлексивний блоки та блок самоосвіти. Така комплексна навчально-виховна робота сприяла підвищенню рівня культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів.

Позитивна динаміка показників сформованості культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів свідчить про ефективність упровадження теоретичних та практичних результатів даного дисертаційного дослідження.

Довідку розглянуто та схвалено на засіданні кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (протокол № 11 від 09.06.2017 р.).

ПРОРЕКТОР
З НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ І. О. СТЕПАНЕЦЬ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.Г. КОРОЛЕНКА

вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003
телефон 56-23-13, факс 2-58-67
E-mail: allmail@pnpu.edu.ua
код ЗКПО 31035253

29.06.2017 № 2037/01-55/19

Довідка
про впровадження результатів дослідження
Брусенко Аліни Сергіївни
на тему «Формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру у позааудиторній роботі»

У навчальному процесі Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка дійсно впроваджено результати дисертаційного дослідження на тему «Формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру у позааудиторній роботі» Брусенко Аліни Сергіївни.

Дані констатувального та формувального експерименту дисертаційного дослідження Брусенко А. С. обговорювалися на засіданнях кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, що знайшло відображення в удосконаленні організації позааудиторної роботи зі студентами спеціальності «Соціальна педагогіка». Апробація результатів дисертаційного дослідження відбувалася шляхом упровадження в позааудиторну роботу з майбутніми соціальними педагогами соціально-педагогічних умов формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру, а саме програми роботи театрального гуртка протягом 2015-2016 навчального року. Результатом роботи постійно діючого гуртка стало підвищення рівня культури самопрезентації у студентів спеціальності «Соціальна педагогіка».

Таким чином, соціально-педагогічні умови формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру у позааудиторній роботі можуть бути використані під час професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів.

Рішення про успішне впровадження результатів дисертаційної роботи Брусенко А.С. на тему: «Формування культури самопрезентації майбутніх соціальних педагогів засобами соціального театру у позааудиторній роботі» схвалено на засіданні кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи (протокол № 19 від 6.06.2017 р.).

Проректор з наукової роботи
Полтавського національного педагогічного
університету імені В.Г. Короленка **Шевчук С.М.**

Сайко Н.О.
тел..0501374948